

ФАКУЛТЕТ МЕДИЦИНСКИХ НАУКА

УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ

**Утицај православног катихизиса на психо-емоционалне
особине личности адолесцената**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

КАНДИДАТ

АНА ВОЛАРЕВИЋ

МЕНТОР

ПРОФ. ДР НЕБОЈША ЗДРАВКОВИЋ

Ментору, проф.др Небојши Здравковићу, велико хвала.

Посебну захвалност желим да укажем проф.др Небојши Арсенијевићу на сугестијама и апсолутној и свесрдној подршци.

Велику захвалност дугујем и својој породици која је веровала у мене и пратила ме на овом дугом путу до самог зенита мог образовања.

За њих је овде крај пута, а за мене је ово тек почетак...

САДРЖАЈ

1. Увод	4
1.1. Православни катихизис у образовном систему Републике Србије.....	4
1.2. Зрела религиозност.....	7
1.3. Алтруизам.....	18
1.4. Емпатија.....	19
1.5. Екстерналност (локус контроле).....	23
1.6. Смисао живота.....	25
1.7. Суочавање са стресним ситуацијама.....	27
1.8. Емоционална интелигенција (компетентност).....	30
1.9. Афилијативна мотивација.....	32
1.10. Мотив постигнућа.....	37
1.11. Депресија.....	39
1.12. Анксиозност.....	43
2. Циљ истраживања	47
3. Материјал и методе	48
3.1. Испитаници.....	48
3.2. Психолошки инструменти (скеле и упитници).....	48
3.2.1. Скала зрелости религиозности.....	49
3.2.2. Скала алтруизма.....	51
3.2.3. Индекс интерперсоналне реактивности.....	53
3.2.4. Скала екстерналности (Локус контроле).....	55
3.2.5. Скала смисла живота.....	56
3.2.6. Упитник суочавања са стресним ситуацијама.....	58
3.2.7. Упитник емоционалне компетентности.....	60
3.2.8. Скала афилијативне мотивације.....	61
3.2.9. Мотив постигнућа.....	64
3.2.10. Бекова скала за процену депресивности.....	66
3.2.11. Беков инвентар анксиозности.....	70
3.3. Поступак психолошког тестирања испитаника.....	73
3.4. Статистичка обрада резултата.....	73
4. Резултати	74
4.1. Православни катихизис подстиче развој зреле религиозности.....	74
4.2. Учење православне вере подстиче алтруизам адолесцената.....	75
4.3. Православни катихизис подстиче развој емоционалне интелигенције (компетенције).....	76

4.4. Православни катихизис подстиче развој унутрашњег локуса контроле код адолесцената.....	77
4.5. Православни катихизис развија стратегију превладавања стреса усмерену на проблем код адолесцената.....	78
4.6. Учење православне вере помаже адолесцентима да објективно сагледавају реалност.....	81
4.7. Православни катихизис не утиче на мотив постигнућа, доживљај смисла живота и афилијативност адолесцената.....	85
4.8. Депресија и анксиозност нису уочени међу студентима који су учили Православни катихизис.....	92
5. Дискусија.....	94
5.1. Учење православне вере подстиче развој зреле религиозности.....	94
5.2. Православни катихизис подстиче алтруизам адолесцената.....	96
5.3. Учење православне вере значајно подстиче развој емоционалне интелигенције код адолесцената.....	97
5.4. Учење православне вере подстиче развој унутрашњег локуса контроле.....	99
5.5. Учење православне вере развија стратегију превладавања стреса усмерену на проблем код адолесцената.....	100
5.6. Православни катихизис помаже адолесцентима да објективно сагледавају реалност.....	102
5.7. Учење православне вере не утиче на мотив постигнућа, доживљај смисла живота и афилијативност адолесцената.....	103
5.8. Депресија и анксиозност нису уочени међу адолесцентима који су учили Православни катихизис.....	105
6. Закључци.....	108
7. Додатак.....	109
7.1. Психолошке скале и тестови коришћени у истраживању.....	109
8. Литература.....	135
9. Прилог.....	145
9.1. Кључна документацијска информатика.....	145
9.2. Key words documentation.....	148
9.3. Идентификациона страница докторске дисертације.....	152

1. УВОД

Православни катихизис (веронаука) и Грађанско васпитање уведени су у школски систем Републике Србије 2001. године. Тачније, Грађанско васпитање је предмет који је у школство Републике Србије уведен по први пут док је Православни катихизис враћен у образовни систем после нешто више од пола века.[1]

Морал је облик друштвене свести, систем моралних правила, обичаја, навика и норми које одређују човеково понашање у друштву, и то према друштву у целини, према другим члановима друштва и према самом себи. Заједнички циљ програма Православног катихизиса и Грађанског васпитања у образовном систему је да развија свест моралне дужности младих како би се они правилно интегрисали у друштвену заједницу а првенствено, како би се развили у здраве и самоактуализоване појединце тог друштва. [1]

У уводу ове докторске дисертације биће описани циљеви наставног плана и програма Православног катихизиса и објашњене карактеристике психо-емоционалних особина: зреле религиозности, алтруизма, емпатије, екстерналности, смисла живота, суочавање са стресним ситуацијама, емоционалне интелигенције, афилијативности, мотива постигнућа, депресије и анксиозности.

1.1. Православни катихизис у образовном систему Републике Србије

Православни катихизис је враћен у образовни систем Републике Србије 2001. године, после нешто више од пола века, и данас наставу из овог предмета похађа више од пола милиона ђака у Србији.[1]

Као што је наведено у Приручнику за наставнике основних и средњих школа „циљ наставе Православног катихизиса у основном и средњем образовању и васпитању ученика

јесте да пружи целовит православни поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки (будући) живот (димензију идеалног). То значи да ученици систематски упознају православну веру у њеној доктринарној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији, при чему се хришћанско виђење живота и постојања света излаже у веома отвореном, толерантном дијалогу са осталим наукама и теоријама о свету, којим се настоји показати да хришћанско виђење (литургијско, као и подвижничко искуство Православне Цркве) обухвата сва позитивна искуства људи, без обзира на њихову националну припадност и верско образовање. [1]

Настава се, притом, спроводи како на информативно-сазнајном тако и на доживљајном и делатном плану, уз настојање да се доктринарне поставке спроведу у свим сегментима живота (однос с Богом, са светом, с другим људима и са собом).[1]

Задаци наставе Православног катихизиса су да код ученика развије отвореност и однос према Богу као другој и другачијој личности у односу на нас, као и отвореност и однос према другом човеку као икони Божијој, личности, такође, другачијој у односу на нас, те да се између ове две релације оствари узајамно зависна веза (свест о заједници). [1]

Православни катихизис има за циљ и да код младих развије способност за постављање питања о целини и најдубљем смислу постојања човека и света, људској слободи, животу у заједници, феномену смрти, односу с природом и да ученицима пружи одговоре на сва ова питања у светлу православне хришћанске вере и искуства Српске православне цркве. [1]

Један од задатака Православног катихизиса је и да код младих изгради способност дубљег разумевања и вредновања културе и цивилизације у којој живе, успона и падова у историји човечанства, као и достигнућа у разним областима стваралаштва, при чему остварује комплементарност с другим наукама. [1]

Учењем Православног катихизиса ученици треба да уоче да историју ствара човек као слободно биће са једним конкретним циљем, да испитујући историјске догађаје проникну у њихов крајњи смисао, да уоче да се у делима људи огледа тежња за личним и бесмртним животом и да науче да оцењују историјске догађаје на основу тога колико они дају

правила одговор на проблем превазилажења смрти у природи и слободног постојања човека као личности. Учењем Православног катихизиса млади треба да упореде Литургију и литургијски начин постојања света са истином која подразумева превазилажење смрти и постојање човека као личности, као апсолутног и непоновљивог бића и да уоче да православна уметност приказује свет не онаквим какав је сада, смртан и пролазан, већ какав ће бити у будућем Царству чиме ће стећи свест о томе да Црква није од овога света, али да је у свету и да постоји ради спасења света. [1]

Православни катихизис има за циљ да помогне у одговорном обликовању заједничког живота с другима, успостављањем равнотеже између властите личности и заједнице, у остварењу сусрета са светом (с људима различитих култура, религија и погледа на свет, са друштвом, са природом) и са Богом и да код младих изгради уверење да су свет и све што је у њему створени за вечност, али да се то може остварити само ако човек своју слободу као дар Божији изражава као заједништво са Богом и другим људима, те да из те перспективе код ученика развије способност разумевања, преиспитивања и вредновања сопственог односа према другом човеку као непоновљивом бићу, икони и творевини Божијој и да код младих изгради спремност на покајање за своје мисли и поступке.[1]

Током похађања наставе из Православног катихизиса ученици треба да уоче да се кроз слободни однос љубави према некоме или нечему тај неко или нешто конкретизује, односно да постаје за све људе јединствено и непоновљиво, да уоче да љубав човека према другим људима и природи њима даје непоновљиву вредност и постојање, да уоче да од онога кога заволе зависи и постојање и да науче да је човек икона Божија управо због тога што друга бића може да чини непоновљивим.[1]

Учењем Православног катихизиса ученици треба да стекну свест о томе да је личност заједница слободе с другом личношћу, да буду свесни разлике између природе и личности, да запазе да је личност носилац постојања природе, да уоче да у хришћанској онтологији нема сукоба и искључивости између једног и многих и да науче да се слобода поистовећује с личношћу, односно да се личност поистовећује с љубављу према другој личности”.[1]

1.2. Зрела религиозност

Интринзичка религиозност се често назива и „зрела” религиозност. Интринзичка религиозност је карактерна одлика и састоји се од неколико карактеристика укључујући јаку мотивацију да се повеже са Богом, велики значај религије, осећај сврхе и постизање среће у животу, интегрисаност, утицај на моралност, интерес за идеале и вредности . Темељи се на јаким персоналним уверењима и за њу је карактеристична висока корелација са религиозним искуствима. [2] Све остале потребе као што су социјалне бенефиције и поткрепљења код овог типа религиозне оријентације немају значај и укључене су по могућности у хармонију са религиозним оквиром.

Интринзички религиозна особа је дубоко и пожртвовано посвећена религиозним веровањима. Она није „*ad hoc*“ карактера, већ главне особине ове личности подразумевају стабилност и развијен унутрашњи дух („поунутреност“).

Постоји пет главних димензија религије [3]:

1. Идеолошка димензија – снага религиозног искуства, код Хришћана је то да се Бог утелотворио у особу Исуса Христа.
2. Димензија религиозног искуства – подразумева осећајно и перцептивно искуство приликом успостављања комуникације са Богом, различита мистична искуства, искуства иницијације.
3. Димензија религијске праксе – која подразумева ритуалне праксе и обреде.
4. Интелектуална димензија или димензија религијске спознаје – подразумева религијско знање, садржај вере.
5. Значење вере за живот – религиозност у човековом субјективитету, утицај религиозних уверења на свакодневни живот човека.

Интензивно проучавање психологије религије сачињавало је један део грађе на којој је амерички филозоф и психолог Вилијам Џејмс развијао своја учења. [4] По Џејмсу:

„психологија религије почела је да се уобличава у психологији као чедо културне антропологије и нових студија индивидуалног узрастања којима је највећи подстицај дао Стенли Хол". Иницијални фактор за то била је збирка рукописа Едвин Дилер Старбака на тему религиозног преобраћања.

Вилијам Џејмс указује на постојање три аспекта религије:

1. лична религиозност - религија је лична категорија а не институционална;
2. емоционална религиозност - аспект религиозности доминира над разумским;
3. различити видови верског искуства – који су практично безбројни.

Имајући у виду различите особине људи и различитих начина на који они виде стварност Џејмс претпоставља постојање различитих верских система и приступа вери. Он се пита како Бог и религија могу да помогну човечанству у борби за бољи живот.

Џејмс прави поделу религиозности на:

1. институционализовану религиозност, а она се односи на верске групе, друштво, организовање церемонија и верника, и на
2. личну религиозност, која се тиче самог појединца и његових осећања, и чије активности су личне природе без учешћа цркве као посредника између Бога и човека.

Џејмс тако предлаже једну широку дефиницију религије која је јако слична његовој дефиницији личне религиозности. По њему религију чине осећаји, поступци и доживљаји појединца када су сами са собом а притом сматрају да су у односу са нечим Божанским.

Тако је Џејмс истакао два фундаментална типа религиозног искуства. [4]

Први је религија здраво-разумности или духовно стање здравог ума у којој је свет узет као дивно место за живљење, верници имају оптимистични поглед на свет, они одбијају да буду несрећни, и живе са уверењем да је све што је ружно случајно и неважно у поређењу с фундаменталном добротом. Ова религија здраво-разумности не може схватити беду и очајање јер по њој су таква осећања погрешна. Религија здраво-разумности је у складу са

покретом распрострањеним у деветнаестом веку који је указивао у нереалност патње, на морално излечење кроз веру и на јединству са Божанством . [4]

Супротно здраво-разумској јесте религија душевне патње или болесне душе. По Џејмсу ово гледиште је схватљивије од здраво-разумског. Душа која пати не може схватити зашто исти универзум ствара и горчину и пријатност. Такав човек се бори да досегне своју срећу а ипак његови поступци изазивају несрећу за њега па се он налази у мукотрпном односу и са светом и са сопственом природом, депресиван је и у свему види зло. Такав човек једино може наћи разрешење својих проблема кроз преобраћење и кроз јака мистична искуства.[4]

Последњи аспект религиозног искуства посвећена је проучавању мистицизма. Џејмс је посматрао мистицизам као онај облик искуства у коме долазимо у додир с елементима у универзуму који се не могу захватити сензоричким или интелектуалним процесима. Мистична искуства су по правилу оптимистичка, кроз победу над очајањем за њих се универзум разоткрива као врховно добар. А друга ствар је да она свет представљају као јединство. Ови аспекти мистицизма за појединца досежу схватање значења читавог универзума.

Мистично искуство према Џејмсу карактерише:

- 1.неописивост- оно поседује квалитет који је немогуће описати речима;
2. умни квалитет- посебни увиди у истину и илуминације које су несхватљиве аналитичком карактеру интелекта;
- 3.непостојаност и пролазност- мистична искуства не могу трајати у недоглед;
4. пасивност- иако се човек сам може концентрисати на доживљај мистичног искуства, оно ипак задржава квалитет наметнутости неком вишом силом. [4]

Психологију религије разматрао је и познати аустријски лекар и психијатар Сигмунд Фројд. Фројд пореди религију са неком врстом дечије неурозе. Особа на свом путу мора проћи кроз фазу религиозности исто као што особа на свом развојном путу мора проћи кроз фазу дечије неурозе. Ритуале верника Фројд изједначава са ритуалима који се јављају

код опсесивне неурозе где пацијент, исто као и верник, сатима обавља одређене ритуале. Одрицање од нагонских импулса, на првом месту одрицање и потискивање сексуалног нагона, по Фројду, у основи је сваке опсесивне неурозе и религије. Заједничке карактеристике опсесивне неурозе и религије су осим ритуала и компулзивног понашања, и магијско мишљење („ако урадим ово, десиће се оно“), затим опсесивне мисли као и јаке сензације кривице и страха.[5]

Фројд затим говори о вези између комплекса оца и веровања у Бога. По Фројду, психолошки гледано, у детињству људи имају идеализовану фигуру оца који је свемоћан заштитник, моралан, савршен и добар у сваком погледу. Када касније услед сазревања схвате да отац није савршен и свемогућ људи напуштају фигуру оца и замењују је фигуром Бога оца. Бог постаје човеков на пиједестал уздигнути отац. Фројд разматра и везу религије и амбивалентност односа сина и оца, или Едипов комплекс. Амбиваленција овог односа који осцилира између љубави и мржње, у религији се премешта и пројектује на идеализовани објекат религиозног обожавања, Бога-оца, према Фројду. [5]

Фројд дефинише три стадијума човековог доживљаја универзума: мистички, религиозни и научни. У мистичком стадијуму човек себи приписује свемоћ. У стадијуму религије човек свемоћ преноси на Бога, док на трећем научном стадијуму човек увиђа да није свемоћан и мири се са смрћу и нестајањем. [5]

Према Фројду религија је илузија која црпи своју снагу из чињенице да спада у део нагонске, инстинктивне природе човекове личности. Порекло религије је психичко а њена функција је задовољење неке људске потребе: измирење са спољашним силама природе, измирење са унутрашњим силама (нагонима), као и задовољење универзалне жудње људског рода за фигуром оца. [5]

У закључку, према Фројду, религија је човекова конструкција која је као и неуроза полу-свесна креација људског мозга уз чију помоћ он покушава да ублажи анксиозност. Путем ње човек покушава да врати онај осећај сигурности који је имао у детињству, а из тог разлога реградира на ниво детета и у функцији религије почиње да се понаша и испољава особине које је имао у детињству као што су послушност, чињење онога што је наређено, скромност, кроткост. По Фројду, овај вид функционисања човека спречава да има прави

увид у реалност, да се развије у целовите личности и да буде слободан. Религијске доктрине носе печат времена у ком су настале а то су били невини дани детињства и незнања људске цивилизације.[5]

Психологију религије разматрао је и познати швајцарски психијатар Карл Јунг. Јунг сматра да је духовност јако важна и за ментално и за физичко здравље човека. По њему сваки човек има урођени нагон да спозна Божанско и да оформи спиритуалну везу са нечим већим од себе. Јунг на религију првенствено гледа као на религиозно искуство божанског и/или трансперсоналног. Он под религијом подразумева посебан став који је својствен свести која се променила искуством и сазнањем нуминозума. Нуминозно у јунгианској психологији означава или квалитет који припада видљивом објекту или утицај невидљиве силе која изазива необичне алтерације свести. Нуминозно је нешто несхватљиво божанско, искуство које обузима човека независно од његове воље, квалитет који религиозним идејама даје емоционалну компоненту. [6]

Према Јунгу Бог је архетип, и као такав је универзалан, архаични образац и манифестација нашег колективног несвесног. Овај архетип, као и остали је активна димензија човековог психичког живота, односно човекова психичка датост. Архетипови су психички пандан инстинктима. [7]

Јунг сматра да је религиозно искуство једно од највреднијих искустава и да је истинска вера у човеку дар Божји. Он уводи термин сопства који је уствари архетип слике Божје у људима. Сопство или јаство је архетип душевног склада, целине и потпуности. Оно је божанско средиште психе и центар личности који обједињује свесне и несвесне делове личности и тачка из које почиње целокупни душевни живот. Сопство се може дефинисати „Бог у нама” или човеков „унутрашњи Исус Христ”. Дакле, према Јунгу, сопство је слика целине коју у процесу индивидуалције производи колективно несвесно, архетип психичке целовитости човека, а Христ је најизраженији симбол сопства који остварује идеју сопства и целовитости. [7]

Јунг прави јасну разлику између религије и вероисповести групе. По њему најбитније је искуство нуминозума, искуство које човек формира у својој интимној интеракцији са

Богом. Са друге стране, према Јунгу, догме које проповедају религијске заједнице су управо оно што спречава непосредно искуство Бога. [7]

Религија је психичка функција, и као и сваки други нагон неодвојива од појединца. Порицање религије у нама имало би за последицу губљење психичке равнотеже човека. Јунг сматра да током живота човек треба да нађе смисао свог постојања, међутим, у другом делу свог живота већина људи се суочава са спиритуалним проблемом егзистенције онда када би требало да се духовно припрема за крај свог живота. Одлучујуће питање за човека је да ли је он у вези са нечим што је вечно или не? Што се човек више удаљава од своје везе са вечним и усмерава на површне вредности све је незадовољнији својим животом. Ову спиритуалну кризу човек може избећи тако што ће пронаћи и трајно инкорпорирати у своју личност своју везу са Богом и са вечношћу. Индивидуација и даље остаје психолошки, а не религиозни циљ, према Јунгу, међутим смисао и циљ се једино могу досегнути религиозним ставом. [7]

Психологију религије анализирао је и чувени амерички психолог Гордон Вилијард Олпорт. Једна од описаних, по Олпорту, црта личности је религиозна црта која је повезана са биолошким факторима и условљавањем у раном детињству. [8]

Према Олпорту дете није у стању да схвати апстрактност теологије. Као што родитеље доживљава као савршена бића којима се диви тако и слепо прихвата и не преиспитује мерила и вредности својих родитеља, те на тај начин прихвата и породичну религију као нешто само по себи разумљиво. Ово је, према Олпорту, когнитивни принцип који он назива неиздиференцирани сентимент. Дете после извесног времена под утицајем искуства и образовања почиње да преиспитује породични образац. Тада обично наступа раздобље оспоравања, али се религија сама по себи не доводи у питање. Након раздобља адолесценције личност и религиозност настављају да се развијају у индивидуалном стилу. [8]

Религија има свој развојни пут унутар личности. Према Олпорту постоји пет кључних фактора који утичу на њен развој: 1) човекове телесне потребе, 2) човеков темперамент и ментални капацитет, 3) човекове вредности, било да су усвојене од родитеља или су сопствене, 4) човекова жеља и посвећеност да преиспитује сопствену религију и да трага за

рационалним објашњењима, 5) човеков одговор на околину, друштво и културу. Сви ови фактори у интеракцији са личношћу формирају религијски став.

Према Олпорту примарни корен религије није потрага за смислом у животу или веровање у живот после смрти већ јасно дефинисана и опипљива емоција попут туге, наде или жеље. Он сматра да ум, у стањима јаким емоционалних доживљавања трага за начином да дође до одговора. Своје исказе поткрепљује исказима атеистичних бораца који су у стањима снажног страха изненада прибегавали молитви како би смањили осећај страха. [8]

Олпорт сматра да се мора направити јасна разлика између две врсте религијских усмерења, екстринзичне која се дефинише као нешто што особа користи у властите сврхе: стекну престиж у заједници и пријатељи, утиче на људе, дође до утехе или испуњења жеља. Она је метод тражења комфора и пријатности унутар религије. Такво ексклузивистичко становиште може дати особу одвести у предрасудност, јер је део става да јој религија само служи у циљу стицања неке користи. Такво је усмерење веома самоусредсређено и морало би се рећи да већина људи тако прима своју веру, и већина посетилаца цркава испољава такву биготност. [8]

Са друге стране, према Олпорту, постоји једна мањина чији је став према религији сасвим супротан. Религија за њих има потпуно другачију функцију јер они служе њој, а не она њима. То је пожртвована, хеуристичка религија која оставља простора за духовни раст. Овакви људи верују у хришћански наук који постаје део њиховог вредносног система, усвајају целокупан религијски систем и живе према њему. Ти људи, верници, имају јако изражену интризичку („зрелу“) религиозност. [8]

Дакле, према Олпорту, интризичка религиозност је религија по којој се живи, она која надилази личне интересе, по природи широкогрудна, очитује понизност у властитим судовима, толерантна је према погледима других, и прихвата се и негује искључиво због вредности које постулише. Супротно, екстринзичка религиозност је инструментална религија, религија која се употребљава, која има позитивну корелацију са задртости, а особе екстринзичне оријентације сматрају религију инструментом који треба користити где

религија постаје партнер у чувању властитих интереса, те се више држи до користи од ње него до њених правих захтева и духа који она проповеда. [9]

Анализирајући религиозност, Олпорт издваја шест типова вредности чија комбинација чини појединачни систем вредности. [9]

Те вредности су:

1. теоријске вредности,
2. економске вредности,
3. естетске вредности,
4. социјалне вредности,
5. политичке вредности и
6. верске вредности

Швајцарски психолог и филозоф Жан Пјаже говори о два фундаментална типа религиозног става. Са једне стране постоји трансценденција и трансцендентни Бог узрока који је створио свет и одредио егзистенцијалне законе, а са друге стране постоји иманенција и иманентни Бог вредности, који обитава унутар личности у виду мисли или свести и увек је присутан у човеку. Према Пјажеу, сваки човек се окреће једном од ова два темељна става. Што се самог Пјажеа тиче, у својој потрази за билошким обајшњењем знања, прелазак на веровање у Божју иманенцију је решило његове дилеме о односу између вере и науке. Трансцендентни Бог према Пјажеу је Бог морала, послушности, мита, инфантилне маште, и он је супротност оригиналном Исусовом учењу о Богу љубави. [10]

О утицају религије на психолошки аспект личности говорио је и познати амерички психолог Абрахам Харолд Маслов. Према Маслову духовни живот човека је неодвојив од његовог биолошког живота. Маслов сматра да људи осећају јаку потребу за нечим већим и узвишенијим, а религија почива у способности човека да открије своје унутрашње изворе личности и да напредује према тим узвишенијим вредностима, што све утиче на то да особа постане зрела. Духовни потенцијал се актуализира кад се човек одлучује за добре изборе, не само у моралном смислу, већ и у смислу когнитивног оквира. Без религије, или неке њене замене човек залази у психопатологију. По Маслову, појединац се најбоље

остварује унутар религије, док је највећа опасност религије, брига религиозних вођа за њену спољашњу форму. [11]

Анализирајући психологију религије, аустријски психијатар Виктор Франкл је разматрао утицај религије на човеков смисао живљења. По њему, када се говори о смислу живота, јавља се вера и религиозност као нешто што животу појединца даје смисао. Франкл је дефинисао религију као експресију, манифестацију, не само човекове жеље за проналажењем смисла већ човекову тежњу за апсолутним смислом, који је сам по себи толико разумљив да губи когнитивни квалитет и постаје само вера, чиста вера ослобођена интелекта. Индивидуални пут ка истом циљу, подразумева и различите погледе на веру, али и на толеранцију и разумевање. Према Франклу религија није нагон, већ ствар слободног избора појединца. Подсвесна религиозност и латентни однос према трансценденцији карактерише сваког појединца. То се, по Франклу, огледа кроз тражење смисла у свесном животу. Заправо Франкл то назива надсмислом, и вером у над-Биће, а то је Бог. Зато је религија, по Франклу, заправо тражење коначног, апсолутног смисла живота. [12]

Ерик Селигман Фром, немачки психолог, социолог и филозоф, сматра да је човек преваходно социјално биће, а под религијом подразумева било који систем мишљења и делања заједнички за одређену групу и који појединцу који је унутар групе пружа оквир оријентације и објект преданости. Фром сматра да човек није инстинктивно биће и да инстинкти као органски нагони, немају великог утицаја на његово понашање. Разум је по Фрому човекова благодет јер је човеку омогућио да постане свестан себе и да рационално размишља, али са друге стране он је и човеково проклетство јер је захваљујући њему човек остао и свестан смрти при чему је човекова жеља да се постигне равнотежа и склад осујећена јер је свест о смрти константно присутна. Ту разум престаје да буде довољан и јавља се тежња за религиозношћу. Према Фрому, не постоји ниједно људско биће које не поседује потребу за религиозношћу и свих пет Фромових базичних људских потреба (потреба за приврженошћу, трансцендентношћу, припадању, идентитетом и оријентацијом) имају у себи примесе потребе за религиозношћу. [13]

Религија је, према Фрому, један од механизма који људима пружа целовиту и свеобухватну слику света и ствара неку врсту менталног оквира унутар којег човек налази

своје место у свету. Фром поставља питање да ли религија унапређује психо-емоционалне особине човека или кочи развој његове личности. Религију не чине само учења, веровања и доктрине већ је и она сила која мотивише човека на делање. Она постаје део људског карактера. Према Фрому свака особа има одређене религиозне потребе и потребе за објектом кога ће обожавати и коме ће се клањати. При томе Фром разликује ауторитарну и хуманистичку религију. Ауторитарна религија Бога посматра као свезнајућег и свемогућег, он помаже, али има контролу над верником и његовим понашањем, и он му мора бити покоран, али заузврат му пружа осећај заштићености. Хуманистичке религије, напротив, не намећу осећај покорности и усредсређене су на човека и његову духовну снагу. Хуманистичка религија омогућава човеку да развије све своје људске врлине и потенцијале у складу са религиозним учењима, а не под притиском да им се повинује, пасивно покори и ауторитарно прихвати та начела. Овим путем се човек уздиже, али се истовремено у њему јавља и тзв. егзистенцијални немир јер постаје свестан себе и стиче увид у разлике између добра и зла. Религијско искуство, по Фрому, је искуство јединства са светом око нас, на основу повезаности мишљења и љубави. Хуманистичка религија има за циљ да у вернику развије духовну снагу, а не осећај немоћи, при чему је главна врлина самоостварење, а не послушност. Према Фрому, у хуманистичкој религији преовладава расположење радости, док је доминатно расположење у ауторитарној религији туга и осећај кривице. [13]

Џејмс Фаулер, амерички психоаналитичар, налази седам нивоа религиозности. [14]

Нулти ниво религиозности или тзв. „пред ниво” - Прва вера и помешано ја. На овом нивоу субјекат и објекат су једно и дете још увек не прави разлику између себе и околине. Бог се као такав, на овом узрасту, не може опазити.

Први ниво религиозности – Интуитивно-пројективна вера и импулсивно ја (од 4. до 8. године живота). У том периоду дете пројектује своју интуицију и машту на стварност имитирајући одрасле. У овом периоду родитељи се доживљавају као свемоћни. У овом периоду настају корени религиозности и могу се формирати дуготрајне представе религиозних садржаја.

Други ниво религиозности – Митско-речита вера и империјално ја (од 8. до 12. године живота). У овом периоду дете религијске садржаје и приче схвата дословно и буквално. У односу на своје жеље и интересе дете интерпретира и повезује религијске садржаје. Бог на овом нивоу развоја награђује „добро“, а кажњава „зло“. На овом нивоу развоја дете „добро“ схвата као нешто од чега има користи, а „зло“ је све оно што му наноси штету. Фаулер сматра да неки појединци у свом религијском развоју никада не превазиђу овај ниво.

Трећи ниво религиозности – Синтетичко-конвенционална вера и интерперсонално ја (од 12. године до зрелости). То је време када се прихвата конвенционална вера, али се међу устаљеном конвенционалношћу почињу правити лични избори, а од различитих конвенционалних захтева почиње се стварати лично употребљива синтеза значења и смисла. Дете се у овом периоду може ставити у ситуацију друге особе. На овом нивоу вера је повезана са стварањем личног идентитета у смислу - Бог ми помаже да постанем „свој“, да будем препознатљив као „ја“.

Четврти ниво религиозности - Индивидуирајућа-рефлектирајућа вера и институционално ја (после 18. године живота). На овом нивоу особа почиње критички да се односи према себи и другима. У овом периоду одрастао човек се преиспитује и поново вреднује верске вредности и симболе. У овој фази долази до учвршћивања вере, али и до губитка вере.

Пети ниво религиозности – Повезујућа вера и интериндивидуално ја (средње животно доба или касније). У овоме периоду долази до личне консолидације. Долази до интеграције „себе“ и „својих садржаја“, и свега онога што је остало недорађено или потиснуто на претходним нивоима. Ту се показује и стварна спремност за дубоке и међусобно обогаћујуће односе с другим људима.

Шести ниво религиозности – Универзализирајућа вера и у Богу утемељено ја (одмакла животна доб). Овај ниво религиозног развоја је идеал који само неки појединци достигну.

1.3. Алтруизам

Просоцијално понашање је термин који у најширем смислу означава вољно и намерно понашање које има позитиван учинак на друге. [15] Алтруизам је често синоним за просоцијално понашање, за које се сматра да је у основи сваког религијског искуства. По Френклину Бернхофу, [16] просоцијално понашање је вид моралног поступања које укључује друштвено пожељна понашања као што су помагање другима, дељење са другима и сарадња са другима. Бернхоф је прецизирао и два услова који дефинишу просоцијалне реакције: намера да се помогне другој особи и слобода избора. [16] Алтруизам се тако, по Бернхофу, може дефинисати као продукт вољног просоцијалног деловања особе, на које које она није присиљена и које је усмерено на добробит других, без очигледне повратне добити за њу саму. [16]

Индивидуалистички приступ у оквиру психоаналитичке теорије предлаже да у основи просоцијалног понашања лежи интерперсонална кривица, или негативни осећаји који потичу из спознаје да је особа одговорна за стрес или штету учињену другим људима, и да управо тај несвесни осећај кривице мотивише просоцијално понашање. [17] Тако се долази до закључка да је просоцијално понашање само понашање усмерено на помоћ другим људима, али у његовој основи могу бити сакривени и несвесни и егоистични мотиви, за разлику од алтруистичког понашања које никада није егоистички мотивисано. [18] То значи да алтруистичка мотивација ступа на сцену тек онда када су егоистичке аспирације појединца испуњене. [18]

Да би се извесно понашање сматрало алтруистичним потребно је да испуњава три услова: 1) да је вољно и слободно од присиле, 2) да је предузето са намером одржања добробити других и 3) да искључује очекивање награде или избегавање казне. [19]

У литератури постоје четири различита теоријска приступа развоја алтруистичног понашања: 1) еволуцијски, 2) психоаналитички, 3) алтруизам у оквиру теорија социјалног учења и 4) когнитивно развојни приступ. [19]

У оквиру еволуцијског приступа издвојили су се социо-билошки приступ и социо-културолошки приступ. Први даје примат генетској основи алтруистичног понашања док социо-културолошки приступ ставља акценат на друштво и утицај друштвених норми на алтруистично понашање. Психоаналитички приступ претпоставља да се алтруизам развија кроз процес идентификације са родитељима када дете интернализује просоцијалне тенденције које постају део супер ега.

Теоретичари социјалног учења говоре о томе да се социјално понашање учи опажајући и имитирајући друге. [20]

Когнитивно развојни приступ претпоставља да постоје опште структуре у основи когнитивних функција које се квалитативно мењају током процеса сазревања и у интеракцији са околином. Међутим ове теорије не објашњавају детаљније механизме који узрокују алтруистично понашање. [19]

1.4. Емпатија

Емпатија је појам који се најпре користио у естетици а означавао је пројектовање човекових осећања у неживе предмете. Фишер овим термином објашњава процес путем којег људи одређене предмете доживљавају и прихватају као лепе. [21]

Једна од најчешће коришћених дефиниција емпатије је да је она црта личности, трајна диспозиција и капацитет за емоционалну пријемчивост која обухвата интраперсонални, когнитивни, афективни, мотивациони и интраперсонални аспект личности испољен у виду бриге за другу особу.

Према Радовановићу [22] емпатију можемо сагледати са три аспекта: телесног (мишићне реакције; нпр. моторна мимикрија), субјективног (афективни и когнитивни психички процеси) и социјалног (интерперсонална комуникација).

Калиопуска наводи афективне, мотивационе, когнитивне и кинестетичке компоненте емпатије. [23]

По Калиопуски, афективне компоненте емпатије су: осећајност, емотивна пријемчивост, учествовање у емоцијама и доживљајима, ширење скале изражавања властитих емоција (самоизражавање), привремено поистовећење са другом особом, и флексибилна самоконтрола. [23]

Мотивационе компоненте емпатије подразумевају: поштовање живота друге особе (поштовање живота као основне вредности), препознавање јада друге особе, мотив за помагање другој особи (психички и физички). [23]

Калиопуска наводи да когнитивне компоненте емпатије чине: препознавање емоција, тачна процена емоција и доживљаја, именовање емоција и доживљаја, преузимање улоге друге особе (преузимање улоге), заузимање становишта друге особе (преузимање перспективе), искуство у разумевању, заузимање дистанце у односу на догађаје, особе или емоције (померање од симпатије до емпатије), саопштавање другој особи утиске о њеним доживљајима. [23]

На крају, Калиопуска наводи и постојање кинестетичких компоненти емпатије: истицање мимике и изражајности, коришћење гестова при изражавању емоција, додир преко коже (хаптички модалитет), флексибилна контрола над телесним покретима и развијање контроле над гласом. [23]

Дефиниције емпатије се углавном деле на оне које наглашавају когнитивну компоненту и на оне које наглашавају афективну компоненту емпатије.

Многи психоаналитичари су на емпатију гледали као на „потенцијал за емоционалну пријемчивост“. Аустријски психоаналитичар Ото Фенихел [24] налази да „емпатија укључује како поистовећивање са другом особом тако и свест о осећањима друге особе након поистовећивања с њом“.

Социјални психолози емпатију дефинишу као осетљивост за потребе и стања других особа, у светлу помагања другима и просоцијалног понашања. Данијел Бетсон, амерички

психолог, сматра да је емпатија „осећање бриге за друге, саосећања и нежности према другима доживљено као резултат сведочења и осећања патње друге особе“. [25]

Психолози који наглашавају когнитивне компоненте емпатије дефинишу је као способност стављања на туђе место и разумевања становишта друге особе, тј. њених мисли пре него емоционалног стања. Међу психолозима који истичу доминантну улогу когнитивних фактора у процесу емпатије предњачи Фешбах [26]. Она постулира два когнитивна и један афективне предуслов за процес емпатије: (а) способност да се дискриминишу и означе афективна стања других; (б) способност да се заузме становиште и улога друге особе; (в) емоционални респонзивност, односно афективна способност да се доживе емоције. Она закључује да је разумевање афекта другог, дакле когнитивни процес, неопходни предуслов за саосећање са другом особом. Фешбах уводи термин емоционалне респонзивности и афективне способности да се дискриминишу и доживе емоције, који уз когнитивне способности да се дискриминишу афективни знаци других људи и виших, зрелијих способности да се преузме перспектива и улога друге особе чине основу емпатије“. [26]

Феноменолошки гледано, емпатија је искуство учествовања у емоционалном стању друге особе.

Роџерс сматра да је емпатија „способност да се буде у центру клијентовог унутрашњег света осећања и значења и осетљивост на његов свет интимних, личних значења, као да је наш сопствени, а да никад не изгубимо „као да“ квалитет“. Према Роџерсу, то је искуство које се не може изједначити ни са једним другим искуством. Поистовећење са објектом у циљу његове боље афективне и интелектуалне спознаје је нужни предуслов емпатије, међутим таква идентификација је само привремена јер следи извесно удаљавање које је нужно да би се сагледали и анализирали подаци које су уосећавање прикупљени. Компонента когнитивне дистанце или „као да“ квалитет је стално присутан. [27] Да би дошло до емпатичког разумевања потребно је учествовати делимично и привремено у емоционалном искуству друге особе, а затим направити неопходну дистанцу која омогућава даљу обраду онога што се доживело. [27] Према Роџерсу „када нисте свесни ничега осим те друге особе, а она ничега сем вас, кад међу вама постоји дубок осећај саобраћања и јединства тада постоји „ја-ти“ однос који је неопходан у међусобном

разумевању током терапеутског процеса". Да би се разумела друга особа и у реалном животу а и током терпеутског процеса неопходно је да се задовоље одређени услови. Први, најзначајнији услов је да се друга особа прихвати као посебна личност безусловно каква јесте, без процењивања, вредновања или осуђивања. Затим следи истинско, снажно разумевање за које је некад у психологији постојао термин одраз. Мора постојати снажна жеља да се безусловно разуме други човек, да се заузме његово место и свет сагледа из угла који њему одговара и из његове перспективе, што постаје снажно ослобађајуће искуство уколико је и друга особа осетила да су је саговорници разумели и саосетили са њом. [27]

Дејвис је креирао и представио мултидимензионални модел емпатије. По њему то је сложено емпатијско реаговање које укључује како когнитивне (заузимање туђег становишта, фантазија) тако и афективне компоненте (емпатијска брижност, лична нелагодност). Емпатијска реакција може зависити од карактеристика емпатизера, карактеристика особе са којом се емпатише, или од ситуационих фактора. Он прави јасну разлику између ситуационих и диспозиционих „претходника" емпатије, когнитивних и некогнитивних „нтерних процеса", афективних и неафективних „интраперсоналних исхода, и интраперсоналних исхода понашања", који следе. Дејвис сматра да емпатија укључује и когнитивне и афективне компоненте и по њему она је скуп конструката који су међусобно повезани тако што се сви односе на респонзивност према другима, али су међусобно јасно издиференцирани. [28]

По Хофмановом моделу емпатије, баш као и према Фешбаховом и Дејвисовом, емпатија је резултат когнитивних и афективних процеса који дејствују синергично. Хофман дефинише емпатију као „емоционални одговор појединца који он показује на доживљена осећања друге особе, посредна реакција на ситуацију у којој се налази друга особа, способност да се човек идентификује са осећањима друге особе и да разуме шта она осећа". Хофман издваја четири фазе у развоју емпатије: [29]

1. Прва фаза, тзв. глобална емпатија - У првој години деца могу идентификовати само емоције које и сами поседују (плакање када друго дете плаче, ова емоција је невољна, рефлексна и неиздиференцирана).

2. Друга фаза, тзв. егоцентрична емпатија- Дете схвата да је друга особа у невољи али не може још увек јасно да одвоји своја од туђих емоционалних доживљавања. Врста помоћи коју нуде другом одговара ономе што они сами налазе умирујућим и у том смислу је егоцентрична, али представља јасан емпатични прогрес.

3. Трећа фаза, тзв. емпатија за туђа осећања - У трећој години јавља се вештина преузимања улога и деца постају свесна да осећања других људи могу бити различита од њихових сопствених. На овај начин се њихови афективни одговори боље прилагођавају емоционалним стањима друге особе.

4. Четврта фаза, тзв. емпатија за животну ситуацију другог - Крајем детињства или у раној адолесценцији деца постају свесна да позитивна и негативна осећања других нису само резултат тренутне ситуације већ се могу понављати током живота. [29]

1.5. Екстерналност (локус контроле)

Главна поставка теорије социјалног учења по Ротеру је да је оно што чини личност интеракција између особе и њеног окружења. Личност не бивствује у оквирима индивидуалног независно од окружења у коме се налази. [30]

Такође, Ротер сматра да понашање појединца није једноставан, рефлексиван одговор на средину. Окружење на које појединац реагује или у коме делује умногоме зависи од учења и искуства те особе. На које ће стимулусе људи реаговати обликују се искуствима тих људи. Две особе могу да доживе исто окружење на веома различите начине. По Ротеру, личност је релативно стална група диспозиција да се реагује на ситуације на одређени начин. Он је нагласио да се већина учења одвија у социјалним ситуацијама са другим људима. По теорији социјалног учења поткрепљивање појачава очекивање да ће одређено понашање у будућности бити праћено истим типом поткрепљења. [30]

Током 1966. године, Ротер је објавио монографију под насловом „Генерализована очекивања за унутрашњи насупрот спољашњем локусу контроле”, где је истраживао очекивања људи и испитивао да ли они могу да утичу на исходе догађаја. Према Ротеру,

на једном екстрему су људи који верују да на исходе догађаја утиче судбина или срећа. За њих се може рећи да имају спољашњи локус контроле. На другом крају су они који верују да су исходи догађаја функција њиховог понашања. Они имају интерни локус контроле. [30]

Особе које имају развијенији унутрашњи, интерни локус контроле, сматрају да су заслугом сопствених напора и особина дошле до циља, одговорније су и заузимају активнији став према проблемима и ситуацији у којој се налазе. Насупрот њима су они који имају развијенији спољашњи локус контроле. Ове особе сматрају да су до циља дошле игром случаја, заузимају пасивнији став, одговорност пребацују на спољашње околности и невидљиве силе и мање су мотивисани за своје активности. [30]

Дакле, разлоге свог понашања или догађаја људи могу тражити и приписивати спољашњим или унутрашњим факторима. Када људи узроке свог понашања и догађаја налазе у сопственом понашању, преузимају личну одговорност за своју судбину и своје успехе и неуспехе, а самим тим имају контролу над својим животом и дешавањима у њему, они поседују унутрашњи локус контроле. Насупрот њима је група људи која верује да је све оно што им се дешава у животу под утицајем спољашњих и невидљивих сила, они немају осећај контроле над својим животом и осећају немоћ, препуштају се стихији и судбини и не преузимају одговорност за оно што им се дешава у животу, чак ни за сопствене поступке и одлуке. То су људи са спољашњим или екстерналним локусом контроле. На континууму локуса контроле се са једне стране могу наћи људи који верују да имају утицаја на догађаје у свом животу, а на другом крају тог континуума су људи који верују да је све што им се дешава у животу под утицајем спољашњих сила. У зависности од степена изражености ових веровања сваки човек има своје место на овом континууму. [30]

Особе са унутрашњим локусом контроле имају и израженији мотив постигнућа јер показују више детерминисаности у остварењу циљева с обзиром на то да у себи виде узрок свега што им се дешава у животу и преузимају иницијативу као и одговорност за последице. Људи са спољашњим локусом контроле препуштају да се ствари саме од себе развијају не покушавајући да утичу на њих те је тако и њихов мотив постигнућа нижи јер

нису мотивисани на активност баш из разлога што верују да немају контролу и моћ над догађајима. [30]

У ситуацијама које нису у складу са њиховим очекивањима и које представљају велики изазов, људи са унутрашњим локусом контроле повећаваће своје напоре како би достигли жељени циљ. Са друге стране, особе са спољашњим локусом контроле ће имати тенденцију да се повуку и одустану у ситуацијама које превазилазе њихове могућности и представљају превелике изазове. [31] Истраживања су показала и да се особе са ниским нивоом самопоштовања повлаче и одустају у ситуацијама у којима су неуспешне. [32]

1.6. Смисао живота

По аустријском психијатру Виктору Емилу Франклу [33] најснажнији људски мотив је воља и трагање за смислом сопствене егзистенције. Овај мотив је универзалан за све људе, али је специфичан за сваког појединца. Сваки човек трага за тим да открије смисао свог и постојања уопште. Човеково трагање за смислом је његова примарна мотивација, а не секундарна рационализација његових инстинктивних порива. Човек је биће смисла, а не биће нагона. Концепт смисла живота је специфичан и јединствен у томе да га сваки човек мора наћи за себе и у себи. Једино тако ће доћи до сопственог смисла постојања, јер је тај смисао за сваког човека другачији. Према многим ауторима, каже Франкл, смисао живота није ништа друго до одбрабменог механизма, реакционе формације или сублимације. Међутим према Франклу, људи су спремни да живе и да чак и умиру зарад својих идеала, а то свакако не могу бити одбрабмени механизми. У особи постоји воља за смислом и она га суштински одређује. Човек није роб нагона, он је самотрансцедентно биће које је у сталној потрази за смислом. [33]

Смисао живота није могуће дефинисати на општи начин. Појам смисла живота не може бити уопштен јер је он идисинкратични појам особен свакој индивидуи и другачији за сваког човека. Живот није нешто магловито и нејасно, већ нешто врло реално и конкретно баш као што су животни задаци веома реални и конкретни. Они чине човекову

судбину која је другачија и јединствена за сваког појединца. Ниједан човек и ниједна судбина не могу се поредити са било којим другим човеком или било којом другом судбином. Ниједна животна ситуација се не понавља, и свака ситуација захтева другачији одговор, другачији приступ. Понекад ситуација у којој се човек нађе може да захтева од њега да преобликује своју судбину путем акције. Франкл је сматрао да је у појединим ситуацијама паметније да човек само посматра и размишља, а понекад једноставно треба да прихвати своју судбину и „носи свој крст”. [33]

Човекова потреба за смислом живота може бити осујећена. Франкл је сковао термин егзистенцијална фрустрација да би објаснио овај феномен погрешно усмереног смисла живота. Егзистенцијална фрустрација може доћи после дужег периода досаде и апатије. Франкл користи метафору егзистенцијални вакуум да објасни значење осујећене потребе за смислом. Бесмисао је празна и ствара вакуум који мора бити испуњен. Пошто је вакуум, ствари брзо покушавају да попуне празнину бесмисла. Међутим, већина покушаја да се попуни овај осећај празнине су само привремени и рупа је испуњена површним стварима. Осим тога, Франкл верује да су учестала „маладаптивна” понашања, као што су депресија, агресија, и зависности изазване погрешно усмереним осећајем за смисао. Он је истакао да свака генерација има свој сет маладаптивних понашања, које је назвао колективним неурозама [33]

Логотерапија је аналитички процес и у том смислу је слична психотерапији, али се она за разлику од психоанализе не ограничава на инстинктивну стварност човековог несвесног већ и на егзистенцијалну реалност човека. Франклова логотерапија састоји се од три основна принципа. Први и основни принцип је да живот има смисла у свим ситуацијама, па и у оним најтежим. Други принцип је да је примарна мотивациона снага човека жеља да пронађе смисао у животу. Трећи принцип говори о човечанству које има слободу избора, чак и у ситуацијама најбезизлазних тешкоћа и страдања. Разлика између логотерапије и психоанализе је у томе што логотерапија човека види као биће чија је највећа брига да оствари смисао свог постојања, а не пуко задовољавање инстиката и порива, или помирење супротстављених захтева ида, ега и суперега. Човеку није потребна хомеостаза већ оно што Франкл назива ноодинамика, или егзистенцијална динамика на

поларном пољу тензије, где се на једном крају пола налази смисао који треба бити испуњен, а на другом крају човек који тај смисао треба да испуни. [33]

Франкл сматра и да напетост није индикатор душевне болести већ је неопходна како у реланом животу тако и у терапијском процесу. Напетост претходи трагању за смислом, а у терапијском процесу у сличају да није присутна требало би је вештачки изазвати. По Франклу, постоје три начина проналажења смисла живота. Први начин долажења до смисла је кроз вредности искуства као што су истина, доброта, лепота. Према Франклу најбољи пример за ово је љубав. Када човек воли може јасно сагледати суштину јединствености личности друге особе, њене остварене као и неостварене потенцијале. На овај начин човек може пружајући љубав помоћи другој особи да оствари своје потенцијале и свој смисао. [33]

Други начин откривања смисла живота је кроз неко дело. Досеже се смисао живота кроз сопствени животни подухват. Ово се може постићи кроз разне креативне процесе индивидуалног изражавања као што су музика, књижевност, сликарство, или кроз било коју врсту кративног делања.

Трећи начин трагања за смислом је кроз трпљење и ставом који човек заузима у стањима патње. Овде се долази до Франкловог концепта проналажења смисла у патњи. Он представља човеков капацитет да своју личну трагедију претвори у тријумф кроз врлине као што су храброст, истрајност, смисао за хумор. [33]

1.7. Суочавање са стресним ситуацијама

Стрес се јавља када су људи суочени са догађајима које перцепирају као угрожавајуће по њихово физичко или психолошко благостање. Ови догађаји се обично називају стресорима, а реакција људи на њих стрес одговором. [35]

Наука која проучава како се стрес, и остали друштвени, психолошки, и биолошки фактори удружују и доприносе болести је позната као бихејвиорална медицина или здравствена психологија. [35]

Холмс и Рахе [36] говоре о томе како свака промена која изискује пуно нових прилагођавања може бити доживљена као стресна. У покушају да измере утицај животних догађаја на изазивање реакције стреса код људи они конструишу „Скалу животних догађаја“ где су животни догађаји ранжирани од најстреснијих ка најмање стресним. На врху скале налази се смрт супружника, а на дну се налазе мањи правни прекршаји.

Поред стресних животних догађаја стрес могу изазвати и унутрашњи конфликти. Ови конфликти настају између следећих мотива: независност на супрот зависности, блискост на супрот самоћи, сарадљивост на супрот такмичењу и изражавање нагонског, имплусивног на супрот моралним стандардима. [35]

Конфликти који настају услед супротстављања ових мотивација су свепрожимајући и најтежи за решавање. [35]

Реакције на стрес иду од еуфорије, када стресор јесте захтеван, али подношљив па све до реакција анскиозности, љутње, обесхрабрења, и депресије зависно од агресивности стресора. Једна од психолошких реакција на стрес је анскиозност. Неки људи у стању континуираног стреса развијају анксиозни поремећај личности. Један од најчешћих поремећаја који се јавља као реакција на стрес је посттрауматски стресни поремећај. Још једна честа психолошка реакција на стрес је љутња која може да прерасте у агресију. Када су човеку блокирани сви напори да дође до остварења циља активира се агресивни нагон који има за циљ да повреди објекат или особу која доводи до фрустрације. [35]

Апатија и депресија су још један вид реаговања на стрес. Теорија научене беспомоћности објашњава како људи наученом беспомоћношћу реагују на догађаје на које не могу да утичу. Као једна од реакција на стрес је и погоршање на когнитивном плану, тешкоћа концентрације и логичког организовања мисли. Овоме доприноси емоционално узбуђење које омета поступак процесуирања информација у мозгу, а такође може се јавити и због ометајућих мисли које су карактеристичне за људску когницију када је суочена са стресором. [35]

Без обзира на стресор наш организам се аутоматски ставља у стање приправности у виду неких физиолошких одговора на стрес, тј. реакцијама познатим од именом „бори се или бежи“. Физиолошке реакције које при овоме настају су резултат активације

неуроендокриног система, активацијом осовине хипоталамус-симпатички нервни систем и ангажовањем адренално-кортикалног система. Хипоталамус је због функције да активира одређене делове мозга у случајевима опасности добио назив стрес центар мозга. [35]

Многе су експерименталне студије показале да континуирани стрес има утицај на човеково здравље тако што изазива разна обољења, као што су повишен срчани притисак и болести срца, као и неке сметње у функционисању имунолошког система где хормони стреса супримирају сазревање Т лимфоцита у тимусу и инхибирају продукцију интерлеукина. [35]

Механизам којим особа покушава да се носи са стресном ситуацијом назива се превладавање. Постоји неколико стратегија за превладавање стреса. Једна од њих је превладавање усмерено на проблем. Особа се фокусира на проблем или ситуацију која је настала, покушавајући да нађе начин да је измени или да је избегне у будућности. [35]

Особа такође може да се фокусира на ублажавање емоција које су изазване стресном ситуацијом, чак и кад околности и ситуације саме по себи не могу бити измењене. Ова стратегија се назива превладавање усмерено на емоције. Највећи број људи користи ове две стратегије у превладавању стреса. [35]

Постоје и маладаптивни начини превладавања стреса који такође спадају у превладавање усмерено на емоције, а то су механизми одбране. У њих спадају репресија или потискивање, рационализација, реакциона формација, пројекција, интелектуализација, порицање и премештање. Све оне имају за циљ маскирање оригиналних импулса. [35]

Стресори нарушавају равнотежу која постоји између организма и средине, а која често није идеална. Када се она наруши, организам одговара противмерама за њено поново успостављање. Ти одбрамбени процеси у организму зову се општи адаптациони синдром. [35]

Реакција организма на стресоре пролази кроз три фазе:

1. Прва фаза: Узбуна (аларм) - тело региструје стрес, срце ради брже, дисање је убрзано, ниво шећера у крви се повећава, шире се зенице, појачава знојење.
2. Друга фаза: Отпор (резистенција) - организам успева да успостави равнотежу

повећаним напором. Ако дејство стресора престане на време, све може да се заврши без значајнијих психо-физичких оштећења.

3. Трећа фаза: Слом - ако дејство стресора не престане, долази до исцрпљивања резерви организма. што узрокује озбиљне поремећаје функције органа, развој болести, а некад може довести и до смрти. [35]

1.8. Емоционална интелигенција (компетентност)

Емоционална интелигенција је дефинисана као процес препознавања својих и емоционалних стања других да би се ефикасније могли решити евентуални проблеми и адекватно регулисало понашање. [37]

Први психолози који су употребили термин емоционална интелигенција били су амрички психолози Петар Саловеј и Џон Мајер. Према њима, емоционална интелигенција је способност човека да посматра, разуме и разликује своје и туђе емоције и да тако добијене информације користи као основу за своје размишљање и поступке. По првој дефиницији емоционална интелигенција била је „способност праћења својих и туђих осећања и емоција, и употреба тих информација у размишљању и понашању.“ [38]. Саловеј и Мареј наводе да структурални модел ових процеса укључује: а) процену изражавања емоција код себе и код других, б) регулацију емоција код себе и код других и в) коришћење емоција у адаптивне сврхе. Према мишљењу самих аутора ова дефиниција наглашава само опажање и регулацију емоција, при чему недостаје размишљање о осећањима. Саловеј и Мајер зато предлажу ревидирану дефиницију емоционалне интелигенције према којој „емоционална интелигенција укључује способности брзог запажања, процене и изражавања емоција; способности увиђања и генерисања осећања која олакшавају мишљење; способности разумевања емоција и знање о емоцијама; и способност регулисања емоција у сврху промоције емоционалног и интелектуалног развоја“.[38] Поменуте способности поређане су према комплексности психолошких процеса које укључују од једноставнијих (запажање и изражавање емоција) до сложених (свесност, рефлексивност и регулација

емоција). Дакле емоционална интелигенција је способност да се спознају сопствене и туђе емоције, да се њима овлада, и да се над њима успостави контрола.

Према америчком психологу Данијелу Големану, модел емоционалне интелигенције састоји се од неколико битних компоненти : [39]

1. самосвесност - способност разумевања сопствених емоција и схватање какав утицај оне имају на нашу околину;
2. лично доношење одлука - проучавање сопствених поступака и познавање последица;
3. управљање осећањима - спознавање шта је основа човекових осећања;
4. превазилажење стреса – човек треба да научи да се опусти и разуме важност опуштања;
5. емпатија - разумевање туђих осећања и уважавање различитости мишљења;
6. комуникација - разговарати о осећањима са разумевањем и бити добар слушалац;
7. самооткривање - разумевање потребе за отвореношћу и поверењем, научити када и како говорити о својим осећањима;
8. проницљивост - препознавање образаца у личном и животу других људи;
9. самоприхватање - умети прихватити своје мане, умети ценити своје врлине;
10. лична одговорност - преузети одговорност и умети препознати последице личних одлука и реаговања;
11. самопоуздање - умети изложити своје бриге и осећања без љутње и пасивности;
12. групна динамика - спознати када пратити, а када водити;
13. решење сукоба - модел „победити / освојити“ при преговарачком компромису. [39]

Појава конструкта емоционалне интелигенције је заправо покушај да се пронађу ментални процеси који леже у основи обраде емоционалних информација, што би омогућило њихово систематско истраживање и мерење.

Основа за појаву конструкта емоционалне интелигенције је била у подели социјалне интелигенције на интерперсоналну и на интраперсоналну интелигенцију. [40] Хауард Гарднер, стручњак за развојну психологију, интраперсоналну интелигенцију дефинише као знање о унутрашњим аспектима особе која обухвата приступ сопственим осећањима,

распон емоција, могућност разликовања емоција, као и исправно идентификовање осећања и тражење значења и разумевање узрока властитог понашања у њима. Међутим, она не укључује само општи смисао за процену себе и других, него способност уочавања и праћења својих и туђих расположења и темперамената и формирање знања о њима што ће особи користити за предвиђање будућих понашања. [40]

Концепт социјалне интелигенције је у прошлом веку развио психолог Томдин, и из њега потиче концепт емоционалне интелигенције. [41] По њему социјална интелигенција је капацитет да се разумеју други људи, да се са њима оствари успешна комуникација, и да се у односима са другима опходи зрело и мудро. Људи који поседују интерперсоналну интелигенцију изузетни су у разумевању потреба других људи и у интеракцији са њима. Ови појединци су вешти у идентификовању и процени емоција, мотивације, жеље и намера људи око њих.

1.9. Афилијативна мотивација

Према функцији коју имају у понашању, мотиве можемо поделити на органске и социјалне. Органски мотиви су заправо телесне потребе, њихово задовољење доводи до хомеостазе у организму, којој наш организам природно тежи. Социјални мотиви су психичке потребе. Ови мотиви нису хомеостатични, али њихово задовољење доводи до осећаја задовољства, баш као што је случај са органским мотивима, с тим што се све дешава на психичкој основи и тежи се постизању неке врсте духовне хомеостазе организма, која је одлика здраве личности баш као што је и биолошка хомеостаза. [42]

Никола Рот по усмерености мотиве дели на оне који су усмерени на обезбеђење личне егзистенције и афирмације и на мотиве који су усмерени на повезаност са другим људима. [43]

При томе, социјални мотиви се разликују према томе да ли је за њихово задовољење потребан непосредан контакт с другим особама или је реч о мотивима усмереним на властиту личност. Ови посебни мотиви су: грегари мотив који се изражава у тежњи да се

буде у присуству других особа, афилијативни мотив (жеља да се буде у непосредном контакту с појединим особама, и да се с њима удружује у различитим активностима) и мотив за афективном везаношћу који представља потребу за емотивном везом, односно представља потребу људи да воле и да буду вољени. [43]

Човекова потреба за другим људима у психолошкој литератури означена је као универзална људска потреба која варира историјски [44] и културолошки. [45]

По Мерхабиану, афилијативна мотивација је мотивација за социјалним контактом. [46] Она се у литератури најчешће дефинише као темељна људска потреба тражења других људи, генерализованим позитивним очекивањима у социјалним односима друштва. [46]

Маслов је 1943. године предложио нову психолошку теорију: хијерархијску теорију потреба. Према тој теорији снага различитих универзалних потреба није иста и зависи од њихове важности за преживљавање. Маслов је при томе формулисао хијерархију људских потреба, и указао да када се основне потребе задовоље, људи осете више потребе које поново теже да задовоље. Према Маслову, највиши мотиви упућују на развој, а најнижи на опстанак. [47] Као јасно дефинисани мотиви наводе се: мотив за самоактуализацијом („да човек буде оно што јесте“), мотив за угледом и самопотврђивањем, мотив за афективном везаношћу, мотив сигурности (доминантан након задовољења биолошких мотива) и биолошки мотиви (жеђ, глад и слични мотиви).

Термин афилијативне мотивације се везује за термин потребе и по Маслову [48] афилијативна мотивација спада у потребе за припадношћу и везаношћу. По Маслову постоје основне потребе и метапотребе. У основне потребе спадају глад, нежност, сигурност, самопоштовање. У метапотребе сврстане су потребе за правдом, добротом, лепотом, редом, јединством. Основне потребе су услед недостатка, а метапотребе су потребе услед развоја. Основне потребе су у већини случајева надмоћније од метапотреба. Метапотребе су баш као и основне потребе, инстиктивне или прилагођене људском бићу и уколико нису задовољене, особа може да оболи. [48]

Масловљева хијерархија потреба најчешће се приказује као пирамида са пет нивоа: на доња четири нивоа налазе се тзв. потребе из недостатка, а на највишем нивоу налази се потреба постојања. [48]

Потребе из недостатка чине физиолошке потребе, потребе за сигурношћу, за припадањем и љубављу, те за самопоштовањем и угледом док је потреба постојања заправо потреба за самоостварењем. Слабија потреба не може постати мотив док јача није задовољена. Дакле, развојна линија и хијерархија мотива, као и ситуациони редослед њиховог задовољавања је следећи: физиолошке или егзистенцијалне потребе, потреба за сигурношћу, социјалне потребе, потребе за емотивном везаношћу (љубав и припадање), самопотврђивање - потребе угледа, статуса и поштовања (потреба да нас други цене и да ценимо себе), самоостварење. [48]

Социјалне потребе су мотиви који почивају на социјалним потребама док су персоналне потребе сличне социјалним мотивима, али су то мотиви који почивају на психолошким потребама. [48]

Амерички психолог Стенли Шахтер [49] анализирао је постојање комплекса социјалног утицаја, социјалног поређења, начина на који људи вреднују своје мишљење и разматрао социјалне аспекте мишљења. Питао се зашто људи теже да буду у друштву других људи. Шахтер је започео низ експеримената о вези између анксиозности и потребе за дружењем полазећи од хипотезе да ће човек ако је узнемирен и преплашен потражити друштво других људи. Ови експерименти су показали да су јако уплашени испитаници имали велику жељу да буду међу другим људима, а да нису имали ни приближно исту жељу ако су били смирени. Интензитет њихове потребе за другима био је много слабији када су били смирени него када су били анксиозни. [49]

У оквиру термина афилијативне мотивације постоје четири типа или фактора, односно четири врсте мотива који наводе људе на социјалне контакте. То су емоционална подршка, социјално упоређивање, позитивна стимулација и пажња. Људи имају различите мотиве за улазак у социјалне контакте с другим људима. Неки људи кроз тешке животне ситуације могу проћи једино ако добију емоционалну подршку других људи. Они кроз тешке животне ситуације не воле да пролазе сами и друштво других људи им помаже да ситуацију доживе мање стресном и мање болном. Овакав тип људи емоционално много инвестира у односе са другим људима јер им везе са другим људима доносе пуно топлине и задовољства. Због тога се овај фактор назива емоционална подршка. [50]

За неке људе главни мотив за улазак у социјалне односе је социјално поређење. Ови људи добијају потврду о сопственој вредности кроз односе са другима и стално теже томе да добију одобрење од других и да им се допадне. Овај фактор се назива фактор социјалног упоређивања. [50]

Неки људи се добро осећају у друштву других људи јер их друштво других људи усређује и пружа им задовољство. Ови људи једноставно не воле да буду сами. Поред овога они воле да задобију пажњу и да оставе утисак на друге. Имају развијену друштвеност. Главни мотив за улазак ових људи у социјалне односе је позитивна стимулација па се тако и назива овај фактор. [50]

Напоследку, постоје и људи који се најбоље осећају када су у центру пажње, када су запажени, примећени, хваљени и цењени. Главни мотив ових људи за улазак у социјалне контакте је добијање пажње других па се тако овај фактор назива фактор пажње. [50]

Истраживање на студентима социологије показало је да од четири фактора афилијативне мотивације највише испитаника припада фактору емоционална подршка, односно највише испитаника ступа у социјалне контакте да би од других људи добили подршку када им је тешко. Након емоционалне подршке следе позитивна стимулација и социјално поређење, а најмање испитаника ступа у социјалне контакте ради добијања пажње. Скоро 20% испитаника није се могло сместити ни у једну од ових група јер они подједнако користе све ове мотиве при уласку у социјалне интеракције, док скоро 18% испитаника нема изражен нити један од ових мотива. [50]

Без обзира на то коју хијерархију потреба гледамо, потребе за сигурношћу те потребе за припадањем и љубављу односно за односе с људима представљају неке од основних људских потреба. Управо на овом подручју људских потреба религија и Црква имају велику улогу, што је био један од разлога да се у овом истраживању испита улогу Православног катихизиса на развој и испољавање фактора афилијативне мотивације.

Утицај религије на афилијативну мотивацију може се најбоље сагледати сврставањем појединаца у једну од четири групе модела религиозног понашања. (фундаменталисти, традиционалисти, верски интелектуалци, верници који су социјално оријентисани). [51]

Фундаменталисти су у потпуности предани својој вери и она за њих представља апсолутни смисао живота. Човек може бити успешан и може спознати себе и значај свог постајања једино ако је дубоко предан вери у Бога. Једини начин да се дете развије у нормалну, одговорну и моралну особу је, по фундаменталистима, ако учи веронауку. [51]

Традиционалисти су група верника која јако држи до верских обичаја и до вере коју су практиковали њихови претци и уз коју су одгајани. Они никада не би променили своју веру, а битно им је и да им животни сапутник буде исте вере као и они. Важно им је да оджавају верске обичаје унутар породице, а исто као и фундаменталисти сматрају да се деца без учења веронауке не могу развити у нормалне и одговорне појединце. [51]

Верски интелектуалци све одговоре на питања о човековој егзистенцији и свету налазе путем вере у Бога. Према њима наука не може до краја објаснити све истине и једино уз помоћ вере у Бога могу се добити одговори на смисао људског постојања, а објашњење човека и света непотпуно је без укључења стваралачке улоге Бога. Верски интелектуалци сматрају да се њихова верска дужност састоји у томе да побуђују поштовање за истину и доброту у другим људима. [51]

Верници који су социјално оријентисани такође сматрају да је њихова дужност да побуђују љубав према доброту и истину у другим људима, високо вреднују Божју заповест љубави према ближњем. Они су такође јако привржени вери у којој су одгојени. [51]

Припадници ове четири групе се веома разликују у испољавању фактора афилијативне мотивације. Код фундаменталиста и традиционалиста не постоји статистички значајна корелација ни са једним фактором афилијативне мотивације. Верски интелектуалци склони су уласку у социјалне односе ради добијања пажње других људи и код њих је јако изражен фактор пажња. Социјално оријентисани верници у социјалне контакте ступају због добијања емоционалне подршке других људи, као и због позитивне стимулације, па су код њих најизраженији фактори емоционална подршка и позитивна стимулација. [52]

1.10. Мотив постигнућа

Амерички психолог Хенри Мареј, један од зачетника мотивационе психологије, међу првима је говорио о мотиву постигнућа као о важном својству човекове личности. Мареј [53] је предложио класификацију потреба и ту сврстао потребу за избегавањем, потребу за афилијацијом и потребу за постигнућем. По Мареју [53] мотив постигнућа је својеврсни посредник између човекове склоности за делање и крајњих исхода према којима су ове склоности усмерене. Он је користио уобразиљу као технику за мерење мотивације постигнућа. Ову технику је касније преузео амерички психолог Дејвид Мек Клиланд допуњујући је експерименталним приступом. [54]

У оквиру когнитивне теорије мотивације Аткинсон [55] предлаже теорију мотивације која се темељи на концепту мотива постигнућа. По Аткинсону личност је мотивисана на активност постизањем успеха и тенденцијом избегавања неуспеха. Оно што детерминише активност за постизањем успеха су: усмереност, величина и трајност.

Према Мек Клиланду [54] постоје три главна мотиватора: постигнуће, моћ и афилијација и свака индивидуа је мотивисана на активност једним од та три мотиватора. Сви наведени мотиватори већ постоје у већој или мањој мери у личности човека и како ће човек реаговати у некој ситуацији детерминисано је комбинацијом и степеном испољавања ова три мотиватора. [54]

Људи са високим нивоом постигнућа себи постављају изазовне задатке, мотивисани су да достигну циљеве, и преузимају ризик у остваривању истих. Они теже томе да овладају комплексним задацима, али исто тако битна им је и повратна информација о успеху који су постигли. Исто тако они преузимају и личну одговорност за успехе или неуспехе. [54]

Свака ситуација која представља изазов истовремено представља и ситуацију која изазива очекивање да ће акција довести до успеха, али исто тако изазива очекивање и да ће акција довести до неуспеха. Свака активност која је мотивисана постигнућем има у својој основи ове две супротстављене тенденције, тенденцију да се потигне успех, и тенденцију да се избегне неуспех. Свака постигнућем оријентисана активност се оцењује у односу на неки

стандард постигнућа односно изузетности. Проблем настаје када је исход постигнућа доживљен као негативан. [56]

Мек Клиланд [54] је сматрао да социјална мотивација развија антиципирајући образац социјалног учења. Његова основна теорија мотивације је теорија очекивања. По овој теорији, ако са стопостотном сигурношћу очекујете да се нешто догоди, и оно се заиста догоди, на исход не реагујете ни са каквим посебним узбуђењем. Међутим, код мотивације за постигнућем увек постоји несагласнот између онога што се очекује и онога што се догађа. Ако је то неслагање мање онда оно привлачи пажњу и чини ситуацију привлачнијом. Ако се исход сувише разликује од очекивања, човек се повлачи. На овај начин је мотивација за приступањем, односно избегавањем повезана са биолошком основом мотивације. Оно што је свеопште и заједничко за припаднике људске врсте у случају мотивације за постигнућем је подстрек изазова.

По Мек Клиланду [54] мотив постигнућа садржи две компоненте: тенденцију особе ка постављању циљева, и такмичење са другим особама. По њему, мотив постигнућа спада у категорију социјалних мотива. Теорија Мек Клиланда наглашава утицај социјалних фактора на степен развоја мотива постигнућа, интерактивни карактер социјалних фактора са мотивом постигнућа. Самим тим ако човек живи у средини која стимулише и фаворизује постигнуће и такмичење са другима и сам ће бити у већој мери мотивисан на успех.

Личност се мотивише на циљеве у којима се такмичи са одређеним нивоом или стандардом постигнућа да би остварила успех. Сваки мотив садржи антиципацију будућег задовољства, у овом случају успеха. Мотив постигнућа се на тај начин поткрепљује позитивним афективним асоцијацијама. Мотив избегавања неуспеха доприноси јачању жеље за постигнућем. У основи мотива постигнућа је стремљење човека да реализује сопствене потенцијале. Када реализује властита стремљења човек осећа понос који је истовремено и мотив. [54]

Према Мек Клиланду [54] постоје два правца којима се може кретати мотивација за постигнућем. Једним иде особа која покушава да успе у животу у смислу друштвеног

потврђивања. Други правац је вредносно постигнуће где се у задовољавању своје потребе не мари за спољашње потврде и тежи се једном личнијем осећају задовољности.

У истраживањима домаћих аутора [57] мотив постигнућа дели се на четири компоненте. То су: такмичење са другим људима, истрајност у остваривању циља, остваривање циља као извор задовољства и оријентација ка планирању.

Постоје четири јасно дефинисана мотива (за самопотврђивањем, за доминацијом, за постизањем успеха, постигнућа) испољена у социјалној интеракцији.

Мотив за самопотврђивањем манифестује се у тежњи појединца да га поштује средина у којој живи. Један од облика тог мотива јест онај за престижем или угледом. [54]

Мотив за доминацијом сродан је и повезан са мотивом за самопотврђивањем. Осим мотива за доминацијом у ову групу мотива убрајају се још и мотив за постизањем успеха, мотив за самосталношћу и мотив за самоактуализацијом. [54]

Мотив за постизањем успеха манифестује се у тежњи да се постигне успех у некој делатности, у процесу рада, у учењу, спорту. [54]

Мотив постигнућа се изражава у тежњи да се постигне нешто вредно, чиме ће се особа истаћи у материјалном, друштвеном, научном или уметничком смислу. Овај мотив има друштвени значај јер утиче на развој и успешност целокупног друштва, а развија се постављањем високих стандарда и награђивањем успешних резултата. [54]

1.11. Депресија

Депресија спада у поремећаје расположења. Особа са поремећајем расположења може бити изразито депресивна, или изразито манична, или се могу смењивати епизоде маније и депресије наизменично што је случај код биполарног поремећаја. Депресивни поремећај је онај где особа проживљава једну или више епизода депресије без забележених епизода маније. [35]

Депресија, сама по себи, нормалан је знак реаговања људи на различите стресоре, и не мора свако испољавање депресије да буде патолошки знак. Она се сматра патолошком једино у случајевима када је депресивни одговор преувеличан с обзиром на ситуацију која га је изазвала и када се његов интензитет не смањује ни после одређеног времена, када се већина људи опоравља. [35]

Иако је депресија сврстана у поремећај расположења категоришу је четири сета симптома који осим емотивне укључују симптоме когнитивне, мотивационе, и телесне природе. Да би се поставила дијагноза особа не мора да има изражене симптоме из све четири сфере, али што више симптома има, и што су они интензивније то је и дијагноза вероватнија. [35]

Туга и утученост су најистакнутији симптоми из склопа емоционалних депресивних симптома. Особа се осећа несрећно, безнадежно. Често има пролазне нападе плача и размишља о самоубиству. [35]

Симптоми који су једнако присутни у депресији су и губитак осећаја задовољства и уживања у животу. Све што је некад било извор задовољства сада се доживљава као празно и без радости. Депресивна особа полако губи интерес за хоби, рекреацију, породичне активности. Депресивни људи не могу осетити задовољство чак ни при оним активностима које су им некад биле највећи извор задовољства, а многи губе приврженост и интересовање за друге људе.

Когнитивни симптоми углавном чине негативне мисли. Депресивне особе углавном имају низак ниво самопоштовања, осећај неадекватности и кривице. Осећају се безнадежно по питању будућности и песимистично по питању тога да могу било шта променити. [35]

Мотивација је у јаком паду у депресивним стањима. Депресивни људи су веома пасивни и имају потешкоћа у започињању било какве активности.

У физичке симптоме депресије спадају губитак апетита, поремећаји спавања, константан умор, и губитак енергије. Мисли депресивног човека су усмерене ка унутра, а не ка споља и спољашњим догађајима. Они углавном преувеличавају своју патњу и бригу за своје здравље. [35]

Психоаналитичке теорије интерпретирају депресију као реакцију на губитак. По овој теорији потребе за приврженошћу, блискошћу и љубави нису биле задовољене у детињству депресивне особе, оне су тога биле лишаване и сваки губитак у каснијим фазама живота доводи до регресије на овај стадијум, беспомоћно и безнадежно стање када је оригинални губитак настао. Њихово понашање уствари осликава велику жељу за љубави, пажњом и сигурношћу. Самопоштовање депресивне особе је зависно од спољашњих фактора, од одобравања и прихватања других. Реакција људи на губитак такође изазива љутњу према особи која их је напустила тако да се психоаналитичке теорије углавном фокусирају на губитак, велику зависност од туђе одобравања и поунутравање беса. [35]

Бихејвиористичке теорије као главни механизам у настанку депресије виде недостатак поткрепљења. Пасивност и осећања туге код депресивних особа су продукт ниског степена позитивног поткрепљења и велике стопе непријатних искустава. Када упадну у зачарани круг депресивних симптома, њихово поткрепљење постаје сажаљење и пажња породице и пријатеља. Ова пажња на почетку поткрепљује маладаптивне депресивне реакције, али када се и најближи полако удаље од пацијента он упада у стање све веће туге и социјалне изолације. [35]

Когнитивистичке теорије депресије су усмерене на то како депресивне особе виде себе и свет око себе. Арон Бек је оснивач когнитивистичке теорије депресије и по њему негативне мисли у депресивних имају тенденцију да настану брзо и аутоматски као по неком рефлексу. [35] Он је дошао до закључка да негативне мисли заузимају доминантно место у свести и да су репетитивног карактера. Бек их је груписао у три категорије које је назвао когнитивном тријадом: негативне мисли о себи, о садашњем искуству и о будућности. Негативне мисли о себи, или негативна „селф-шема” састоји се од мишљења да је особа безвредна и неадекватна а формира се у детињству или адолесценцији услед негативних искустава, критичког понашања или одбијања родитеља или вршњака, или услед великог губитка блиске особе. [35]

По Беку, депресивне особе праве систематске грешке у размишљању, а то су тзв. когнитивне дисторзије, или грешке у тумачењу или у процесу обраде података које их

наводе да погрешно сагледавају стварност што даље доприноси стварању њихове негативне „селф-шеме”.

У когнитивне дисторзије спадају:

1. Селективно фокусирање - код селективног фокусирања особа придаје пажњу само једном аспекту ситуације, извлачи ствари из концепта, и доноси негативан закључак о догађају на основу само једног искуства. Дакле, код ове дисторзије особа не сагледава целу ситуацију већ само њен део.
2. Произвољно закључивање - ово је закључивање без довољно аргумената или доказа који би подупрели одређени закључак. Ови закључци обично противрече објективном сагледавању ствари. Дакле, реч је о фокусирању на небитне детаље уз занемаривање битних.
3. Уопштавање - уопштавање је закључивање о целини на основу малог дела целине. Грешка особе је уверење да тај део верно приказује целину.
4. Претеривање или минимизација - представља увећање свега што је негативно и занемаривање или понекад негирање онога што је позитивно. Особа ово ради да би поткрепила свој негативни став или суд о некој ствари.
5. Персонализација - представља тенденцију особе да себе доведе у везу са догађајима или стварима које се дешавају или појављују мимо ње, при чему особа себе повезује са негативном ситуацијом. Карактерише је прихватање одговорности за све лоше што се дешава.
6. Дихотомизација - тенденција особе да ствари сагледава црно-бело, односно њено мишљење се креће ка екстремима - или све или ништа. Особа занемарује или негира све што се налази између екстрема. За ове особе је, на пример, нека ствар или у потпуности добра, или је у потпуности лоша.
7. Катастрофирање - сагледавање ситуација на најгори могући начин. Особа сваку ситуацију види као најгору и/или најнеповољнију. Пример, особа сматра да је све што она уради јако лоше, или све што се њој дешава је јако лоше.
8. Императивизација - очекивање особе да се њена околина, и околина уопште, морају понашати према неким крутим правилима или шемама, која се никако не смеју прекршити или занемарити. [35]

1.12. Анксиозност

Анксиозност је општи назив за неколико поремећаја који се карактеришу нервозом, страхом, стрепњом, и забринутошћу. Ови поремећаји утичу на то како се човек осећа и понаша, и они могу да манифестују праве физичке симптоме. Блага анксиозност је нејасна и узнемирујућа, док тешка анксиозност може бити јако онеспособљавајућа и може да озбиљно утиче на свакодневни живот. [35]

Људи често доживљавају опште стање бриге или страха. Ова осећања могу се лако оправдати и у многим животним ситуацијама сматрају се нормалним. Анксиозност постаје проблем када симптоми ометају способност особе да спава или да свакодневно функционише и обавља задатке. Уопштено говорећи, анксиозност се јавља када је реакција ван пропорција са оним што би се могло нормално очекивати у датој ситуацији. [35]

Људи који пате од анксиозности могу често доживети нападе панике-епизоде акутног и преплављујућег доживљаја страха и терора. Током паничног напада особа има утисак да ће нешто ужасно страшно да јој се догоди иако нема објективне опасности. Ово осећање углавном је праћено убрзаним срчаним радом, недостатком ваздуха, знојењем, подрхтавањем мишића, слабошћу и мучнином. Симптоми су резултат активирања симпатичког дела аутономног нервног система и механизам активације и реакција су исти као код доживљавања страха услед реално страшне ситуације. [35]

Постоји неколико врста анксиозних поремећаја: генерализовани анксиозни поремећај, панични поремећај, фобија, социјални анксиозни поремећај, опсесивно-компулзивни поремећај, посттрауматски стресни поремећај, сепарациони анксиозни поремећај. [35]

Генерализовани анксиозни поремећај је хронични поремећај који се карактерише прекомерном, дуготрајном анксиозношћу и бригом о неспецифичним животним догађајима, објектима и ситуацијама. Особе које пате од овог поремећаја често се осећају уплашено и брину о здрављу, новцу, породици, послу, или школи, и имају потешкоћа да

идентификују специфичан страх и да контролишу бриге. Њихов страх је обично нереалан и преувеличан за дату ситуацију. Оболели од овог поремећаја стално су у стању очекивања неке катастрофе и ово омета њихово свакодневно функционисање. [35]

Панични поремећај је врста анксиозности која се карактерише кратким или изненадним нападима интензивног страха који изазива физичке симптоме дрхтања, конфузије, вртоглавице, мучнине и отежаног дисања. Напади панике имају тенденцију да настају нагло и да достигну свој врхунац за десет минута, али онда могу да трају сатима. Панични поремећаји се обично јављају после неких застрашујућих искустава или пролонгираног стреса, али могу бити спонтани. Особа постаје свесна сваке промене у нормалном функционисању тела, тумачећи је као стање опасно по живот. Особа је у стању приправности и стално исчекује нове нападе што доводи до драстичних промена у понашању како би се избегли овакви напади. [35]

Фобија је ирационалан страх и избегавање неког објекта или ситуације. Фобије се разликују од генерализованог анксиозног поремећаја, јер фобија има одговор страха који је идентификован са специфичним узроком. Особа схвата да је страх ирационалан и непотребан, али особа и даље није у стању да контролише анксиозност. Стимулус за фобије могу бити различите ситуације, животиње, или свакодневни предмети. На пример, агорафобија настаје када неко избегава место или ситуацију на отвореном простору како би се избегла анксиозност или напад панике. [35]

Социјални анксиозни поремећај је врста социјалне фобије коју карактерише страх од негативне оцене од стране других или страх од јавног стида. Ово укључује осећања као што су трема, страха од интимности и страх од понижења. Овај поремећај нагони људе да избегавају јавне ситуације и контакт са људима до те мере да нормалан живот и нормално функционисање постаје немогуће. [35]

Опсесивно-компулзивни поремећај је анксиозни поремећај који карактеришу мисли или акције које су понављају и које су исцрпљујуће и наметљиве. Особе које пате од овог поремећаја обично знају да су њихове принуде неразумне и ирационалне, али они служе да ублаже анксиозност. Ове особе могу да ходају на одређени начин и само у одређеном

правцу, због чега делују сујевјерно, да опсесивно перу руке или стално проверавају браве, пећи, или прекидаче за светло. [35]

Посттрауматски стресни поремећај је анксиозност која произилази из претходног искуства трауме, као што су ратови, силовање, талачке ситуације, или озбиљне несреће. Посттрауматски стресни поремећај често доводи до флешбекова и промене у понашању како би се избегле одређене дражи. [35]

Сепарациони анксиозни поремећај се карактерише високим нивоом анксиозности када дође до одвајања од особе или места која пружа осећај сигурности и безбедности. Понекад ово одвајање узрокује панику, и сматра се поремећајем када је реакција превелика или неприкладна. [35]

По психоаналитичкој теорији главне детерминантне анксиозних поремећаја су унутрашњи конфликти и несвесни мотиви.

Са психоаналитичке тачке гледишта фобије су „копинг стратегија са анксиозношћу“ које омогућавају да се анксиозност пребаци на неку ситуацију или објекат који може бити избегнут. По психоаналитичарима довођењем несвесног конфликта у свест и расветљавање као и увид у страхе који су премештени на објекте фобије би требало да доведе до излечења фобије. Опсесивно и компулсивно понашање такође служи да заштити особу од правог извора њене анксиозности. [35]

По бихејвиористима, фобије су научени одговори избегавајућег понашања који су настали или из директног искуства особе са објектом фобије, или индиректно кроз посматрање одговора других. Водећи се теоријом класичног условљавања неутрални објекат – условни стимулус, заједно са трауматичним искуством -безусловни стимулус, доводи до настајања страха од неутралног објекта - условна реакција. [35]

Когнитивистичко гледиште усмерава се на погрешне когнитивне шеме анксиозних особа и сматра да хипервигилност и антиципација, очекивање страха резултирају континуираном мобилношћу организма и спремношћу на опасност. Уједно је присутан и физиолошки одговор по принципу „бори се или бежи“. [35]

Што се тиче опсесивних мисли, когнитивисти сматрају да што већу анскиозност изазива садржај опсесивне мисли то ће бити теже да се опсесивна мисао одбаци. Опсесивна мисао се може јавити и код неанксиозне особе, али ће је она одбацити без муке, док код анскиозне особе опсесивна мисао изазива анскиозност јер особа није у стању да ту мисао одбаци, а анскиозност последично повећава осетљивост особе на наметљиве мисли. [35]

2. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Основни циљ ове студије је да се испита утицај Православног катихизиса на испољавање психо-емоционалних особина личности адолесцената.

У складу са основним циљем постављени су следећи специфични циљеви:

1. Испитати да ли Православни катихизис развија зрелу религиозност адолесцената.
2. Испитати утицај Православног катихизиса на емпатију, алтруизам и емоционалну интелигенцију (компетентност) адолесцената.
3. Испитати да ли Православни катихизис помаже адолесцентима у суочавању са стресним ситуацијама.
4. Испитати утицај Православног катихизиса на локус контроле адолесцената.
5. Испитати да ли Православни катихизис утиче на смањење депресије и анксиозности адолесцената.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ

У овом поглављу представљени су испитаници, детаљније су објашњени психолошки инструменти (скеле и упитници) за мерење психо-емоционалних особина адолесцената и описани су поступак тестирања и обрада резултата.

3.1. Испитаници

У овом истраживању испитаници су били адолесценти (18-21. године старости), студенти Интегрисаних академских студија медицине и Интегрисаних академских студија фармације Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу.

Испитаници су подељени у две групе у зависности од тога који су предмет похађали током свог претходног образовања (у основној и средњој школи). Експерименталну групу чинили су адолесценти који су током свог претходног школовања похађали наставу из Православног катихизиса, док су у контролну групу сврстани студенти који су похађали наставу из Грађанског васпитања.

Експерименталну групу је чинило 192 студента, а контролну групу 243 студента.

3.2. Психолошки инструменти (скеле и упитници)

За испитивање утицаја православног катихизиса на испољавање психо-емоционалних особина адолесцената: зрелости религиозности, алтруизма, емпатије, екстерналности, смисла живота, суочавање са стресним ситуацијама, емоционалне интелигенције, афилијативности, мотива постигнућа, депресије и анксиозности коришћени су следећи психолошки инструменти: Скала зрелости религиозности, Скала алтруизма, Индекс интерперсоналне реактивности, Скала екстерналности, Скала смисла живота, Упитник суочавања са стресним ситуацијама, Упитник емоционалне компетентности, Скала афилијативне мотивације, Мотив постигнућа, Бекова скала за процену депресивности и Беков инвентар анксиозности.

3.2.1. Скала зрелости религиозности

Утицај учења православне вере на зрелу религиозност процењена је на основу резултата Скале зрелости религиозности. Скала зрелости религиозности састоји се од осам „ајтема” са по две тврдње које се односе на исти аспект религиозности, али одражавају различито зрела поимања религиозности. [58]

Конкретно једна тврдња одражава религиозност другог или трећег стадијума у *Fowler*-овом моделу (нпр. „Мислим да само моја вера нуди потпуни увид у то што Бог жели од нас”), док је садржај друге у складу са четвртим или петим стадијумом (нпр. „Иако моја вера има доста тога да понуди, мислим да и друге религије могу пружити важне верске спознаје”). На сваком „ајтему” испитаник бира тврдњу која најбоље осликава његов начин размишљања, и добија један бод ако је одабрао ону која одражава зрелију религиозност. Његов резултат тако може варирати између 0 и 8. [58]

Ову скалу је код нас прва применила Поповић, а једна тврдња је морала бити избачена зарад постизања адекватне хомогености. Након преформулисања садржаја и неколико других тврдњи добијена је финална модификована верзија која је названа Скала зрелости религиозности. [58]

Резултати анализе тврдњи ове скале показују да њени „ајтеми” чине једнодимензионални низ. Једнодимензионалне солуције, које су издвојене у експлораторним факторским анализама под моделом заједничких фактора, објашњавају између 30% и 35% варијансе њених тврдњи, а вредности *Cronbach alpha* коефицијента могу се сматрати задовољавајућим ($\alpha=0.70$). [58]

Табела 1: Скала зрелости религиозности

1. тврдња

- А) Потпуно или готово потпуно верујем учењу своје цркве.
- Б) Не слажем се са црквом у многим подручјима моје вере.

2. тврдња

- А) Мислим да само моја вера пружа потпуни увид у то што Бог жели од нас и како би требало да Га поштујемо.
- Б) Иако моја вера има доста тога да понуди, мислим да и друге религије могу пружити важне верске спознаје.

3. тврдња

- А) Врло ми је важно да критички преиспитујем своја религиозна веровања и вредности.
- Б) Врло ми је важно да прихватам религиозна веровања и вредности моје цркве.

4. тврдња

- А) Моја религиозна оријентација је првенствено резултат мојих властитих настојања да разумем Бога.
- Б) Моја религиозна оријентација првенствено је резултат учења моје породице и цркве.

5. тврдња

- А) Не смета ми да сам изложен другим религијама, свака од њих може имати понешто што ми може бити корисно и што ме може обогатити.
- Б) Не видим сврхе ни смисла у томе да се излажем другим религијама, не верујем да у њима има нечег што би ми могло бити корисно или ме обогатити.

6. тврдња

- А) У развоју мојих религијских размишљања и уверења било је неких неизбежних разлика и неслагања са размишљањима и уверењима моје породице или пријатеља.
- Б) У развоју својих религијских размишљања и уверења нисам заправо никад имао размимоилажења с размишљањима и уверењима моје породице или пријатеља.

7. тврдња

- А) Врло ми је важно да моја верска уверења буду једнака уверењима мојих родитеља.
- Б) Није ми најбитније да моја верска уверења буду једнака уверењима мојих родитеља.

8. тврдња

- А) Религиозна традиција и уверења уз које сам одрастао су ми врло важни и не треба их мењати.
- Б) Религиозна традиција и уверења уз које сам одрастао су све мање важна за моју религиозност.

3.2.2. Скала алтруизма

За процену утицаја православног катихизиса на развој алтруизма адолесцената коришћена је Скала алтруизма. [58] Ова скала мери тенденцију алтруистичног понашања у свакодневном животу. Скала алтруизма мери тенденцију понашања на алтруистичан начин у свакодневним животним ситуацијама где се у већини наведених околности од испитаника тражи да одговори колико често помаже другима уз одређену личну жртву и уз занемаривање властитих интереса.

Прелиминарна верзија Скале алтруизма примењена је на узорку од 94 ученика трећих разреда средње школе. [58] Најпре је спроведено пилот-истраживање у коме су студенти психологије описивали оне ситуације из свакодневног живота када су неке учинили услугу или помогли, али да за то нису тражили ништа за узврат. Анализирањем одговора испитаника састављено је 20 тврдњи које описују свакодневно просоцијално понашање, а након анализе свих „ајтема” одбачене су три тврдње које нису корелирале с укупним резултатом. Анализа „ајтема” коначне верзије Скале алтруизма од 17 тврдњи показала је на том узорку задовољавајућу поузданост типа унутрашње конзистенције ($\alpha = 0.84$). Унутрашња конзистенција скале на узорку ученика завршних разреда основне школе износила је $\alpha = 0.79$, а у истраживању на узорку средњошколаца поузданост скале износила је $\alpha = 0.85$.

Уз то, важно је истаћи и да резултати ове скале значајно корелирају са скалом која мери емпатију. У истраживању које је спровела Работег-Шарић [58] добијена је значајна позитивна корелација између резултата на скали алтруизма и Скали емоционалне емпатије ($r=0.23$, $p<0.001$). [58]

Нађене су разлике међу половима у резултатима испитаника на Скали алтруизма. У највећем броју истраживања женски испитаници постижу статистички значајно веће резултате у односу на мушке испитанике. Резултати истраживања Работег-Шарић и сарадника [58] показали су да девојчице постижу статистички значајно веће резултате не само на Скали алтруизма, већ и на Скали емоционалне емпатије. [58]

Табела 2: Скала алтруизма

1. Показао сам пријатељу који је био болестан школско градиво.
2. Купио сам суседима нешто у самопослузи.
3. Однео сам пријатељу неке моје ствари кући, иако сам знао да је сам морао доћи по њих.
4. Помогао сам старијој особи да понесе ствари које су јој биле тешке.
5. Помогао сам непознатој особи која ме зауставила на улици како да дође до одређених места у граду.
6. Позајмио сам пријатељу књигу (или белешке) које су и мени хитно требале.
7. Уступио сам своје седиште у аутобусу старијој непознатој особи.
8. Након што сам дуже чекао у реду у продавници (испред телефонске говорнице и сл.) пустио сам неког коме се јако журило.
9. Сам сам се понудио да помогнем око неког посла, комшијама, рођацима или пријатељима када је било потребно.
10. Дао сам део свог џепарца пријатељу коме је новац хитно требао.
11. Учинио сам неку услугу познанику иако ме је он знао понекад да изневери.
12. Учествовао сам у некој добротворној акцији.
13. Поделио сам свој сендвич (чоколаду, слаткиш и сл.) са неким у друштву, иако сам био гладан.
14. Обавио сам уместо пријатеља неки посао кад је он био спречен.
15. Љубазно сам одговорио кад ме је неко зауставио на улици и питао за услугу.
16. Покушао сам да заштитим неког у друштву када су га други исмејавали.
17. Изашао сам ван са пријатљем који ме је молио да му правим друштво, иако бих радије остао код куће.

Скала алтруизма која је коришћена у овом истраживању се састоји од 17 тврдњи које описују различите облике просоцијалног понашања према пријатељима или непознатим људима (нпр: „Показао сам школско градиво пријатељу који је био болестан” или “Уступио сам своје седиште у аутобусу старијој непознатој особи”), уз занемаривање властитих интереса и одређену личну жртву. На скали од пет ступњева (од 0 - „никад” до 4 - „врло често”) испитаник описује колико се често понашао на наведени начин.

Број бодова је број који испитаник заокружи као свој одговор. Резултати се крећу у распону од 0-68 бодова, а већи резултат означава већи алтруизам. [58]

3.2.3. Индекс интерперсоналне реактивности

За испитивање утицаја православног катихизиса на развој емпатије адолесцената коришћен је Индекс интерперсоналне реактивности (енгл. *The Interpersonal Reactivity Index-IRI*). Овај упитник је првобитно конструисао Марк Дејвис, 1983. године. У питању је мултидимензионална мера емпатијског реаговања, односно овај упитник мери како когнитивни тако и афективни аспект емпатичности. [59]

Упитник садржи 28 „ајтема” подељених у 4 субскеале којима се квантификују различити аспекти емпатичности. [60]

Степен слагања се процењује петостепеном скалом. Субскала заузимања туђег становшта (енгл. *Perspective Taking-PT*) мери способност испитаника да когнитивно преузимања улогу и становиште друге особе, односно да заузме становиште друге особе. (пример: „Пре него што донесем коначан суд, обично се потрудим да размотрим становишта свих оних који се не слажу у некој расправи”). Субскала фантазије (енгл. *Fantasy Scale-FS*) мери испитаникову способност да се уживи у осећања измишљених личности, а исто тако и да се уживи у замишљене околности (пример: „Када гледам неки филм или позоришни комад, обично имам утисак да сам, гледајући га, и сам био неки од приказаних ликова”). Субскала емпатијске брижности (енгл. *Empathic Concern-EC*) мери разлике у афективном реаговању на емоционална стања других људи (пример: „Када видим да некога искоришћавају, осетим потребу да га заштитим”). Субскала личне нелагодности (енгл. *Personal Distress-PD*) мери степен нелагодности које доживљава наше сопствено Ја при

опажању негативног емоционалног испољавања другог (пример: „Уплашим се када се нађем у некој напетост и емоционално повишеној ситуацији”).

Табела 3: Индекс интерперсоналне реактивности

1. Сањарим и маштам – и то релативно редовно – о стварима које би тек могле да ми се догоде.
2. Често ме обузме болећивост и забринутост за људе који су лошије од мене прошли у животу.
3. Понекад ми је тешко да ствари сагледам са туђег становишта.
4. Није ми увек баш нарочито жао оних што западну у животне недаће.
5. Истински се уносим у осећања личности из романа који читам.
6. У кризним и ванредним ситуацијама обично сам напет, а каткада осећам и извешан страх.
7. Обично остајем „непристрасни посматрач“ кад гледам филм или позоришни комад и ретко ми се догађа да ме збивања потпуно понесу и „увуку“.
8. Пре но што донесем коначни суд, обично се потрудим да размотрим становишта оних који се не слажу у некој расправи.
9. Кад видим да неког искоришћавају, осетим потребу да га заштитим.
10. Понекад – кад пустим да ме преплаве осећања – осетим се потпуно беспомоћним.
11. Понекад – кад желим да боље разумем своје пријатеље – покушавам да себи представим ствари онако како их они виде.
12. Ретко се потпуно и до краја унесем у књигу или филм, чак и када су заиста добри.
13. Када видим да је неко повређен, обично остајем и даље прибран и миран.
14. Углавном ме туђе невоље не погађају баш превише.
15. Кад сам сигуран да сам у праву, не траћим време слушајући туђе разговоре.
16. Кад гледам неки филм или позоришни комад, обично имам утисак да сам, гледајући га, и сам био неки од приказаних ликова.
17. Уплашим се кад се нађем у некој напетост и емоционално повишеној ситуацији.
18. Понекад не осећам баш велико сажаљење кад видим како према неком непоштено поступају.
19. У кризним и ванредним ситуацијама, обично сам прилично ефикасан.
20. Често ме дубоко дирне неки догађај.
21. Верујем да свака ситуација има своје лице и наличје и обично се трудим да их оба сагледам.
22. Мислим да спадам у оне које је лако ганути.
23. Кад гледам добар филм, могу да се лако уживим у судбину главног јунака.
24. Обично се емоционално „изгубим“ кад наступе кризне и ванредне ситуације.
25. Кад ме неко изнервира, покушам да се бар на тренутак „ставим на његово место“.
26. Кад читам неку занимљиву причу или роман, замишљам како бих се ја осећао да ми се догоде ствари о којима читам.
27. Кад видим неког ко је у невољи и преко му је потребна помоћ, обично се „пресечем“ и „паралишем“.
28. Пре него што некога осудим, најчешће се потрудим да најпре замислим како бих се ја осећао да сам на његовом месту.

Збиром постигнутих бодова на субскалама добија се укупан збир емпатијске реактивности субјекта, или његов „Индекс интерперсоналне реактивности – тотал– (IRIT)“. [60]

3.2.4. Скала екстерналности (Локус контроле)

За испитивање утицаја православног катихизиса на екстерналност коришћена је Скала екстерналности (Скала локуса контроле). [58]

Ова скала мери једну димензију Ротеровог концепта локуса контроле. [61] Локус контроле може бити спољашњи или унутрашњи. Спољашњи локус контроле, одражава фаталистичку оријентацију особе према којој искључиво судбина, срећа, предодређеност и случајност одређују исходе понашања и догађаје у животу појединца. [62] Скалом екстерналности се процењује тенденција појединца да исходе свог понашања приписује снагама изван себе, односно да своје понашање види као да је под утицајем догађаја који су потпуно ван његове контроле и последица управо таквих чинилаца као што су срећа, случај, ауторитет и судбина: (примери: „Лоше ствари у животу ми се дешавају јер немам среће“ или „Без обзира шта учиним да то спречим, оно лоше што треба да се догоди и догодиће се“). [58]

Скала која је коришћена у овом истраживању се састоји од 10 „ајтема“, са којима испитаник изражава степен слагања на петостепеној скали Ликертовог типа, од 1= „уопште се не слажем“ до 5= „потпуно се слажем“. [58]

Садржај „ајтема“ упућује на фаталистичну оријентацију по којој искључиво спољашњи фактори, као што су срећа и судбина одређују шта ће се особи догодити и какви ће бити исходи. [58]

Виши резултати одражавају екстерналну оријентацију, односно спољашњи локус контроле. Скала има врло широку примену на нашој популацији. Коефицијент поузданости износи $\alpha=0.81$. Резултат варира од минималних 10 до максималних 50. [58]

Табела 4: Скала екстерналности

1. У многим случајевима чини ми се да судбина одређује шта ће ми се догодити.
2. Сматрам да у животу добро пролазе људи који су за то предодређени.
3. Већина догађаја у мом животу је унапред одређена.
4. Лоше ствари у животу ми се дешавају јер немам среће.
5. Што се треба догодити, догодиће се.
6. Без обзира на то шта ја радим тога дана, дан ће се добро завршити ако је добро започео.
7. Неки људи су напросто рођени срећни.
8. Без обзира шта учиним да то спречим, оно лоше што треба да се догоди и догодиће се.
9. Веома често случајности одређују ток мога живота.
10. Не треба планирати превише јер је оно што ми се догађа само резултат добре или лоше среће.

3.2.5. Скала смисла живота

У циљу процене утицаја православног катихизиса на смисао живота адолесцената коришћена је Скала смисла живота која представља адаптирани облик истоимене скале аутора Кромбаха и Махолика (енгл. *Purpose in Life test- PIL*). [58] Ова скала је конструисана према Франкловим теоријским поставкама о смислу живота и искуству егзистенцијалне празнине, тако да управо овај инструмент има најдужу традицију и најчешће је коришћен за мерење ступња у којем особа доживљава свој живот смисленим. Осим тога скала је својевремено развијена са циљем дискриминације патолошких особина личности, за мерење тзв. ноогене неурозе за коју се претпостављало да је специфичан феномен у односу на до тада познате облике патологије. [58]

Поступак адаптације првобитног упитника прошао је три фазе: 20 тврдњи из првог дела оригиналног упитника PИL прво су преведене на наш језик, у другој фази је начин одговарања промењен у процењивање на лествицама Ликертовог типа од пет ступњева. У трећој фази адаптације извршен је одабир тврдњи да би се избегло понављање истих или сличних тврдњи. Овим путем добијен је упитник од 28 тврдњи, који је после свих спроведених статистичких анализа скраћен на 23 честице. [58]

Дакле, Скала смисла живота која је коришћена у овом истраживању састоји се од 23 тврдње које испитују емоционални аспект смисла, односно квалитет егзистенције и когнитивни аспект смисла, односно сврху егзистенције. Испитаници на скали од 5 ступњева процењују у којој мери се садржаји наведени у тврдњама односе на њих (од 1 = „уопште се не односи на мене” до 5 = „у потпуности се односи на мене”).

Укупан резултат рачуна се као збир процена на свим честицама. При томе се обрнуто бодује 10 тврдњи под редним бројем: 1, 3, 5, 6, 7, 8, 12, 15, 16, 20. [58]

Табела 5: Скала смисла живота

1. Често се досађујем.
2. Живот ми је увек узбудљив.
3. У животу немам никаквог циља.
4. Моје постојање је пуно смисла.
5. Мој живот ми измиче из руку и њиме управљају спољашњи чиниоци.
6. Кад би могао да бирам, волео бих да се никад нисам родио.
7. У свом животу нисам открио никакав циљ или смисао.
8. Мој живот је празан, испуњен само очајем.
9. Свакодневни радни задаци за мене су извор радости и задовољства.
10. Кад бих данас умирао, осећао бих да је мој живот вредело живети.
11. Кад размишљам о свом животу, увек видим разлог за своје постојање.
12. Свет око мене ме потпуно збуњује.
13. У односу на друге око мене, чини ми се да мој живот има смисла.
14. Ја сам јако одговорна особа.
15. Мало напредујем у остваривању животних циљева.
16. озбиљно сам размишљао о самоубиству као о једином излазу.
17. Успешно проналазим смисао, циљ и мисију у свом животу.
18. Мој живот је под мојом контролом.
19. Сваки дан за мене је нов и другачији.
20. Свакодневни радни задаци за мене су болно и досадно искуство.
21. Мој живот је препун узбудљивих догађаја.
22. Кад бих могао да бирам, живео бих поново овакав живот.
23. Моје постојање је јако значајно.

3.2.6. Упитник суочавања са стресним ситуацијама

У циљу анализе утицаја православног катихизиса на суочавање са стресним ситуацијама коришћен је Упитник суочавања са стресним ситуацијама. Овај упитник је адаптација упитника „*Coping Inventory for Stressful Situations – CISS*” аутора Ендлера и Паркера, који процењује стилове суочавања као стабилне карактеристике личности. [58]

На самом почетку 70 „ајтема” је, након спроведених анализа скраћено на 48, а они су груписани у три субскеале (по 16 тврдњи): суочавање усмерено на емоције, суочавање усмерено на задатак (проблем) и избегавање. Субскеала избегавања састоји се од две субскеале: дистракције и социјалне диверзије. Због релативно високе и значајне повезаности између резултата на скалама дистракција и социјална диверзија обе субскеале се третирају као једна, и она мери стратегију суочавања избегавањем. [58]

Упитник који је коришћен у овом истраживању садржи 48 „ајтема” који чине три подскеале (по 16 тврдњи), и односе се на три димензије суочавања: суочавање усмерено на емоције, суочавање усмерено на проблем и избегавање. Задатак испитаника је да процени, на скали од пет ступњева (од 1–„уопште не” до 5–„потпуно да”), у којој мери примењује одређени тип активности/понашања кад се сусретне са тешком, стресном или узнемирујућом ситуацијом. [58]

Табела 6: Упитник суочавања са стресним ситуацијама

1. Боље планирам време.
2. Усмерим се на проблем да видим како би га решио.
3. Мислим о добрим стварима које су се догодиле.
4. Настојим да будем са другим људима.
5. Прекоревам се због одуговлачења.
6. Чиним оно што мислим да је најбоље.
7. Закупљен сам бригаама и проблемима.
8. Пребацујем себи што сам се довео у такву ситуацију.
9. Разгледам излоге.
10. Издвајам оно што ми је најбитније.
11. Покушавам да преспavam то.
12. Частим се омиљеним јелом и пићем.
13. Стрепим због неспособности суочавања са проблемима.
14. Постајем јако напет.
15. Мислим о томе како сам решио сличне проблеме.
16. Говорим себи да се то мени заправо не догађа.
17. Прекоревам се што ситуацију превише емоционално доживљавам.
18. Излазим на пиће и јело.
19. Постајем јако узнемирен.
20. Купим нешто за себе.
21. Одредим шта ћу учинити и то чиним.
22. Прекоревам се да не знам шта ми је чинити.
23. Одлазим на забаву (журку, парти).
24. Радим на објашњењу ситуације.
25. "Следим се" и не знам шта радим.
26. Одмах покушавам да поправим ствари.
27. Размишљам о догађају и учим на властитим грешкама
28. Пожелим да могу да променим оно што се догодило или како сам се осећао.
29. Посећујем пријатеља.
30. Бринем о ономе што морам да урадим.
31. Проводим време са особом коју ценим.
32. Идем да прошетам.
33. Говорим себи да се ово више никад неће поновити.
34. Усредсредим се на своје главне недостатке.
35. Разговарам са неким чији савет ценим.
36. Анализирам проблем пре него што реагујем.
37. Телефонирам пријатељу.
38. Наљутим се.
39. Мењам редослед оног што ми је најбитније.
40. Идем у биоскоп.
41. Контролишем ситуацију.
42. Додатно се трудим да средим ствари.
43. Налазим неколико различитих решења проблема.
44. Искључујем се и избегавам ситуацију.
45. Искалим се на другим људима.
46. Искористим ситуацију да докажем како то могу да урадим.
47. Организујем се тако да могу владати ситуацијом.
48. Гледам ТВ.

3.2.7. Упитник емоционалне компетентности

За процену утицаја православног катихизиса на развој емоционалне компетенције (интелигенције) коришћен је Упитник емоционалне компетентности. [58]

Табела 7: Упитник емоционалне компетентности (UEK 15)

1. Добро расположење могу задржати и ако ми се нешто лоше догоди.
2. Из неугодних искустава учим како се убудуће не треба понашати.
3. Код пријатеља могу разликовати када је тужан, а када разочаран.
4. Лако ћу смислити начин да приђем особи која ми се свиђа.
5. Лако приметим промену расположења свога пријатеља.
6. Лако могу да смислим како да обрадујем пријатеља којем идем на рођендан.
7. Лако уверим пријатеља да нема разлога за забринутост.
8. Могу добро изразити своје емоције.
9. Могу описати како се осећам.
10. Могу рећи да знам пуно о свом емоционалном стању.
11. Настојим да ублажим неугодне емоције, а да појачам позитивне.
12. Обавезе или задатке радије одмах извршим него да о њима мислим.
13. Приметим када неко осећа кривицу.
14. Већину својих осећаја могу препознати.
15. Знам како могу пријатно изненадити сваког свог пријатеља.

Прва верзија Упитника емоционалне компетентности (названа UEK 136) имала је 136 „ајтема” распоређених у 16 субскала. Из верзије скале од 136 „ајтема” изабрани су „ајтеми” за две краће верзије упитника које су имале 45 (UEK 45), односно 15 „ајтема” (UEK 15). Основни разлог за конструкцију краћих скала био је практичност. [58]

Такшић је доказао ваљаност UEK 15 упитника упоређујући га са верзијама од 45, односно 136 „ајтема”. Поузданост скале је задовољавајућа, а корелација са укупним резултатом скале UEK 45 је 0.90-0.92. [58]

У овом истраживању је управо коришћен Упитник емоционалне компетентности UEK 15, којим се процењују индивидуалне разлике у емоционалној компетенцији испитаника. Задатак испитаника је да на скали од 1–„уопште не” до 5–„у потпуности да” процене у ком степену се поједина тврдња односи на њих саме (нпр. „Могу добро изразити своје емоције”).

Скала је једнодимензионална, а виши резултати указују на већу емоционалну компетентност. [58]

3.2.8. Скала афилијативне мотивације

За процену утицаја учења православне вере на развој афилијативне мотивације коришћена је Скала афилијативне мотивације. Скала афилијативне мотивације представља хрватску адаптацију Хилове Скале интерперсоналне оријентације (енгл. *Interpersonal orientation scale*). [58] Оригинална скала Ликертовог типа садржи 26 „ајтема“. Факторском анализом главних компонентни је утврђено постојање четири фактора, односно четири субскале. Анализом заједничких фактора, утврђена су четири фактора која објашњавају 47% заједничке варијансе „ајтема“: фактор 1-емоционална подршка, фактор 2-пажња, фактор 3- позитивна стимулација и фактор 4-социјално упоређивање. Три оригинална „ајтема“ су се показала као неадекватна и зато је направљена скраћена верзија целе скале која садржи 23 „ајтема“ и има значајну поузданост $\alpha=0.87$. [58]

Постоји 5 „ајтема“ који су важни за фактор 1 – емоционалну подршку. Ови „ајтеми“ у упитнику су наведени под редним бројевима: 4: „Кад год ми се догоди нешто лоше, највише ми помаже друштво блиског пријатеља”; 1: „Кад ми у животу лоше крене, највећу утеху ми могу пружити други људи”; 15: „Кад је неко са мном, тешке ствари чине

ми се мање болнима”; 13: „Кад сам с неким близак, осећам да сам постигао нешто заиста вредно”; 3: „Волим присуство других људи понајпре због тоpline коју добијам у контакту с њима”. [58]

Прва три „ајтема“ које чине овај фактор по теоријском концепту припадају субскали емоционална подршка, а последња два припадају субскали афилијативне мотивације описујући позитивну стимулацију. Испитаници склони овом фактору имају потребу за контактом и саветима других људи, односно улазе у социјалне контакте с другима ради растерећења од властитих брига. Кроз тешке животне ситуације не воле да пролазе сами, већ траже друштво других људи јер у њима налазе емоционални ослонац. Први фактор упитника, је назван емоционална подршка јер је мотив за ступање у социјалне односе испитаника добијање емоционалне подршке других људи. [58]

Постоји 4 „ајтема“ који су важни за фактор 2–пажњу. Ови „ајтеми“ су под редним бројевима: 8: „У друштву се најбоље осећам кад сам у средишту пажње”; 20: „Настојим да ме људи што чешће запазе”; 19: „Волим кад људи мисле да сам ја важна особа”; 11: „Волим кад људи мисле да сам ја занимљива особа”. [58]

Сва четири „ајтема“ које чине овај фактор по теоријском концепту припадају субскали афилијативне мотивације пажња. Испитаници склони овом фактору имају потребу да буду посебни и запажени. Најбоље се осећају ако су у центру пажње и ако их други људи доживљавају као важне и занимљиве особе. То су људи које воле да буду „центар света“. Добијање пажње других људи главни је мотив њихових улазака у социјалне контакте и зато је овај фактор назван пажња. [58]

Укупно 5 „ајтема“ је важно за трећи фактор-позитивну стимулацију. Ових 5 „ајтема“ је наведено под редним бројевима: 6: „Мислим да добијам више задовољства у контакту с људима него што већина икад оствари”; 10: „Чињеница да могу нешто сазнати о људима пружа ми велико задовољство”; 9: „Већ и само присуство других људи буди у мени добро расположење”; 22: „Слушање, блискост и односи с другим људима представљају једну од мојих омиљених активности”; 16: „Често осећам потребу да будем с људима на које сам оставио јак утисак својом посебношћу”. [58]

„Ајтеми“ који чине овај фактор припадају трима различитим факторима: позитивној стимулацији, емоционалној подршци и пажњи. Испитаници склони оваквим одговорима воле да буду у друштву других људи јер им оно пружа задовољство и на њих позитивно

утиче. Ови људи такође воле да оставе утисак на друге људе. Позитивна стимулација је главни мотив за улазак ових испитаника у социјалне односе са другим људима, па је зато и овај, трећи фактор афилијативне мотивације назван: „позитивна стимулација”. [58]

Табела 8: Скала афилијативне мотивације

1. Кад ствари крену наопако, највећу утеху ми могу пружити други људи.
2. Више волим да учествујем у некој активности са другим људима него сам, тако да могу видети колико сам успешан у тој активности.
3. Главна ствар због које волим да будем у присуству других људи јесте топлина коју добијам у контакту са њима.
4. Кад год ми се догађа нешто лоше, желим да будем са блиским и поузданим пријатељем.
5. Углавном волим људе које сам снажно привукао, и који као да су са мном заслепљени.
6. Мислим да ја добијам више задовољства у контакту с људима него што већина других икад оствари.
7. Кад нисам сигуран колико сам добар у нечему, обично волим да будем са другим људима тако да имам са ким да се упоредим.
8. Свиђа ми се да будем у друштву других људи када могу бити у центру пажње.
9. Када сам неуспешан у нечему што ми је јако битно, и само присуство других људи ме може орасположити.
10. Једну од најзанимљивијих ствари које могу радити представља ми већ и сама чињеница да се налазим с другима и да нешто могу сазнати о њима.
11. Изгледа да мени присуство других људи пружа веће задовољство него већини других људи.
12. Ако нисам сигуран шта се од мене очекује у неком задатку или у некој другој социјалној ситуацији, драго ми је да око мене има других људи који ми могу послужити као узор.
13. Кад сам са неким близак, осећам да сам постигао нешто заиста вредно.
14. кад не знам тачно шта се догађа, више волим да будем са људима који су истој ситуацији као и ја.
15. Кад је неко са мном тешке ствари чине ми се безболонијим.
16. Често осећам потребу да будем са људима на које сам оставио јак утисак својом посебношћу и радом.
17. Ако сам несрећан или депресиван обично настојим да будем са другим људима који ће ме орасположити.
18. Чини ми се да често проматрам одређене људе да бих видео колико се слажем са другима.
19. Углавном волим бити са људима који мисле да сам ја важна и узбудљива особа.
20. Често има снажну жељу да ме људи запазе и да ме цене таквог какав јесам.
21. Обично имам највећу потребу за другим људима када сам због нечег узнемирен.
22. Мислим како слушање, блискост и односи с другим људима представљају једну од мојих омиљених забава.
23. Био бих задовољан кад бих могао стварати нова пријатељства с онима који ми се свиђају.

Постоји 4 „ајтема“ који су битни за фактор 4–социјално упоређивање. Ови „ајтеми“ су наведени под редним бројевима: 12: „Ако нисам сигуран шта се у некој ситуацији од мене очекује, настојим опонашати друге”; 7: „Кад нисам сигуран колико сам добар у нечему, помаже ми упоређивање с другим људима”; 18: „Често се упоређујем с другима”; 5: „Највише волим људе који ми се диве”. [58]

Прве три „ајтема“ која чине овај фактор припадају субскали афилијативне мотивације: социјално упоређивање, док задњи припада субскали пажња. Испитаници са највише одговора на овом фактору критеријуме процене траже у другим људима јер нису сигурни у своје критеријуме процене. Такође имају потребу да се допадну другима и да од њих добију одобрење. Главни мотив за улажење у социјалне контакте с другим људима за њих је социјално упоређивање па је то и назив овог фактора. [58]

3.2.9. Мотив постигнућа

Да би се испитао утицај православног катихизиса на мотив постигнућа адолесцената коришћена је Скала Мотива постигнућа (МОП 2002), аутора Франческа и сарадника, која је стандардизована на нашој популацији. [63] Ово је скала састављена од четири субскеале, а састављена је као скала Ликертовог типа и њоме се испитују четири основна фактора односно фактора првог реда: Остваривање циља као извор задовољства (пример: „Успешно обављен посао је за мене највећа награда“), оријентација ка планирању (пример: „Све унапред испланирам да бих постигао најбоље резултате“), истрајност у остварењу циља (пример: „Увек истрајем у остварењу свог циља“) и такмичење са другим људима (пример: „Тежим да у свему будем испред других“). [63]

Први фактор „такмичење са другима” објашњава 18,6% укупне варијансе. Висок резултат на овој скали указује на тенденцију особе да се истакне, буде боља од других, да се истакне пред другима и да буде успешнији од других људи. Ова субскала састоји се од 19 „ајтема”, а збир свих бодова на овај скали креће се од 19 до 95 бодова. [63]

Други фактор „истрајност у остваривању циљева“ објашњава 8,91% укупне варијансе. Ова субскала се тиче начина на који људи постижу одређене циљеве, и висок збир на овој скали углавном указује на упорност и детерминисаност у остваривању циљева. Ова димензија садржи 15 „ајтема”, а збир може да се креће у распону од 15 до 75. [63]

Трећи фактор „остваривање циљева као извор задовољства“ објашњава 5,32% укупне варијансе. Високи резултати на овој димензији указују на особе које се осећају добро када остваре циљ, односно остварење циља доживљавају као задовољство и награду. Субскала садржи 13 „ајтема”, а распон збира бодова креће се од 13 до 65. [63]

Четврти фактор је „оријентација ка планирању“ и њиме се објашњава 3,95% варијансе укупног фактора. Особе са високим резултатом на овој скали своје активности планирају унапред и увек имају унапред организован план како би оствариле своје циљеве. Субскала садржи 8 „ајтема” и укупан резултат на њој може да варира од 8 до максималних 40 бодова. [63]

Тест којим је испитиван мотив постигнућа у овом истраживању садржи 55 „ајтема” Ликертовог типа. Поузданост теста је изузетно висока ($\alpha = 0,91$). [63]

Табела 9: Мотив постигнућа

1. Увек истрајем у остварењу свог циља.
2. Сваки посао је нови изазов за мене.
3. Важно ми је да се истакнем својим успехом.
4. Чак и када ми не иде лако, посао привођим крају.
5. Знам шта хоћу да постигнем у животу.
6. Тежим да у свему будем испред других.
7. Дивим се успешним људима.
8. У животу је успех на првом месту.
9. Највећи подстицај представља ми такмичење са другима.
10. Бити најбољи/а је добар животни мото.
11. Све унапред испланирам да бих постигао/ла боље резултате.
12. Успешно обављен посао је за мене највећа награда.
13. Упорност је људска особина коју веома ценим.
14. Не разумем људе који јуре за успехом.
15. Из својих грешака увек извлачим поуку за будуће.
16. Не узбуђујем се много ако не завршим оно што сам започео/ла.
17. Најбоље се осећам када постижем добре резултате.
18. Обично одлажем онај посао који захтева пуно труда.
19. Моја парола је “ Што не мораш данас, остави за сутра”.
20. Прижељкујем успех у свакој активности коју започињем.
21. У свему што радим настојим да будем најбољи/а.
22. Ако радим нешто тешко, најчешће истрајем.
23. Пред собом увек имам неки циљ који желим да остварим.
24. Важно ми је да се истакнем у ономе што радим.
25. Уколико је неко бољи од мене желим да га достигнем.
26. У сваком тренутку треба имати јасно дефинисан циљ.
27. Сваку активност претходно треба добро испланирати.

28. Себи постављам углавном високе циљеве.
29. По сваку цену морам да постигнем успех у активностима којима се бавим.
30. Имам потребу да другима покажем колико сам успешан/на.
31. Улажем пуно енергије да бих се истакао/ла пред другима.
32. Увек завршим оно што сам започео/ла.
33. Планирам сваку своју активност.
34. Важно ми је шта други мисле о мени и о мојим постигнућима.
35. Планирам своје активности за сутрашњи дан.
36. Други људи сматрају да сам особа која “зна шта хоће”.
37. Увек се трудим да радим боље него што сам радио/ла.
38. Важно ми је како други оцењују мој рад.
39. Кад немам испланиран дан осећам се необично.
40. Спреман/на сам да преузmem одговорност за задатке које извршавам.
41. И после више неуспешних покушаја, не одустајем.
42. Ценим људе који су истрајни у постизању својих циљева.
43. Сматрам да сам такмичарског духа.
44. Осећам велико задовољство када испуним дневни план.
45. Увек остварим највећи део онога што сам предвидео/ла.
46. Када остварим један циљ, одмах проналазим друге јер ме то испуњава.
47. Мислим да нема смисла многе ствари планирати унапред.
48. До успеха се не долази преко ноћи, већ пажљивим планирањем и марљивим радом.
49. Често се досађујем.
50. И сама помисао на остварење циља код мене буди позитивна осећања.
51. У будућности себе видим као успешног човека.
52. Мој мото је “ Треба живети од данас до сутра, без великих планова”.
53. Веома ми је важно да се прича о мојим успесима.
54. Када ми се нека особа допадне, не одустајем док је не освојим.
55. Више волим да сам спонтан/а, него да све унапред испланирам.

3.2.10. Бекова скала за процену депресивности

Од свих инструмената који се користе за мерење депресивности најчувенија и најкоришћенија је Бекова скала депресивности (енгл. *Beck Depression Inventory-BDI*), намењена мерењу интензитета и присуства симптома депресивности на клиничкој и неклиничкој, одраслој и адолесцентној популацији. [64] Бекова скала депресивности је најчешће употребљаван самоописни инструмент за мерење депресивности уопште. [65]

Бекова скала депресивности је настала 1961.године, адаптирана је 1969. године, а добила је своја ауторска права 1979.године. Друга верзија скале је настала како би осликала

промене и ревизију четвртог издања дијагностичког и статистичког приручника за менталне поремећаје (DSM-IV-TR).

Овај самоописни инвентар процене се састоји од 21 „ајтема” са четири могућа одговора који су обележени од 1 до 3, у зависности од тежине симптома.

Питања на Бековој скали депресивности процењују расположење, песимизам, осећај неуспеха, само-незадовољства, кривице, казне, самооптуживања, суицидалне идеје, плакање, раздражљивост, социјално повлачење, телесну шему, радне потешкоће, несаницу, умор, губитак апетита, губитак тежине, телесну фиксацију и губитак либида.

Унутрашња конзистентност скале креће се од Cronbach $\alpha = .73$ до $.92$ са средњом вредношћу од $\alpha = .86$. [66]

Скала је преведена на неколико језика, при чему су проверене евентуалне културолошке специфичности. Провераване су португалска, арапска, јапанска, белгијска, кинеска, исландска и друге верзије инструмента. Општи закључак у наведеним студијама [67-74] је да је Бекова скала депресивности ваљана и поуздана скала за мерење депресивности и ван енглеског говорног подручја и да нема великих разлика у скоровима у односу на норме које сугеришу Бек и сарадници у свом приручнику.

Старија верзија Бекове скале преведена је на наш језик, али за њу никада нису дате психометријске карактеристике и норме, тако да су се ретки корисници ове скале ослањали на америчке ауторе и норме.

Психометријске карактеристике Бекове скале депресивности проверене су и потврђена је њихова валидност и на узорку студената из Србије. [75]

Стога је у овом истраживању, за процену утицаја православног катихизиса, на депресију адолесцената коришћена ова, српска верзија Бекове скале за процену депресивности, претходно валидирана и проверена на узорку студената српских универзитета. [75]

Укратко, реч је о једнодимензионалној скали која се састоји од 21 питања а одговори се градирају на четворостепеној скали од 0 до 3, при чему више вредности указују на интензивније изражене симптоме.

Укупни скор се израчунава једноставним сабирањем свих одговора добијених на 21 питање, а вредности укупног збира се крећу од 0 до 63, при чему виши збир указује на израженију депресивност. Збир свих бодова указује на озбиљност или на степен депресије. Тест се различито бодује за општу популацију и за појединце са клиничком дијагнозом

депресије. За општу популацију, збир од 21 или више представља депресију. За људе који имају клиничку дијагнозу депресије, резултати од 0 до 9 представљају минималне симптоме депресије, резултати од 10 до 16 индикују благу депресију, резултати од 17 до 29 указују на умерену депресију, и на крају резултати од 30 до 63 индикују јаку депресију. Бекова скала депресивности може да дискриминише различите подтипове депресивних поремећаја, као што су депресије и дистимије (мање озбиљан облик депресије). Депресивност се може квантификовати одређивањем једног од могућих пет степена депресивности. Гранични скор за присуство депресивности представља 9 бодова. Поузданост скале, испитана на домаћем узорку испитаника износила је Cronbach $\alpha = .901855$. [75]

Табела 10: Бекова скала за процену депресивности

1)	Нисам тужан/а	0
	Тужан/а сам	1
	Тужан/а сам све време и не могу да се отресем тога	2
	Толико сам тужан/а или несрећан/а да то не могу да поднесем	3
2)	Нисам посебно обесхрабрен/а у односу на будућност	0
	Обесхрабрен/а сам у односу на будућност	1
	Осећам да немам чему да се надам	2
	Осећам да ми је будућност безнадежна и да ствари не могу да се поправе	3
3)	Не осећам се промашено	0
	Осећам да сам промашио/ла више него просечан човек	1
	Када размишљам о свом животу, све што видим мноштво је промашаја	2
	Осећам да сам потпуно промашен човек	3
4)	Осећам задовољство у свему као и раније	0
	Не уживам више у стварима као раније	1
	Више нема правог задовољства ни у чему	2
	Осећам незадовољство и досаду у свему	3
5)	Не осећам неку посебну кривицу	0
	Осећам кривицу доста често	1
	Углавном се осећам кривим	2
	Осећам кривицу стално	3
6)	Не осећам да сам кажњен/а	0
	Осећам да ћу можда бити кажњен/а	1
	Очекујем да будем кажњен/а	2
	Осећам да сам кажњен/а	3
7)	Не осећам да сам разочаран/а самим собом	0
	Разочаран/а сам самим собом	1
	Згађен/а сам над собом	2

	Мрзим самог/у себе	3
8)	Не осећам да сам гори/а од других	0
	Критичан/а сам у односу на своје слабости и грешке	1
	Стално кривим себе због својих грешака	2
	Кривим себе због свега лошег што се догоди	3
9)	Не размишљам да се убијем	0
	Размишљам о самоубиству, али то не бих учинио/ла	1
	Волео/ла бих да се убијем	2
	Убио/ла бих се да имам прилике то да учиним	3
10)	Не плачем чешће него обично	0
	Плачем више него раније	1
	Стално плачем	2
	Раније сам могао/ла да плачем али сада више не могу иако осећам потребу	3
11)	Не осећам да сам раздражљивији/а него раније	0
	Раздражљив/а сам и узнемирим се лакше него пре	1
	Непрекидно сам раздражен/а	2
	Више ме уопште не иритирају ствари које би ме раније иритирале	3
12)	Нисам изгубио/ла интересовање за друге људе	0
	Мање се интересујем за друге људе него раније	1
	Углавном сам изгубио/ла интересовање за друге људе	2
	Потпуно сам изгубио/ла интересовање за друге људе	3
13)	У стању сам да доносим одлуке као и раније	0
	Одлажем доношење одлука чешће него раније	1
	Имам већих потешкоћа у доношењу одлука него раније	2
	Уопште више нисам у стању да доносим одлуке	3
14)	Не осећам да изгледам лошије него пре	0
	Забринут/а сам да изгледам старо или непривлачно	1
	Осећам сталне промене у свом спољашњем изгледу које ме чине непривлачним	2
	Верујем да сам ружан/а	3
15)	Могу да радим добро као и раније	0
	Морам да уложим посебан напор да бих нешто започео/ла	1
	Морам да уложим веома много напора да бих било шта урадио/ла	2
	Уопште нисам у стању да радим	3
16)	Спавам добро као и обично	0
	Не спавам више тако добро	1
	Будим се сат-два раније него обично и тешко ми је да поново заспим	2
	Будим се неколико сати раније него обично и више нисам у стању да заспим	3
17)	Не замарам се више него обично	0
	Лакше се замарам него раније	1
	Замара ме готово све што радим	2
	Сувише сам уморан/а да бих било шта радио/ла	3
18)	Апетит ми није слабији него обично	0

	Апетит ми више није тако добар као пре.	1
	Имам врло слаб апетит	2
	Уопште више немам апетит	3
19)	У последње време нисам изгубио/ла много на тежини (или уопште нисам)	0
	Изгубио/ла сам више од 2,5 кг	1
	Изгубио/ла сам више од 5 кг.	2
	Изгубио/ла сам више од 7кг	3
20)	Не бринем о свом здрављу више него обично.	0
	Забрињавају ме телесни симптоми као што су разни болови, лоше варење, затвор	1
	Веома ме брине моје физичко стање, тако да ми је тешко да бринем о другим стварима	2
	Толико ме брине моје физичко стање да ни о чему другом не размишљам	3
21)	Нисам приметио/ла да се у последње време мање интересујем за секс.	0
	Мање сам заинтересован/а за секс него пре.	1
	Много мање се интересујем за секс.	2
	Потпуно сам изгубио/ла интересовање за секс.	3
	УКУПАН ЗБИР:	

3.2.11. Беков инвентар анксиозности

Беков инвентар анксиозности (енгл. *Beck Anxiety Inventory-BAI*) је дизајнирао Арон Темпкин Бек и то је скала која се користи за мерење анксиозности. Овај инвентар се користи осим за процену и утврђивање основног нивоа анксиозности, и као дијагностичко средство, затим може да укаже на ефикасност примењеног третмана анксиозности, и као пост-третман исхода мера. Овај упитник се једноставно и лако попуњава и анализира. [76] Беков инвентар анксиозности је самоописни инвентар и састоји се од 21 „ајтема” вишеструког избора. Мери озбиљност симптома депресије код адолесцената и одраслих.

Табела 11: Беков инвентар анксиозности

1)	Утрнулост (неосетљивост на додир) или трњење	0	1	2	3
2)	Осећање врелине	0	1	2	3
3)	Несигурност у ногама	0	1	2	3
4)	Немогућност да се опустите	0	1	2	3
5)	Страх да ће се догодити најгоре	0	1	2	3
6)	Вртоглавица или омаглица	0	1	2	3
7)	Лупање или убрзан рад срца	0	1	2	3
8)	Нестабилност	0	1	2	3
9)	Ужаснутост	0	1	2	3
10)	Нервоза	0	1	2	3
11)	Осећање да ћете се угушити	0	1	2	3
12)	Дрхтање руку	0	1	2	3
13)	Осећање да се тресете	0	1	2	3
14.	Страх од губитка контроле	0	1	2	3
15)	Тешкоће у дисању	0	1	2	3
16)	Страх од умирања	0	1	2	3
17)	Преплашеност	0	1	2	3
18)	Лоше варење или сметња са стомаком	0	1	2	3
19)	Несвестица	0	1	2	3
20)	Црвенило лица	0	1	2	3
21)	Знојење (које није изазвано врућином)	0	1	2	3
УКУПАН ЗБИР:					

Пошто „ајтеми” Бековог инвентара анксиозности описују емоционалне, физиолошке и когнитивне симптоме анксиозности, али не и депресивне, ВАИ скала се може користити као скала за дискриминацију анксиозности од депресије. Иако је опсег старости за мерење од 17 до 80, она је употребљавана и у студијама на млађим адолесцентима, узраста од 12 година и млађим.

Неки истраживачи сматрају да ВАИ скала можда мање осетљива на секундарне симптоме као што су медицинске или друге трауме, и осетљивија на панични поремећај него што је на симптоме осталих анксиозних поремећаја, и можда би требало да има посебне норме за мушкарце и жене. Ипак, ова скала има доказану валидност на великом броју испитаника различитих култура, језика и узраста. [76]

ВАИ скала је често употребљавана на адолесцентима, па је из тог разлога конструисана и скала посебно прилагођена за младе названа ВАИ-У, једна од многих Бек-ових упитника за адолесценте, који се у литератури називају Бекови упитници за младе људе (енгл. *The Beck Youth Inventories*). [76]

У овом истраживању коришћена је ВАИ скала од 21 „ајтема” која мери израженост различитих симптома анксиозности адолесцената. Унутрашња конзистентност ове скале је висока $\alpha=0.93$. Скала је једнодимензионална и мери глобалну анксиозност.

За сваки симптом анксиозности испитаници дају оцене од 0 до 3, у форми четворостепене Ликертове скале.

0-уопште није било присутно

1-мало изражено или ретко

2-много изражено или често

3-веома много изражено, било је скоро неподношљиво

Виши резултат значи већи степен анксиозности, а распон резултата је од 0-63. [76]

Вредности за сваки „ајтем” се сабирају дајући општи или укупни збир. Оцене за свих 21 симптома могу да се крећу између 0 и 63 поена. Резултат од 0 до 7 тумачи се као минимални ниво анксиозности, збир од 8 до 15 као блага анксиозност, од 16 до 25 као умерена анксиозност док резултат од 26 до 63 бодова индикује тешку анксиозност. [76]

3.3. Поступак psihолошког тестирања испитаника

Пре попуњавања психолошких скала и упитника, сви испитаници су упознати са начином на који треба да поуне тестове, а детаљније објашњење је написано и на сваком од упитника, односно скала.

Тестирање психо-емоционалних особина је спроведено у просторијама Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу.

Тестирање је било анонимно и добровољно уз претходну сагласност испитаника. Уколико је то желео, сваки испитаник је могао да напусти тестирање, у сваком тренутку испитивања.

Резултати испитивања и бодовање сваког теста урађено је у складу са претходно наведеним критеријумима посебно дефинисаним за сваку скалу, односно упитник.

Ово тестирање је одобрио Етички комитет Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу.

3.4. Статистичка обрада резултата

Подаци су били анализирани коришћењем статистичког програма SPSS верзија 19. Пре статистичке обраде података, прво је испитана правилност расподеле добијених вредности коришћењем *Kolmogorov-Smirnov* теста. Уколико су вредности имале правилну расподелу коришћен је параметарски *Student's t* тест, док се неправилна расподела поредила коришћењем непараметарског *Mann-Whitney* теста.

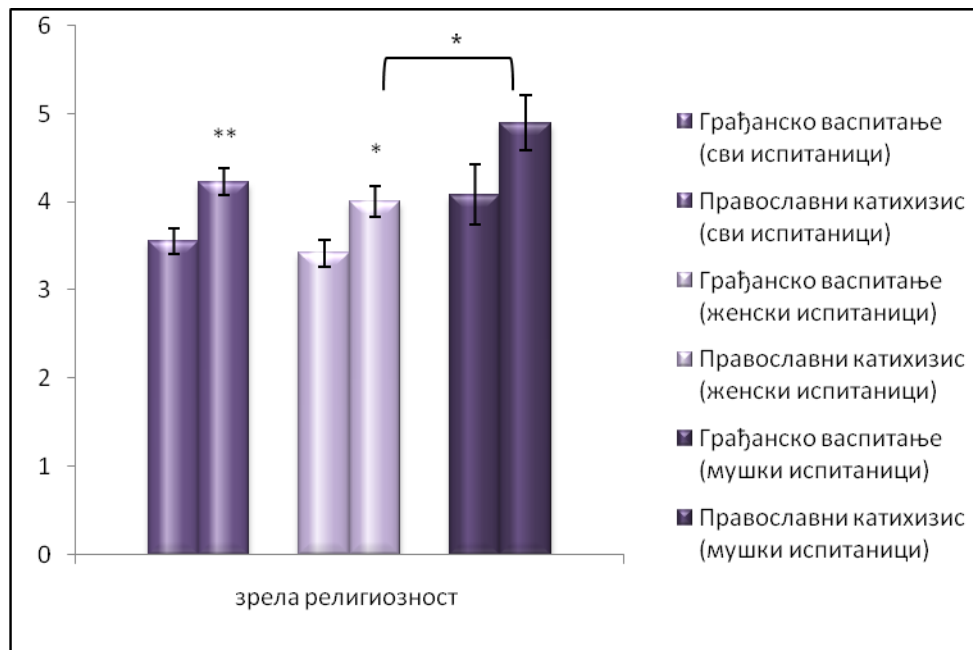
Резултати експеримента су приказани као вредност \pm стандардна грешка (SE). Статистички значајна разлика у добијеним вредностима између група сматрала се када је $p < 0.05$, док је статистички веома значајна разлика била када је $p < 0.01$.

4. РЕЗУЛТАТИ

4.1. Православни катихизис подстиче развој зреле религиозности

Анализом резултата добијених коришћењем Скале зреле религиозности уочава се да Православни катихизис подстиче развој зреле религиозности.

Као што се може видети на графикону 1, студенти који су током свог образовања учили Православни катихизис имају статистици значајно већи скор зреле религиозности ($p < 0.01$) у односу на студенте који су похађали наставу из Грађанског васпитања.

Графикон 1: Резултати добијени анализом Скале зреле религиозности

Иако је у групи студената који су учили Православни катихизис статистички значајно већи скор зреле религиозности забележен код мушкараца ($p < 0.05$), није било значајне разлике у скору зреле религиозности у популацији мушких испитаника који су учили Православни катихизис у поређењу са онима који су учили Грађанско васпитање.

Међутим, међу женским испитаницима постоји статистички значајно зрелија религиозност код адолесценткиња које су училе Православни катихизис у односу на женске испитанике које су училе Грађанско васпитање (графикон 1).

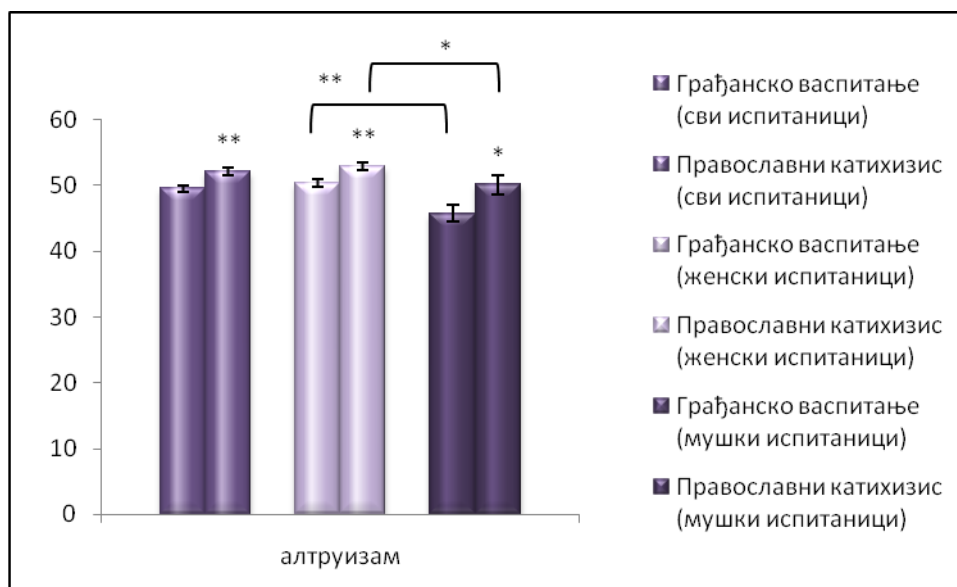
Зрела религиозност је подједнако развијена код испитаника оба пола који су похађали наставу из Грађанског васпитања.

Дакле, резултати добијени у овом истраживању показују да Православни катихизис подстиче развој зреле религиозности и то значајније код мушких испитаника.

4.2. Учење православне вере подстиче алтруизам адолесцената

Резултати добијени коришћењем Скале алтруизма показали су да учење Православног катихизиса снажно подстиче алтруизам код адолесцената.

Адолесценти који су похађали наставу из Православног катихизиса имају статистички значајно развијенији алтруизам ($p < 0.01$) у односу на адолесценте који су учили Грађанско васпитање (Графикон 2).

Графикон 2: Резултати добијени анализом Скале алтруизма

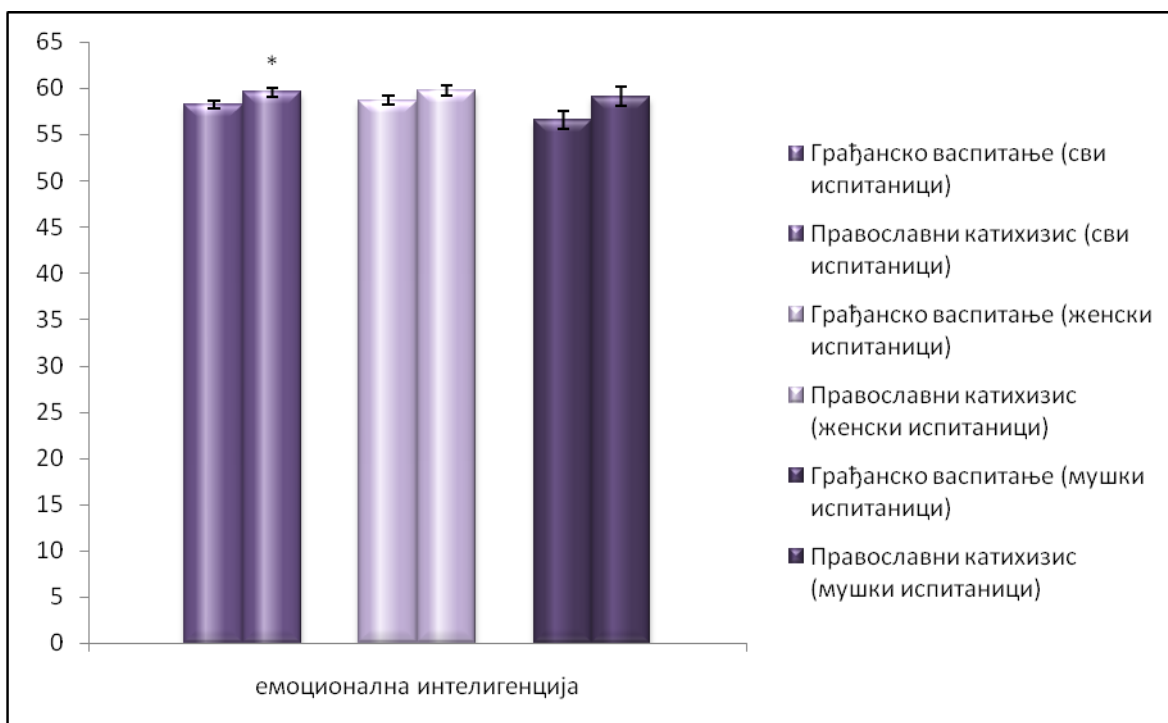
И мушки и женски адолесценти који су учили Православни катихизис имају статистички значајно развијенији алтруизам у поређењу са мушким, односно женским адолесцентима који су учили Грађанско васпитање ($p < 0.01$ за женске и $p < 0.05$ за мушке адолесценте).

И међу адолесцентима који су учили Православни катихизис ($p < 0.05$) и међу адолесцентима који су учили Грађанско васпитање ($p < 0.01$), алтруизам је био развијенији код адолесцената женског пола у односу на мушкарце.

4.3. Православни катихизис подстиче развој емоционалне интелигенције (компетенције)

Резултати добијени Упитником емоционалне компетенције показују да учење православне вере значајно подстиче развој емоционалне интелигенције код адолесцената.

Студенти који су учили Православни катихизис имају статистички значајно већи скор за емоционалну компетенцију ($p < 0.05$) у односу на студенте који су учили Грађанско васпитање (Графикон 3).

Графикон 3: Резултати добијени анализом Упитника емоционалне компетенције

Православни катихизис је подједнако подстакao развој емоционалне интелигенције код адолесцената оба пола.

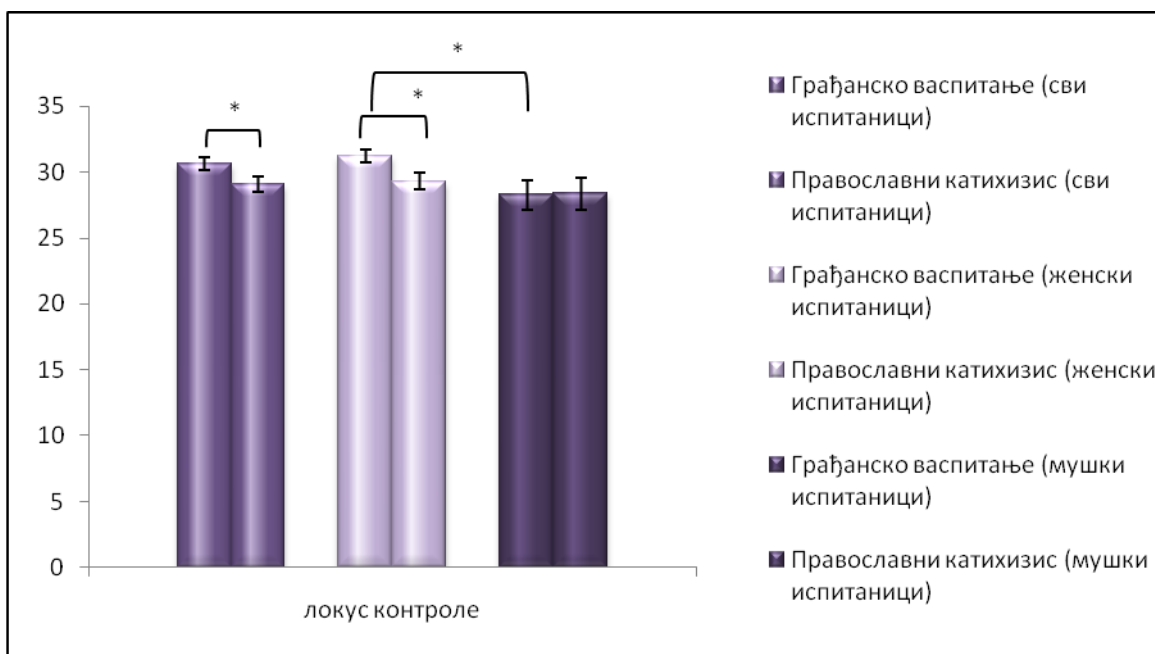
Није било статистички значајне разлике у скору емоционалне компетенције између женских и мушких студената који су учили Православни катихизис у поређењу са оним који су учили Грађанско васпитање.

Емоционална интелигенција је подједнако развијена код испитаника оба пола који су похађали наставу из Православног катихизиса и из Грађанског васпитања.

4.4. Православни катихизис подстиче развој унутрашњег локуса контроле код адолесцената

Резултати Скале екстерналности показали су да адолесценти који су учили Православни катихизис имају статистички значајно мањи скор екстерналности у поређењу са студентима који су похађали Грађанско васпитање ($p < 0.05$).

Као што је приказано на Графикону 4, учење православне вере подстиче развој унутрашњег локуса контроле и превенира фаталистичку оријентацију код адолесцената који су похађали Православни катихизис.

Графикон 4: Резултати добијени анализом Скале екстерналности

Када се анализирају разлике међу половима, уочава се да студенткиње који су училе Православни катихизис имају статистички значајно развијенији унутрашњи локус контроле у поређењу са студенткињама које су похађале Грађанско васпитање ($p < 0.05$), док није било статистички значајне разлике међу испитаницима мушког пола.

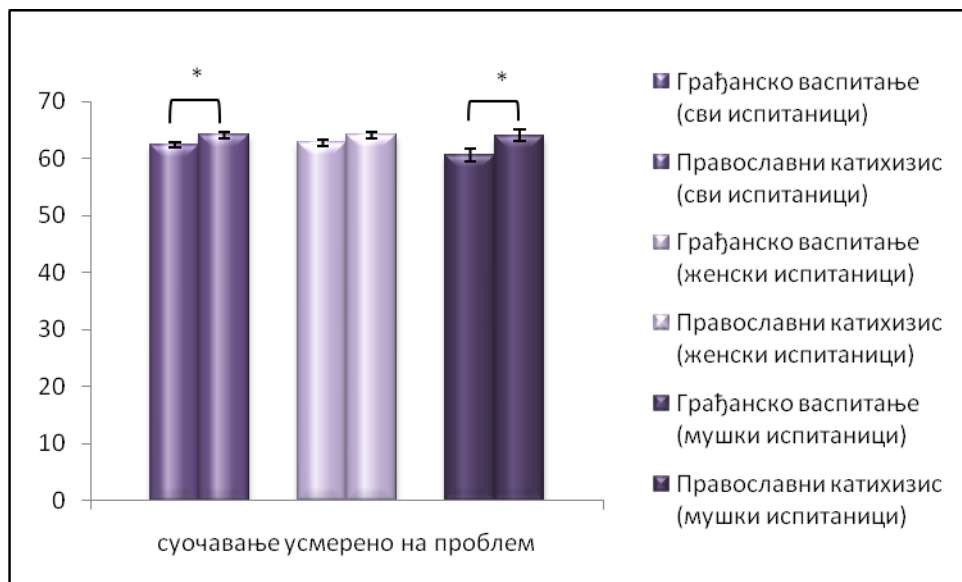
Не постоји статистички значајна разлика у резултатима Скале екстерналности између мушкараца и жена који су учили Православни катихизис.

Спољашњи локус контроле је статистички значајно развијенији код студенткиња које су похађале Грађанско васпитање у поређењу са студентима мушког пола који су учили овај предмет током свог претходног образовања ($p < 0.05$).

4.5. Православни катихизис развија стратегију превладавања стреса усмерену на проблем код адолесцената

Анализа резултата добијених попуњавањем Упитника суочавања са стресним ситуацијама указује да учење православне вере помаже адолесцентима да се боље суочавају са стресним ситуацијама јер развија стратегију превладавања стреса усмерену на проблем.

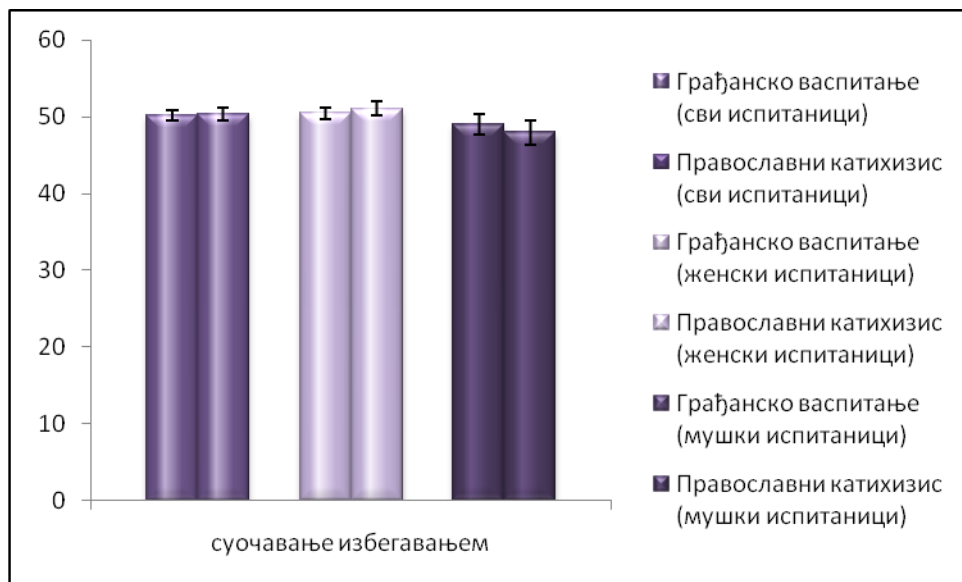
Као што је приказано на Графикону 5, постоји статистички значајно већи скор на подскали која описује суочавање усмерено на проблем код студената који су учили Православни катихизис у односу на студенте који су учили Грађанско васпитање ($p < 0.05$).

**Графикон 5: Резултати добијени анализом
Субскеале суочавање усмерено на проблем**

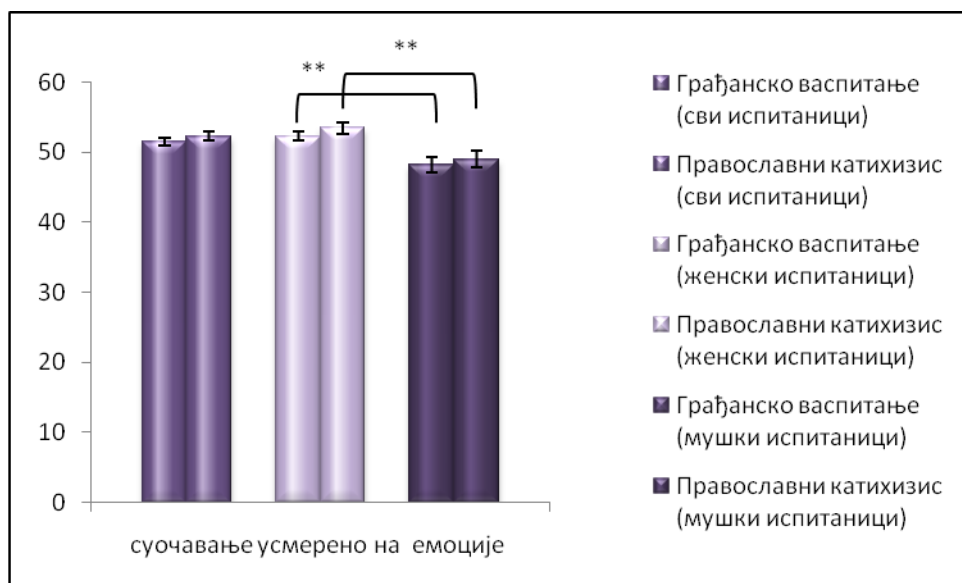
Када се анализирају разлике међу половима, уочава се да студенти који су учили Православни катихизис имају статистички значајно већи скор на подскали која описује суочавање усмерено на проблем у поређењу са студентима који су похађали Грађанско васпитање ($p < 0.05$), док није било статистички значајне разлике међу испитаницама женског пола, што указује да је православни катихизис значајније утицао на развијање стратегије превладавања стреса усмерену на проблем код мушкараца.

Православни катихизис није значајно утицао на развој друге две стратегије суочавања са стресом: није било статистички значајне разлике у скору субскеале која одређује избегавање као фактор превладавања стреса (Графикон 6), ни у скору субскеале која описује суочавање усмерено на емоције (Графикон 7), међу студентима коју су учили Православни катихизис у односу на оне који су похађали Грађанско васпитање.

**Графикон 6: Резултати добијени анализом
Субскеале суочавање избегавањем**

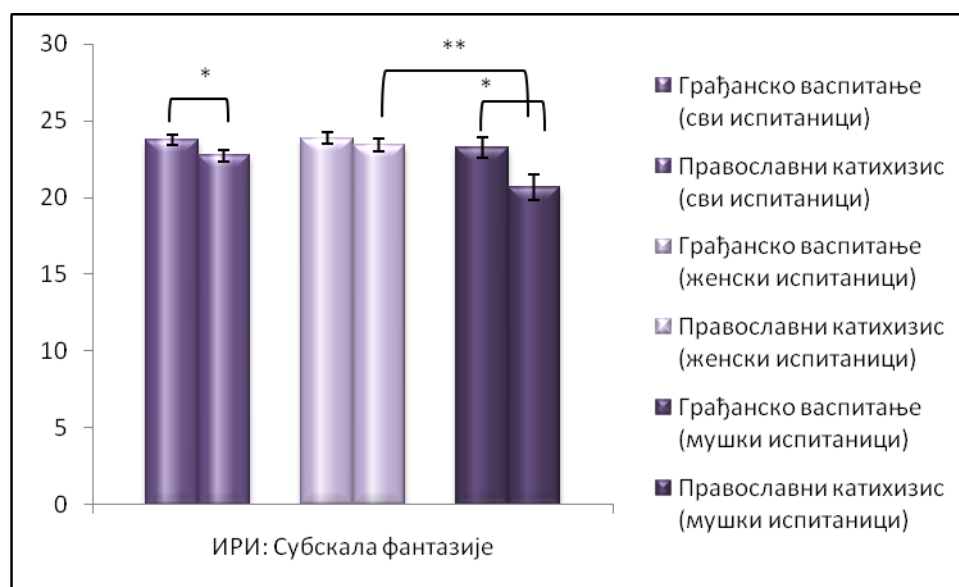
Резултати субскеале која описује суочавање усмерено на емоције показали су да студенткиње (и оне које су училе Православни катихизис и оне које су училе Грађанско васпитање) имају статистички значајно већи скор на овој подскали у односу на мушкарце ($p < 0.01$) што указује да је код жена развијенија стратегија превладавања стреса усмерена на емоције.

**Графикон 6: Резултати добијени анализом
Субскеале суочавање усмерено на емоције**

4.6. Учење православне вере помаже адолесцентима да објективно сагледавају реалност

У поређењу са студентима који су учили Грађанско васпитање, студенти који су учили Православни катихизис имали су статистички значајно мањи скор на субскали фантазије ($p < 0.05$) Индекса интерперсоналне реактивности, која мери испитаникову способност да се уживи у осећања и поступке измишљених личности, односно да се уживи у замишљене околности (Графикон 8), што указује да учење православне религије помаже младима да објективно сагледавају реалност.

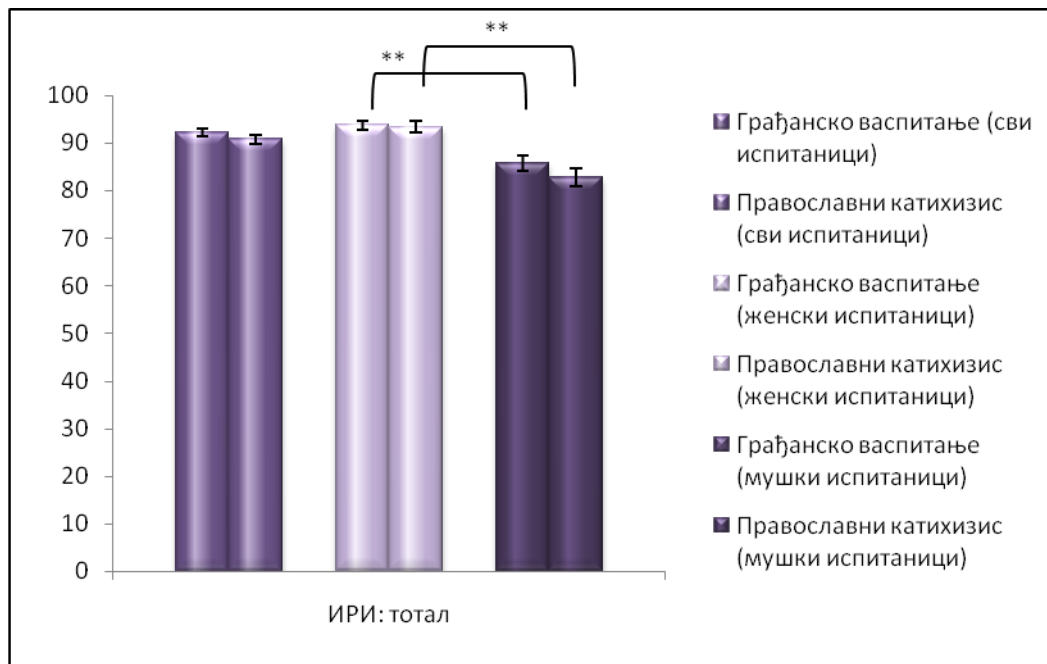
Графикон 8: Резултати добијени анализом Субскеале фантазије

Када се анализирају разлике међу половима, добијени резултати субскеале фантазије указују да учење православне вере значајније утиче на фантазију мушких испитаника. Статистички значајно је нижи скор на овој субскали забележен код мушкараца који су учили Православни катихизис у односу на мушкарце који су похађали Грађанско васпитање ($p < 0.05$), док међу студенткињама није било статистички значајне разлике. Уз то, фантазија је подједнако развијена код испитаника оба пола који су похађали наставу из Грађанског васпитања, док су студенти који су учили Православни катихизис имали статистички значајно мањи скор ($p < 0.01$) на субскали фантазије у односу на студенткиње

које су училе Православни катихизис, што потврђује да учење православне религије значајније утиче на смањену фантазију мушких испитаника.

За испитивање утицаја православног катихизиса на развој емпатије адолесцената коришћен је Индекс интерперсоналне реактивности.

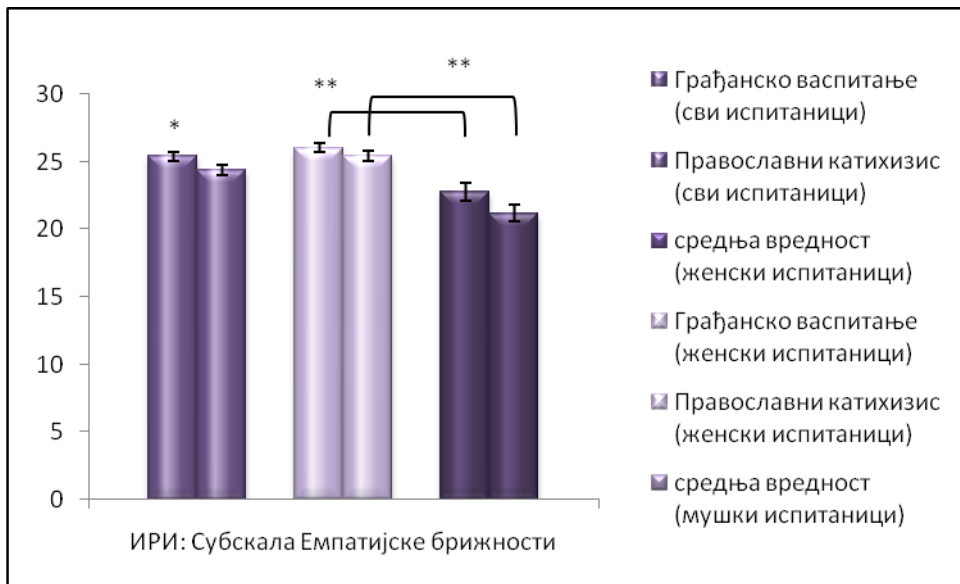
Интересантно је истаћи да и поред тога што значајно подстиче алтруизам код адолесцената, није уочена статистички значајна разлика у емпатији међу адолесцентима који су учили Православни катихизис и онима који су похађали Грађанско васпитање, односно није било значајне разлике у вредности збира постигнутих бодова на свим субскалама Индекса интерперсоналне реактивности међу испитиваним групама (Графикон 9).

Графикон 9: Резултати добијени збирном анализом свих субскала Индекса интерперсоналне реактивности

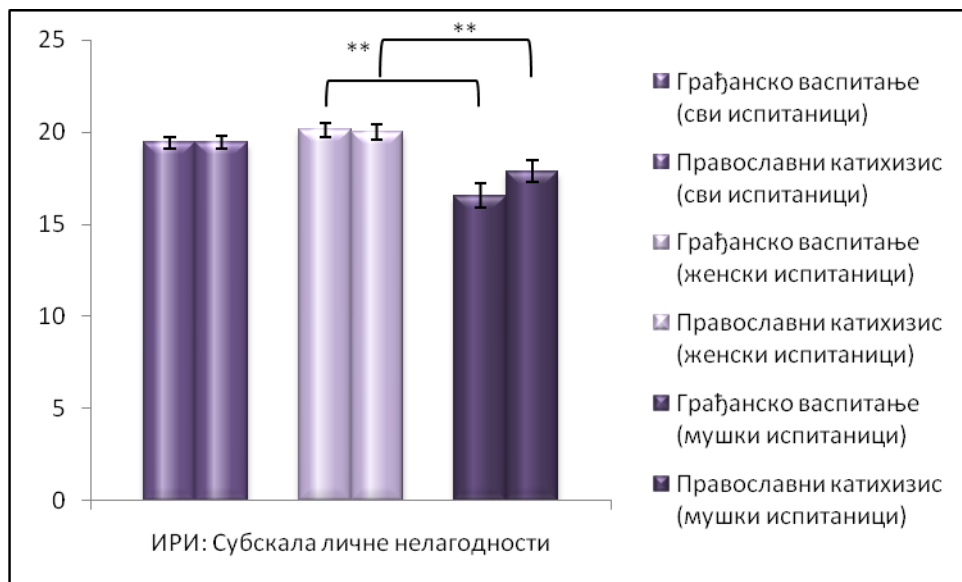
Резултати субскеале емпатијске брижности, приказани на Графикону 10, показали су да постоји статистички значајно већи скор код студената који су учили Грађанско васпитање у односу на студенте који су учили Православни катихизис ($p < 0.05$). Уз то, емпатијска брижност је била значајније изражена код женских испитаника. Забележен је статистички значајно већи скор на субскали емпатијске брижности и код студенткиња које су училе

Православни катихизис ($p < 0.01$) и код студенткиња које су похађале Грађанско васпитање ($p < 0.01$) у поређењу са мушким испитаницима који су похађали ова два предмета (Графикон 10).

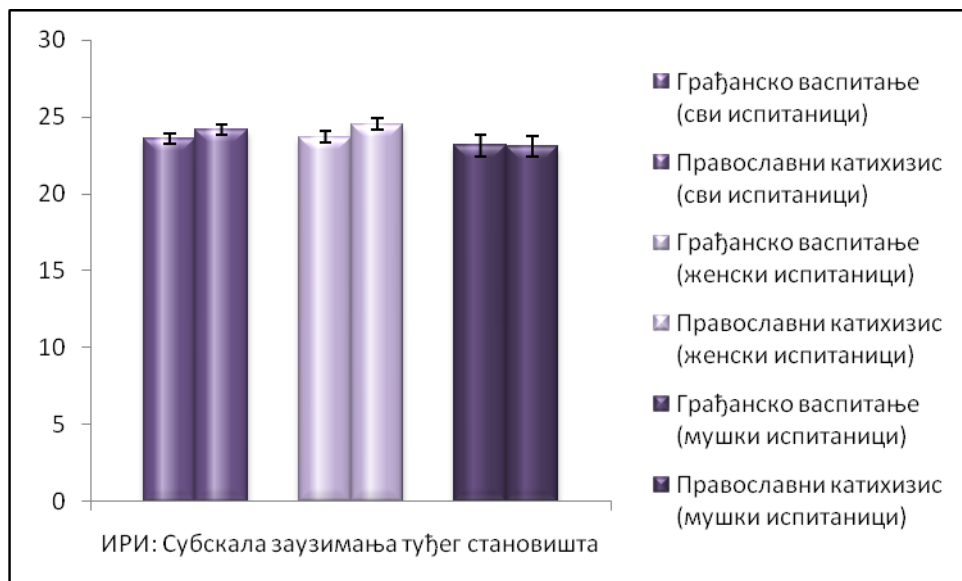
Графикон 10: Резултати добијени анализом Субскеале емпатијске брижности

Анализом резултата Субскеале личне нелагодности која мери осећања испитаника усмерена на сопствено Ја, изазваних опажањем израза туђег (негативног) емоционалног доживљавања, уочено је да су значајно већи резултати забележени међу женским испитаницима у поређењу са мушкарцима, и то код оних који су учили Православни катихизис ($p < 0.01$), али и код оних који су похађали наставу из Грађанског васпитања ($p < 0.01$). Међутим, није постојала статистички значајна разлика у резултатима Субскеале личне нелагодности између студената који су учили Православни катихизис и оних који су учили Грађанско васпитање (Графикон 11).

Графикон 11: Резултати добијени анализом Субскеале личне нелагодности

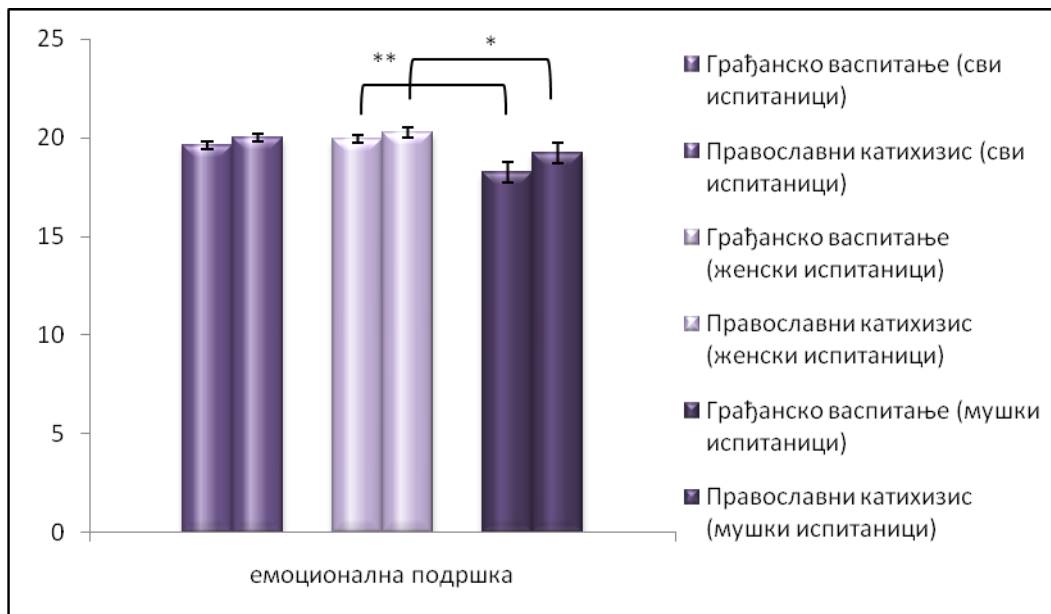
Такође, између студената који су учили Православни катихизис и оних који су учили Грађанско васпитање, као ни међу половима, није било статистички значајне разлике у резултатима добијеним Субскалом заузимања туђег становишта која мери способност испитаника да користи механизам когнитивног преузимања улога, односно да спонтано прихвати психолошку тачку посматрања друге особе (Графикон 12).

Графикон 12: Резултати добијени анализом Субскеале заузимања туђег становишта

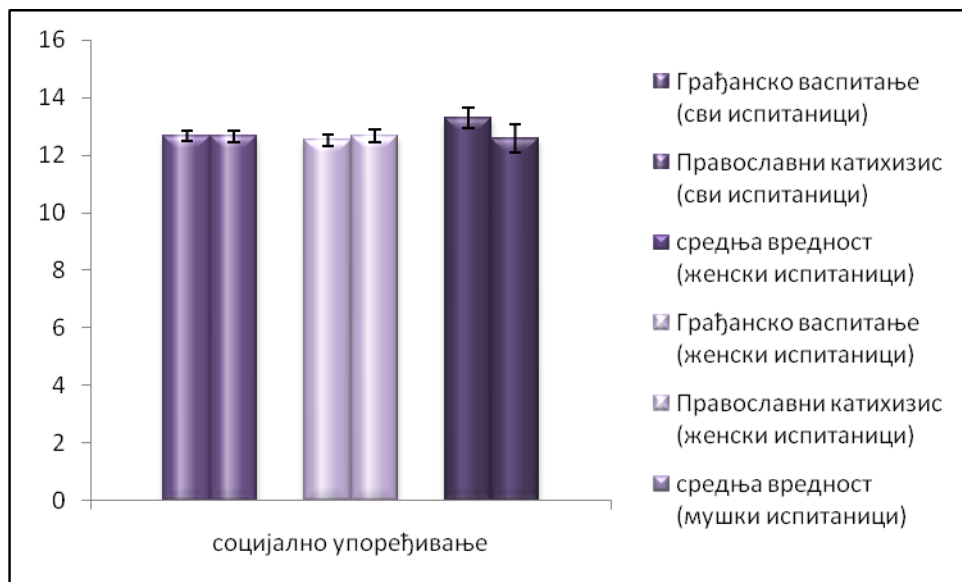
4.7. Православни катихизис не утиче на мотив постигнућа, доживљај смисла живота и афилијативност адолесцената

За процену утицаја учења православне вере на развој афилијативне мотивације коришћена је Скала афилијативне мотивације. Резултати добијени коришћењем ове скале указали су да Православни катихизис не утиче значајно на афилијативност адолесцената. Није било статистички знајне разлике у резултатима добијеним коришћењем субскала емоционалне подршке, социјалног упоређивања, позитивне стимулације и пажње међу адолесцентима који су учили Православни катихизис и Грађанско васпитање.

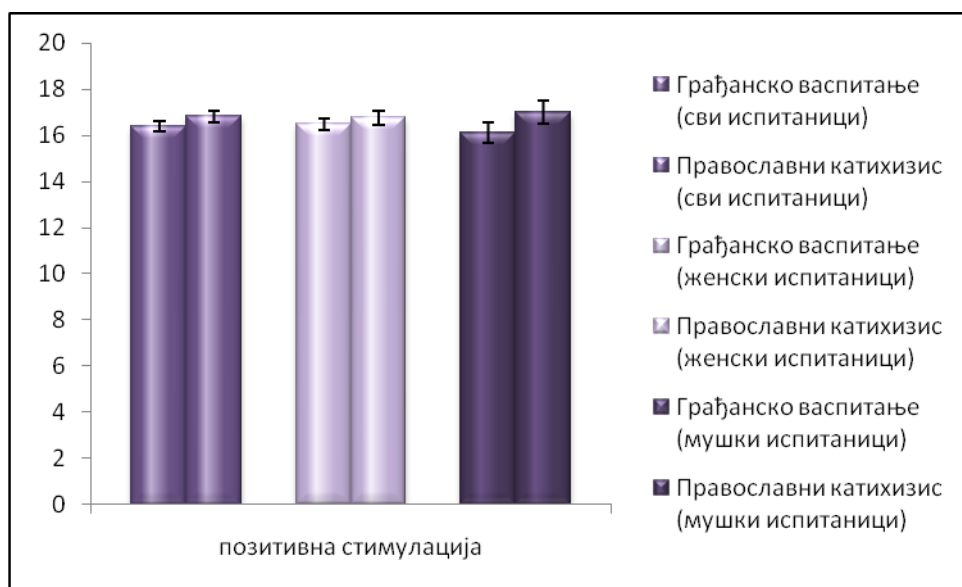
Графикон 13: Резултати добијени анализом Субскала емоционалне подршке

На субскали емоционалне подршке (Графикон 13) значајно већи резултати су забележени међу женским испитаницима у поређењу са мушкарцима, и то и код оних студенткиња које су училе Православни катихизис ($p < 0.01$), али и код оних које су похађале наставу из Грађанског васпитања ($p < 0.01$) што указује да адолесценткиње имају већу потребу за контактом и саветима других људи, односно улазе у социјалне контакте с другима ради растерећења од властитих брига чешће него адолесценти.

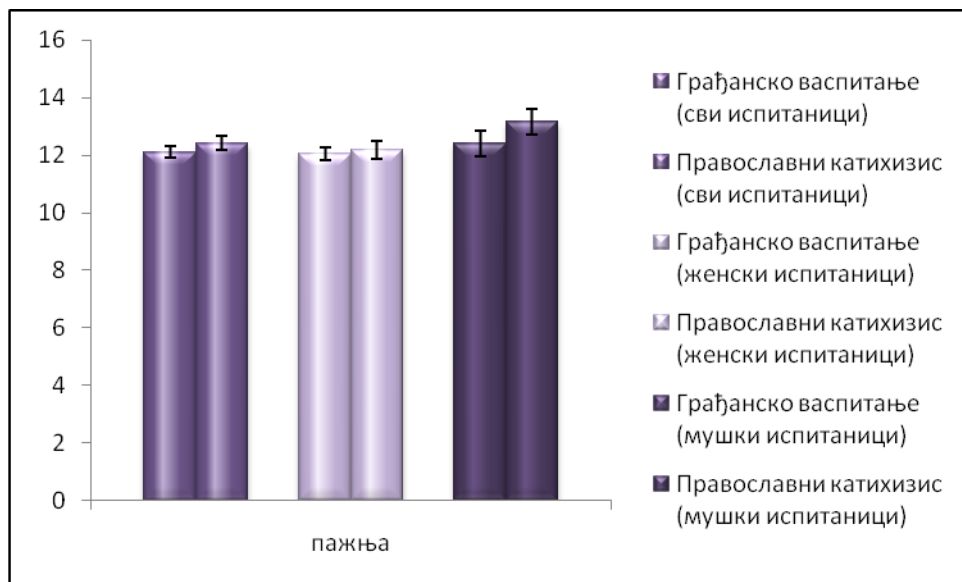

Графикон 14: Резултати добијени анализом Субскеале социјалног упоређивања

Када се анализирају разлике међу половима, не уочавају се статистички значајне разлике у субскалама социјалног упоређивања (Графикон 14), позитивне стимулације (Графикон 15) и пажње (Графикон 16) ни између експерименталне и контролне групе, ни унутар група испитаника који су учили Православни катихизис односно Грађанско васпитање.

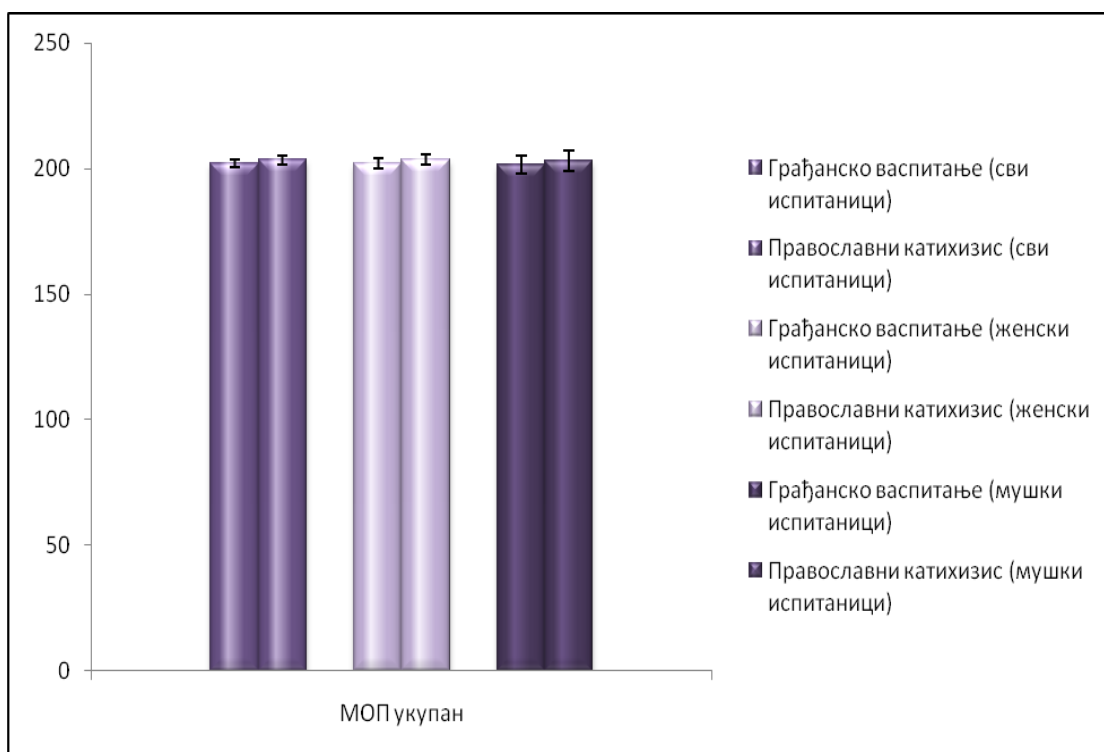

Графикон 15: Резултати добијени анализом Субскеале позитивне стимулације

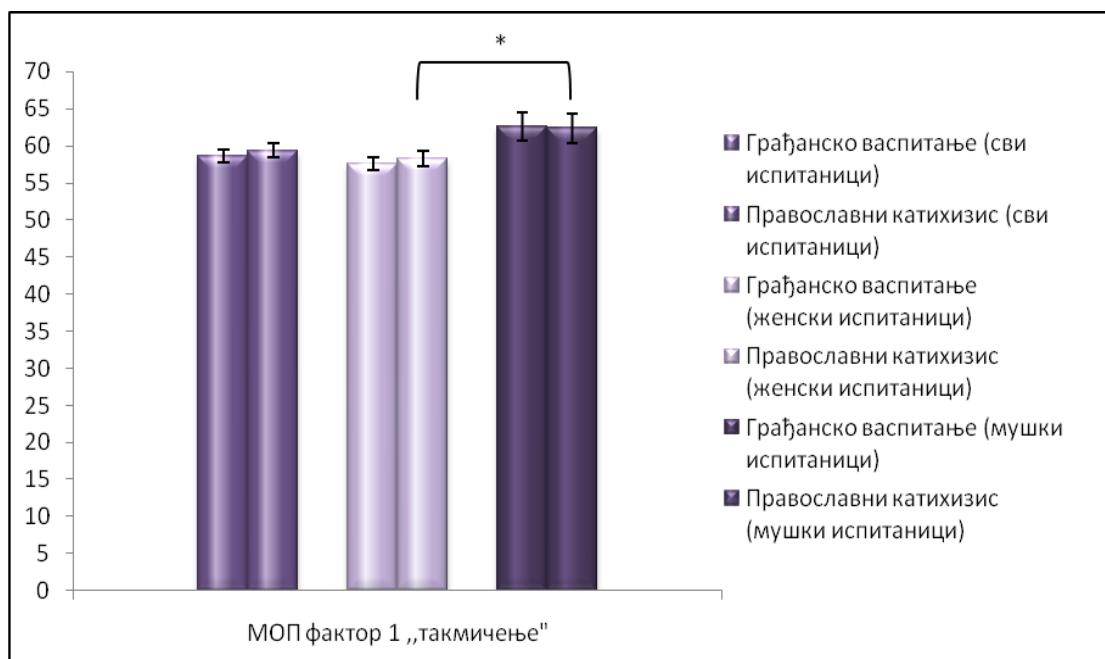
Графикон 16: Резултати добијени анализом Субскеале пажње

Утицај православног катихизиса на мотив постигнућа адолесцената испитиван је коришћењем скале Мотива постигнућа одређивањем четири фактора: Остваривање циља као извор задовољства, оријентација ка планирању, истрајност у остварењу циља и такмичење са другим људима.

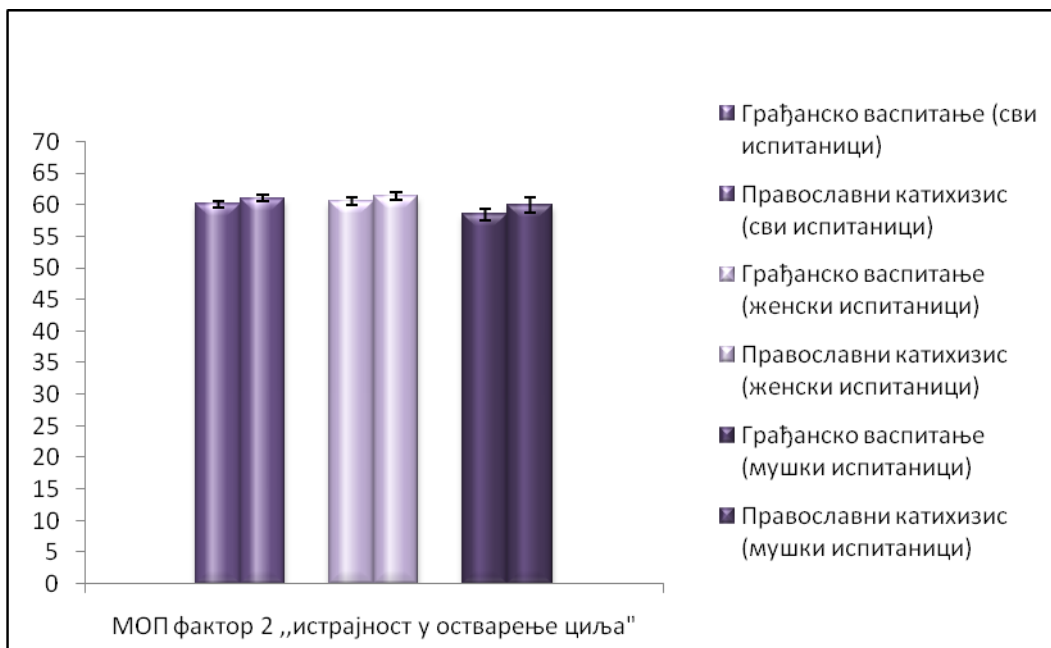
Графикон 17: Резултати добијени анализом Мотива постигнућа

Није постојала статистички значајна разлика ни за скалу мотива постигнућа у целини (Графикон 17), ни за било који од четири наведена фактора међу испитаницима који су учили Православни катихизис и Грађанско васпитање (Графикони 18-21), што је очекивано јер ова четири фактора нису међусобно независни већ чине општи мотив постигнућа као један генерални фактор који високо корелира са сва четири подфактора.

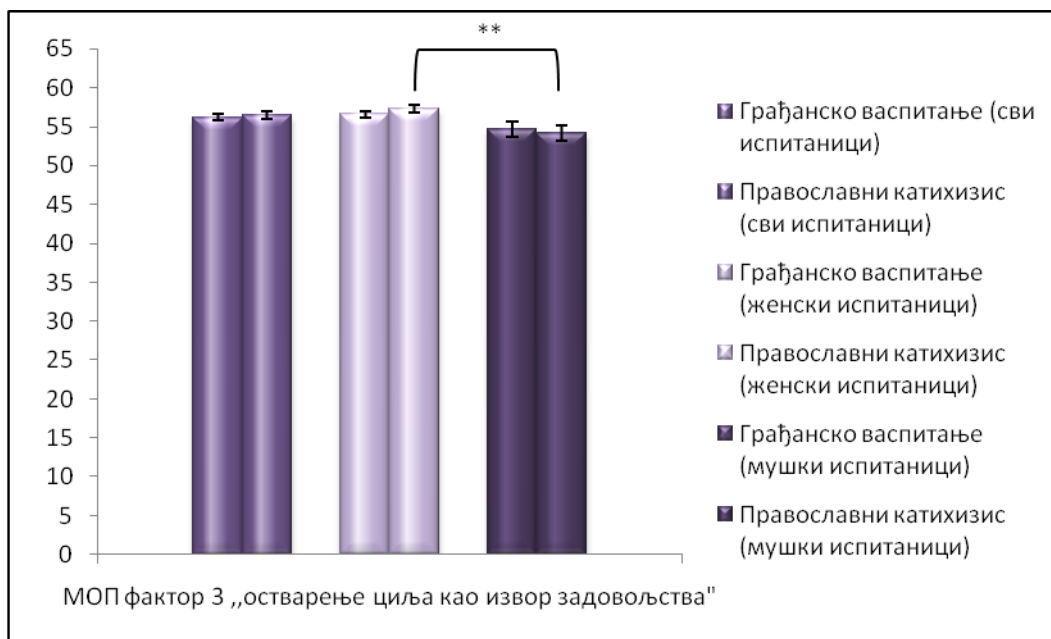
Графикон 18: Резултати МОП фактора 1: „такмичење“

Када се анализирају разлике међу половима, не уочавају се статистички значајне разлике ни за скалу мотива постигнућа у целини, ни за субскеале појединачно.

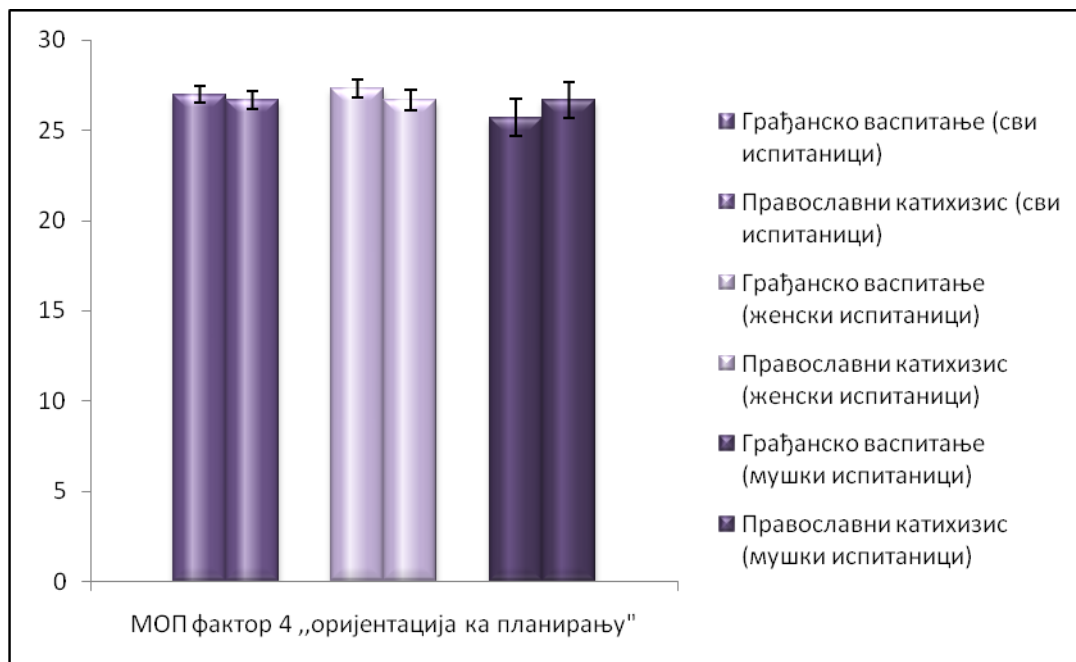
Графикон 19: Резултати МОП фактора 2: „истрајност у остварењу циља“

Једина статистички значајна разлика уочена је у резултатима добијеним анализом фактора: остваривање циља као извор задовољства (Графикон 20) где је забележен статистички значајно већи скор код студенткиња које су училе Православни катихизис у односу на мушкарце који су учили овај предмет ($p < 0.01$).

Графикон 20: Резултати МОП фактора 3: „ остваривање циља као извор задовољства“

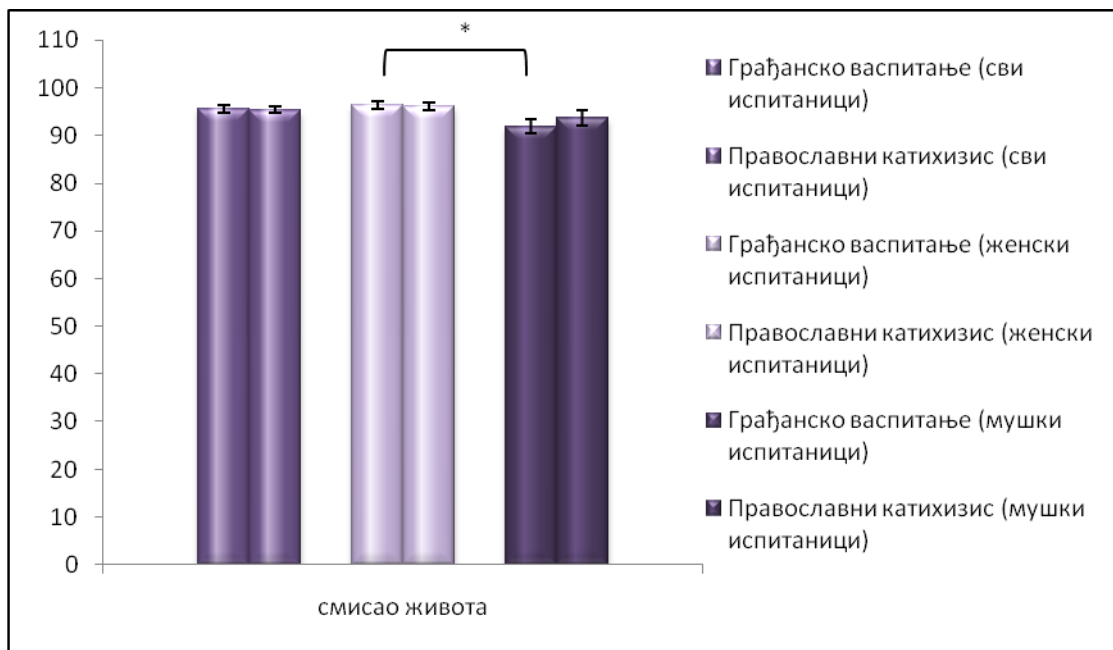
Није постојала значајна разлика у скору ове субскеале међу женским и мушким испитаницима који су похађали Грађанско васпитање.

Графикон 21: Резултати МОП фактора 4: „оријентација ка планирању“

У циљу процене утицаја православног катихизиса на смисао живота адолесцената коришћена је Скала смисла живота којом је испитиван емоционални аспект смисла тј. квалитет егзистенције и когнитивни аспект смисла тј. сврха егзистенције студената.

Добијени резултати показали су да Православни катихизис није значајно утицао на доживљај смисла живота адолесцената (Графикон 22).

Графикон 22: Резултати добијени анализом Скале смисла живота

Није било статистички значајне разлике у скору добијеним анализом Скале смисла живота између студената који су учили Православни катихизис у поређењу са студентима који су похађали Грађанско васпитање.

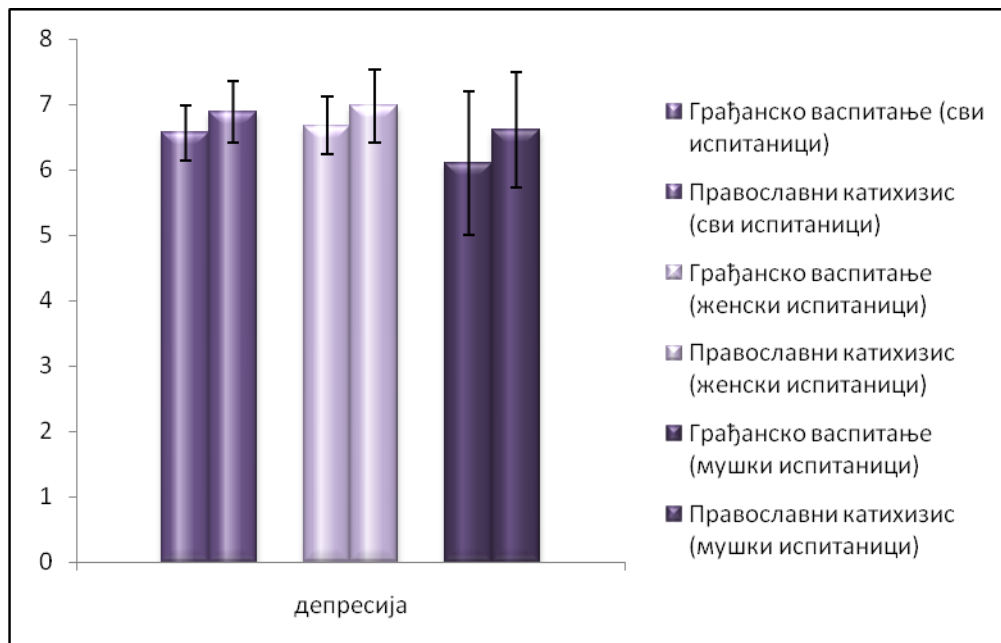
Када се анализирају резултати само мушких односно само женских испитаника, не уочавају се статистички значајне разлике у доживљају смисла живота међу половима студената експерименталне и контролне групе, ни унутар групе испитаника који су учили Православни катихизис.

Ипак, студенткиње које су училе Грађанско васпитање имале су статистички значајно већи скор на Скали смисла живота у поређењу са студентима који су учили овај предмет ($p < 0.05$).

4.8. Депресија и анксиозност нису уочени међу студентима који су учили Православни катихизис

Коришћењем Бекове скале депресивности и Бековог инвентара анксиозности мерен је интензитет и присуство симптома депресивности, односно анксиозности међу испитиваним адолесцентима.

Ни депресија (Графикон 23) ни анксиозност (Графикон 24) нису уочени међу испитаницима, ни међу онима који су учили Православни катихизис, ни међу онима који су похађали Грађанско васпитање. Такође, није било статистички значајне разлике међу половима ни између испитиваних група ни унутар њих.

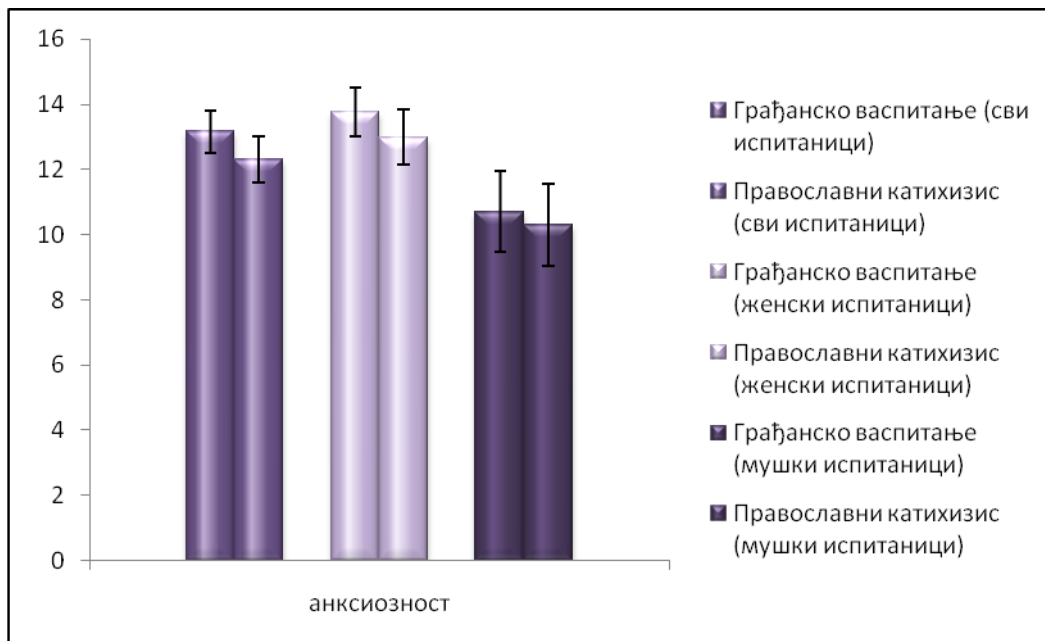

Графикон 23: Резултати добијени анализом Бекове скале депресивности

Иако се статистички гледано може закључити да Православни катихизис није статистички значајно смањио депресивност, односно анксиозност адолесцената, мора се бити обазрив при тумачењу ових резултата и доношењу закључака јер су сви испитаници били студенти, психички здрави људи, са ниским скором и за депресију и за анксиозност. Зато, резултат добијен за популацију адолесцената који су учили Православни катихизис није

био статистички значајно другачији од резултата добијеног за адолесценте који су похађали Грађанско васпитање.

Ипак, треба истаћи да је скор Бековог инвентара анксиозности (Графикон 24) био нижи у групи студената који су учили Православни катихизис (12.32) у поређењу са студентима који су похађали Грађанско васпитање (13.15), док су резултати добијени Бековом скалом депресивности били готово једнаки (Православни катихизис (6.88) : Грађанско васпитање (6.56)).

Графикон 24: Резултати добијени анализом Бековог инвентара анксиозности

5. ДИСКУСИЈА

5.1. Учење православне вере подстиче развој зреле религиозности

Резултати који су добијени анализом Скале зреле религиозности показују да Православни катихизис снажно подстиче развој зреле религиозности и то значајније код мушких испитаника (Графикон 1).

Студенти који су учили православни катихизис имају бољи увид о оно што религија стварно проповеда. Они се уче да из православне перспективе развију способност разумевања, преиспитивања и вредновања сопственог односа према другом човеку као непоновљивом бићу и према Богу. Они се уче да размишљају о феномену живота и смрти, смислу постојања човека и света, о људској слободи. Све ово им помаже да формирају трајније ставове о свим овим питањима у духу православне вере. Они имају прилике да темељније размишљају о религијским темама и да их у складу са својим моралним начелима интегришу у систем вредности којим ће се руководити у животу.

Степен зреле религиозности био је знатно већи код адолесцената који су похађали наставу из Православног катихизиса у односу на студенте који су учили Грађанско васпитање јер су ови студенти имали прилике да се детаљно упознају са учењима Српске православне цркве, да размишљају о њима и да их на послетку усвоје као трајне диспозиције.

Резултати добијени у овом истраживању су у складу са претходно публикованим студијама [77] које су се бавиле утицајем зреле религиозности на психолошке особине личности. Једно од првих истраживања индивидуалних разлика у оквиру религиозности било је истраживање разлика између интринзичне и екстринзичне религиозне оријентације.[78] Док интринзично оријентисани верници виде религију као циљ самој себи (веровања зарад веровања), екстринзично оријентисани верници користе религију као средство да стекну друге ствари, на пример, социјалну подршку неке групе. [78]

Неколико истраживања показало је да су људи са јачом интринзичном оријентацијом у већем степену просоцијални него људи са екстринзичном оријентацијом. Интринзично

оријентисани људи имају истакнутије представе друштвене награде (нпр. похвале), што заузврат предвиђа волонтерско понашање. [79]

Дакле, зрела религиозност је у свим овим студијама увек корелирала са социјално пожељним психолошким обележјима. Олпорт [80] налази да она негативно корелира са предрасудама. Коениг [81] сматра да она штити од анксиозности, док Бекер у Горуш [82] налазе да је она повезана са већим степеном его снаге, боље интегрисаним друштвеним понашањем, мањим степеном параноје и консеквентно са мањим степеном анксиозности.

Особе које имају висок ниво зреле религиозности труде се да стварно живе по начелима своје религије, она је морални оквир и ослобођена је било какве инструменталности и личне користи.

Сви ови резултати су у складу са Олпортовим ставовима о зрелој и незрелој религиозности. Интринзичну религиозност Олпорт дефинише као религију која је сама себи циљ, фундаментални мотив, док је екстринзична или незрела религиозност дефинисана као обредна, инструментална и она која се практикује зарад неке врсте личне користи, друштвеног статуса и она није сама себи циљ, већ средство које људима служи да дођу до неког циља. Већина људи, по Олпорту спада у групу људи екстринзичне верске оријентације, прихватајући религијска уверења под утицајем друштва и породице у којој одрастају, и не доводећи у питање оно чему их је породица или религијска заједница научила. Ове особе ставове прихватају „а приори”, без преиспитивања и ти ставови су због тога подложни промени. Насупрот томе, зрелу религиозност карактерише преиспитивање знања и ставова, да би се они потом усвојили и инкорпорирали као трајне црте наше личности.[9]

Сагласно томе, чињеница да је Православни катихизис значајно подстакао зрелу религиозност код знатне већине адолесцената додатно указује на значај учења православне религије за адекватно разумевање религије и развој психичких особина личности.

5.2. Православни катихизис подстиче алтруизам адолесцената

Резултати добијени коришћењем Скале алтруизма показали су да учење Православног катихизиса снажно подстиче алтруизам код адолесцената (Графикон 2). При томе, као што је приказано на Графикону 2, и мушки и женски адолесценти који су учили Православни катихизис имали су статистички значајно развијенији алтруизам у поређењу са мушким, односно женским адолесцентима који су учили Грађанско васпитање.

Студија спроведена међу верницима римокатоличке и протестантске вероисповести показала је да Хришћанство подстиче просоцијално понашање људи. Резултати до којих су дошли Ји и колеге [83] подржавају мишљење да хришћанска религија унапређује алтруистичка понашања и веровања међу адолесцентима и повећава осећај саосећања и љубави. Ове про-социјалне особине личности, вредности, или емоционалне диспозиције које су типичне за религиозне особе не само међу хришћанском популацијом, него и међу будистима, јеврејима и муслиманима указују на чињеницу да све религије промовишу алтруистичке вредности [83]. Према Сароглоу [84] религиозни људи имају тенденцију да приписују велики значај вредностима као што је добронамерност, која је мотивациона суштина алтруистичког понашања. Религиозни људи осећају, мисле и вреднују ствари на начин који наглашава важност интереса и потреба других људи сугеришући алтруизам као кључну и универзалну карактеристику религиозне личности .

Истраживања Сароглоу и сарадника [84] указала су да религиозни људи имају висок резултат за про-социјалне особине као што су поштење, праштање, захвалност.

Слично су закључили и Лангфорд и сарадници. [85] По њима, испитаници који су посећивали цркву седам дана пре испитивања, за разлику од иситаника који нису одлазили у цркву, су доживљалаи себе као особе које су предузимале конкретне акције за добробит других, без обзира на своје религијско опредељење.

Ектрилично оријентисани верници показују виши степен емпатије према другим људима [86], имају већи резултат на самоописној скали алтруизма [87] и укљученији су у добротворне активности. [88]

Под претпоставком да верски следбеници интернализују верске законе као своје моралне вредности, може се очекивати да ће већи степен религиозности бити повезан са већим степеном просоцијалибилности.

Испољеност религијских мисли има најзначајнију улогу у повезаности између религиозности и просоцијалног понашања. [89]

Престон и сарадници су дошли до сазнања да нису сви религијски концепти повезани са просоцијалним понашањем и да су у питању прецизне врсте религиозних мисли. [89]

Већина теоријских гледишта која постулирају везу између религиозности и просоцијалног, алтруистичког понашања наглашавају способност религије да промовише живот у великим групама у којима чланови међусобно сарађују. [90]

Као и у свим досадашњим истраживањима религиозности и просоцијалног понашања и у овој докторској дисертацији је утврђен већи степен алтруизма код студената који су учили Православни катихизис. Очигледно је да православна вера путем својих учења успева да изгради код студената способност дубљег разумевања и вредновања живота, Бога и других људи изграђујући уверење да су свет и све што је у њему створени за вечност, али да се то може остварити само ако човек своју слободу као дар Божији изражава као заједништво са Богом и другим људима, те да из те перспективе код ученика развија способност разумевања, преиспитивања и вредновања сопственог односа према другом човеку као непоновљивом бићу и икони Божијој и према творевини Божијој и изгради спремност на покајање што је и један од најважнијих циљева наставе Православног катихизиса.

5.3. Учење православне вере значајно подстиче развој емоционалне интелигенције код адолесцената

Резултати који су добијени коришћењем Упитника емоционалне компетенције показују да Православни катихизис значајно подстиче развој емоционалне интелигенције код адолесцената. Као што је приказано на Графикону 3, студенти који су учили Православни катихизис имали су статистички значајно већи скор за емоционалну компетенцију ($p < 0.05$) у односу на студенте који су учили Грађанско васпитање.

Емоционална интелигенција подразумева умеће овладавања сопственим емоцијама и мислима и слично је концепту спиритуалне интелигенције која се дефинише као способност да се понаша са саосећањем и мудрошћу уз одржавање унутрашњег и спољашњег мира и спокојства, без обзира на околности. Иако до сада нема објављених истраживања која би указала на међусобну повезаност емоционалне интелигенције и православне вере, врло је логично очекивати да ће Православни катихизис позитивно утицати на особину као што је емоционална компетенција с обзиром на то да веронаука учи човека да спозна самог себе, да прихвати и себе и другог човека са поштовањем и у духу хришћанске љубави.

Погледамо ли Големанов модел емоционалне интелигенције који укључује самосвесност, управљање осећањима, емпатију, самооткривање, проницљивост, самоприхватање, личну одговорност, самопоуздање, комуникацију и групну динамику [39] видимо да су његове компоненте готове идентичне са компонентама учења Српске православне цркве која проповеда идентичне вредности и вештине. Може се стога закључити да Православни катихизис подстиче развој емоционалне интелигенције јер утиче управо на особине које теорија емоционалне интелигенције постулира као карактеристичне за емоционално компетентну личност.

Пак и сарадници су уочили [91] позитивну корелацију између емоционалне компетентности и религиозности. Корелација је притом посебна значајна за религиозност и компоненту емоционалне интелигенције која се назива емоционално разумевање.

Према Басету и Хилу [92] способност Хришћана да разликују „конструктивна” и „деструктивна” емоционална искуства може да се користи као индикатор њихове духовне зрелости. Истраживања указују да Хришћани са „зрелијом” духовности имају тенденцију да боље препознају разлике између позитивних и негативних аспеката емоција као што је кривица. [93] Ова способност потпада под аспект емоционалног разумевања у оквиру емоционалне интелигенције. Верници који су укључени у активности цркве и практикују религиозни начин опхођења интринзично су оријентисани и имају већи степен развијености емоционалне интелигенције. [94] Резултати поменутог истраживања у потпуности корелирају са резултатима који су добијени у овом истраживању и који указују да учење православне вере истовремено подстиче развој зреле религиозности и емоционалну интелигенцију адолесцената (Графикони 1 и 3).

5.4. Учење православне вере подстиче развој унутрашњег локуса контроле

Резултати Скале екстерналности, приказани на Графикону 4, показали су да адолесценти који су учили Православни катихизис имају статистички значајно мањи скор екстерналности у поређењу са студентима који су похађали Грађанско васпитање ($p < 0.05$), указујући да учење православне вере подстиче развој унутрашњег локуса контроле. Дакле, студенти који су учили Православни катихизис имају развијен унутрашњи локус контроле, узроке свог понашања и догађаја налазе у сопственом понашању и поступцима и имају личну одговорност за своје успехе и неуспехе.

Иако постоје мишљења да религија може да омета развој осећаја личне контроле и да веровање у вишу силу може да фаворизује екстерналност верника, та мишљења појединих психолога и филозофа, углавном су базирана на теоријама и до данас нису документована научно на популацији верника православне вероисповести. Резултати који су добијени у овом истраживању, недвосмислено показују да учење Српске православне цркве подстиче развој унутрашњег локуса контроле и супримира екстерналност код младих.

Могло би се претпоставити да само незрели тип религиозности има утицај на развој екстерног локуса контроле с обзиром на то да се у оба случаја одговорност препушта вишим силама. Значај који се придаје спољашњим факторима, другим људима и социјалном окружењу уопште карактеристично је и за особе екстриничне верске оријентације и за екстринични локус контроле. Добијени резултати у потпуности потврђују ове тврдње. Адолесценти који су током свог претходног образовања похађали наставу из Православног катихизиса имали су значајно развијенију интрузивну религиозност (Графикон1), као и значајно развијенији унутрашњи локус контроле (Графикон 4) у поређењу са адолесцентима који су учили Грађанско васпитање.

5.5. Учење православне вере развија стратегију превладавања стреса усмерену на проблем код адолесцената

Резултати приказани на Графикону 5 показују да постоји статистички значајно већи скор на подскали која описује суочавање усмерено на проблем Упитника суочавања са стресним ситуацијама код студената који су учили Православни катихизис у односу на студенте који су учили Грађанско васпитање ($p < 0.05$), што указује да учење православне вере помаже адолесцентима да се боље суочавају са стресним ситуацијама јер развија стратегију превладавања стреса усмерену на проблем.

Ричард Лазарус и Сузан Фолкман [95] су конструисали најчешће коришћену дефиницију превладавања стреса. По њима, превладавање је стално мењање когнитивне и бихејвиоралне шеме ради управљања одређеним спољашњим или унутрашњим захтевима. Стратегија превладавања стреса усмерена на проблем се сматра најефикаснијом методом управљања стресом. Ова техника се фокусира на извор стреса и његово елиминисање или на учење управљања стресом. Људи који користе ову стратегију превладавања могу то чинити на два начина: тако што траже социјалну подршку или професионални савет, информације о томе како да се носе са својим стресом или да активно планирају, предузимају директне акције, усредсређују се на позитивне аспекте ситуације и постану смиренији у стресној ситуацији. [35]

Према Карверу [96] појединци траже социјалну подршку из два разлога: ради информација и ради моралне подршке. Тражење информација је срж стратегије превладавања усмерене на проблем. Појединци желе да знају и имају информације о томе како да се боље носе са својим стресом. Морална подршка се односи на превладавање усмерено на емоције када појединац тражи симпатије и разумевање других. Превладавање усмерено на проблем даје појединцу осећај контроле над својим стресором.

У недавно публикованом истраживању, Њутон и сарадници [97] су закључили да је позитивна слика о Богу повезана са чињеницом да се стресор доживљава као изазов и као нешто корисно пре него као антиципација будућег губитка. Њутон и сарадници су уочили да су проактивне стратегије превладавања стреса користили и верници који су сматрали да Бог има контролу над извором стреса.

Религија проповеда да је извор сваког греха егоизам, индивидуализам. У оквиру наставе Православног катихизиса предвиђено је разматрање фундаменталних питања везаних за постојање и човечанство. Адолесценти се уче да размишљају о проблемима на много апстрактнијем, филозофском нивоу свести. На тај начин они развијају вештине да проблемима и питањима приступају из једне свеобухватне перспективе, где су у стању да сагледају све аспекте дате ситуације или датог проблема. Уче се да приступају проблемима са становишта једног дубљег разумевања културе и цивилизације у којој живе, учећи примере успона и падова у историји човечанства. Све ово их оспособљава да комплексно приступају решавању проблема јер развијају стратегије свеобухватног разумевања и рефлектовања.

Уз то, један од главних задатака наставе Православног катихизиса је да „развије способност за постављање питања о целини и најдубљем смислу постојања човека и света, људској слободи, животу у заједници, феномену смрти, као и о односу с природом која нас окружује”. [1]

Превладавање усмерено на емоције укључује покушај да се смање негативне емоционалне реакције повезане са стресом, као што су срамота, страх, анксиозност, депресија, узбуђење или фрустрација. Као што се види на Графикону 6, постоје разлике међу половима у стратегији превладавања стреса усмереном на емоције. Адолесценткиње и оне које су училе Православни катихизис и оне које су училе Грађанско васпитање имале су статистички значајно већи скор на субскали превладавања стреса усмереног на емоције у поређењу са мушкарцима. Ови резултати су у складу са претходно публикованим студијама која су показала да жене имају већу тенденцију да користе ову стратегију превладавања стреса у односу на мушкарце. [98]

Уз то, Вошбурн-Ормахеа и сарадници су указали да жене имају тенденцију да користе стратегију превладавања стреса усмерену на емоције и „брини се и спријатељи” одговор на стрес, док мушкарци имају тенденцију да користе стратегију суочавања усмерену на проблем и физиолошки „бори се или бежи” одговор на стрес. [99] Вошбурн-Ормахеа и сарадници сматрају да је главни разлог за овако значајне разлике у развоју доминантних стратегија суочавања са стресом између полова тај што друштвене норме подстичу мушкарце да буду индивидуалисти, док се од жене често очекује да буде интерперсонална и усмерена на емоције. [99]

5.6. Православни катихизис помаже адолесцентима да објективно сагледавају реалност

Као што је приказано на Графикону 8, адолесценти који су учили Православни катихизис, у поређењу са адолесцентима који су учили Грађанско васпитање, имали су статистички значајно мањи скор на субскали фантазије Индекса интерперсоналне реактивности ($p < 0.05$) која мери испитаникову способност да се уживи у осећања и поступке измишљених личности, односно да се уживи у замишљене околности, што указује да учење православне вере помаже младима да објективно сагледавају реалност.

Резултати овог истраживања су у складу са налазима Меркелбаха и сарадника. [100] По њима, особа која је склона фантазијама може доживети интензивна религиозна искуства, али особа која је религиозна не мора бити склона сањарењу. [100] Студенти који уче Православни катихизис уче се да испитују историјске догађаје и проникну у њихов крајњи смисао при том они те историјске чињенице виде као реалне догађаје са реалним протагонистима и као историјске чињенице. Они не доживљавају те историјске датости као пустоловине измишљених личности из замишљених околности већ учење историјских чињеница у духу православне религије схватају као објективну историјску реалност са конкретним догађајим и конкретним актерима. Сви ови догађаји су део истине о постанку света и део објективне реалности и нису фикција.

Емпатијска брижност се може дефинисати као емоционални одговор саосећања и бриге проузрокован схватањем да је друга особа у невољи. [101] Емпатијска брижност укључује две особине: нежност и симпатију. Резултати добијени анализом субскеале емпатијске брижности (Графикон 10) као и резултати субскеале личне nelaгодности (Графикон 11) показују да жене имају статистички значајно већи скор у односу на мушкарце ($p < 0.01$), и у групи студената који су учили Православни катихизис и међу студентима који су похађали Грађанско васпитање. Резултати ове докторске дисертације су у складу са претходно публикованим студијама која су показала да су жене емпатичније у односу на мушкарце. [102] Жене постижу знатно већи скор него мушкараци на свим подскалама емпатије. Како су Рукет и Најбар документовали у свом истраживању, међу психо-

емоционалним особинама, разлика у половима је управо и највећа код емоционалне емпатије, у корист жена. [103]

Дејвис је дефинисао личну нелагодност као тенденцију да се доживи патња или нелагодност као одговор на екстремну узнемиреност других људи. [104]

Суочавање са личном нелагодношћу укључује ублажавање директне непријатности [105] и само-регулаторни напор да се поново успостави контрола и циљем оријентисано понашање. [106] Физиолошки механизми који се активирају у стањима личне нелагодности идентични су онима који се активирају при стањима анксиозности и укључују активацију амигдалоидног тела. [107] Што је емоционално стање особе зависније од процена других људи или контекста ситуације та особа ће имати већи скор на скали личне нелагодности. Овакви људи имају већи сензибилитет на емоције других људи и зависни су од њиховог емпатичког одговора, био он позитиван или негативан. [108]

У складу са тим, резултати овог истраживања су показали да жене, у односу на мушкарце, имају већи резултат на субскалама емпатије, посебно на онима које мере емоционалну укљученост у току емпатијског процеса.

5.7. Учење православне вере не утиче на мотив постигнућа, доживљај смисла живота и афилијативност адолесцената

Резултати добијени коришћењем Скале афилијативне мотивације указали су да Православни катихизис не утиче значајно на афилијативност адолесцената. Није било статистички знајне разлике у резултатима добијеним коришћењем субскала емоционалне подршке, социјалног упоређивања, позитивне стимулације и пажње међу адолесцентима који су учили Православни катихизис и Грађанско васпитање (Графикони 13-16).

Афилијативна мотивације се дефинише као брига и заокупљеност око успостављања и одржавања односа са другим људима. [109]

Афилијативност би се могла довести у везу са обредним аспектом религије. Учествовање у обредним активностима и присуство у цркви је она компонента религиозности која се тиче односа са другим људима. Нека истраживања депресивних особа сугеришу да би ово

могло имати делотворан учинак на смењење депресије код таквих људи, повезивање са другим људима из верске заједнице и налажење социјалне подршке у истој. С обзиром на то да је Православни катихизис учење о православној вери и да студенти не учествују непосредно у обредним активностима цркве, Православни катихизис није имао утицај на њихову афилијативност.

Једини статистички значајни подаци добијени су на субскали емоционалне подршке и то у корист жена (Графикон 13). Дакле, међи испитиваним адолесцентима, жене имају већу потребу да ступају у интеракцију са другим људима ради добијања емоционалне подршке и растерећења од сопствених брига. Ови резултати су у складу са налазима Панга и Шултајза. [110]

Резултати ове студије указали су да жене имају виши степен афилијативне мотивације него мушкарци, а истраживачи тврде да су узроци томе хормони или пак ефекти социјализације. Социјални мотиви као што су афилијативни мотив и мотив постигнућа уско су везани за друштвени контекст у коме су мерени. Још 1960. године, Вероф и сарадници [111] су показали да се социјални мотиви мењају како се мењају и околности под којима се прате. Њихови резултати указују да су промене у степену изражености ових мотива у складу са променана друштвених улога мушкараца и жена. Мотив постигнућа жена драстично је порастао између 1960-их и 1970-их година, вероватно одражавајући могућности које је пружао женски покрет, док је исти овај мотив постигнућа у истом периоду код мушкараца опао у свом интензитету. [111]

Истраживања о повезаности религије и мотива постигнућа има јако мало. Истраживање Мек Клиланда [112] које се заснивало на Веберовој тези о радној етици протестаната [113] показало је да протестанти имају знатно виши ниво мотива постигнућа у односу на католике. Радна етика протестаната се заснива на протестантској теологији која проповеда тежак рад и аскетицизам као духовну обавезу верника.

У истраживању Верофа и сарадника [114] високи резултати мотивације постигнућа на тесту Тематске аперцепције на националном узорку истраживања су најчешћи уочени код мушкараца Јевреја, а преовладавају међу католицима више него међу мушкарцима протестантима. Ова висока учесталост међу католицима се приписује у великој мери групи у којој преовладавају средовечни мушкарци. Осим тога, мотив постигнућа код католика је за разлику од протестаната, повезан са ниским приходима и великом

породицом. Ова разлика се тумачи као индикација рестриктивнијег и конкретнијег значења које постигнуће има за католике.

У оквиру мотива постигнућа на субскали остваривање циља као извор задовољства добијен је статистички значајно већи скор код женских испитаника које су похађале Православни катихизис у односу на мушкарце који су учили веронауку, где је најевидентнији утицај Хришћанске онтологије и учења да Бог чини добра дела људима из љубави према човечанству и да је та љубав циљ сама себи и извор задовољства сам по себи. Обзиром на већу емоционалну оријентисаност жена овај утицај се код њих значајније рефлектује.

Смисао живота, који се по Франлу проналази на три начина: кроз љубав, делање или кроз прихватање околности у којима се човек налази, је још једна особина где није уочена статистички значајна разлика међу групама испитаника иако је концепт трагања за смислом живота у великој мери сличан концепту трагања за смислом у религији. Разлог због чега није добијена значајна разлика на Скали смисла живота међу испитиваним групама, је вероватно у чињеници да су испитаници били млади, здрави и успешни студенти са приближном сличним поимањима смисла живота.

5.8. Депресија и анксиозност нису уочени међу адолесцентима који су учили Православни катихизис

Ни депресија (Графикон 23) ни анксиозност (Графикон 24) нису уочени међу испитаницима, ни међу онима који су учили Православни катихизис, ни међу онима који су похађали Грађанско васпитање.

Већина студија објављених током прошлог века пронашла је да су религиозни или спиритуални фактори генерално повезани са нижим стопама депресије.

У истраживању Милера и сарадника проучаван је мозак потомака људи у чијим породицама је забележена велика стопа депресије и утврђено је да се код потомака депресивних људи за 90 процената смањио ризик од депресије код оних који су пријавили да су религија и духовност веома битни за њих. Учесталост одлажења у цркву није била значајно повезана са ризиком настанка депресије. [115]

Значај религије или духовности био је повезан са дебљим кортексом у левим и десним паријеталним и окципиталним регионима, фронталном режњу у десној хемисфери, независно од фамилијарног ризика за развој депресивности. Ефекти значаја на дебљину кортекса били су знатно јачи у групи са високим ризиком него у групи са ниским ризиком, посебно у левој хемисфери, у истом региону где је претходно утврђен значајно тањи кортекс повезан са фамилијарним ризиком развоја депресије. Ова студија показује везу између дебљине мозга и духовности, и наговештава да религиозност повећава вероватноћу да се мозак одупре депресији.

У истраживању спроведеном међу католицима показано је да ова религија има протективну улогу и да штити од депресије када се упореди са протестантизмом и то поготову у породицама које су имале мали ризик од депресије. Уз то, људи са високим ризиком од депресије могу да се окрену вери која може да им помогне у суочавању са депресивним симптомима, а посвећеност религији фаворизује интернализацију протективних својстава религије који штите од депресије. [116]

О утицају религије на анксиозност постоје међусобно сучељени ставови Сигмунда Фројда и резултати Бергина и сарадника. Фројд је тврдио да се религија фокусира на кажњавање погрешних или грешних мисли и дела и да може довести до осећаја прекомерне кривице. По Фројду, ова кривица доводи до повећања нивоа анксиозности и неурозе. [117] Супротно ставовима Фројда, истраживање Бергина и сарадника открило је да религија ублажава анксиозност. [118]

Иако су наведена истраживања недвосмислено показала да религија има протективна својства и против депресије и против анксиозности, овде се не може уочити значајна разлика ни у скору депресије ни у скору алтруизма међу испитиваним групама. Ипак, треба истаћи да је скор Бековог инвентара анксиозности (Графикон 24) био значајно (иако не статистички) нижи у групи студената који су учили Православни катихизис (12.32) у поређењу са студентима који су похађали Грађанско васпитање (13.15), док су резултати добијени Бековом скалом депресивности били готово исти. При анализи резултата овог истраживања мора се имати у виду да се у овом истраживању није иситивала клиничка популација, те да су резултати у складу са популацијом студената која је тестирана,

здравих младих људи међу којима очекивано, није уочен патолошки скор ни на скали депресије ни на скали анксиозности.

6. ЗАКЉУЧЦИ

На основу анализе добијених резултата могу се извести следећи закључци:

1. Православни катихизис подстиче развој зреле религиозности адолесцената
2. Православни катихизис подстиче алтруизам адолесцената
3. Учење православне вере подстиче развој емоционалне интелигенције (компетенције) адолесцената
4. Православни катихизис подстиче развој унутрашњег локуса контроле код адолесцената
5. Учење православне вере развија стратегију превладавања стреса усмерену на проблем код адолесцената
6. Православни катихизис помаже адолесцентима да објективно сагледавају реалност
7. Православни катихизис не утиче на мотив постигнућа, доживљај смисла живота и афилијативност адолесцената
8. Депресија и анксиозност нису уочени међу адолесцентима који су учили Православни катихизис

7. ДОДАТАК

7.1. Психолошке скале и тестови коришћени у истраживању

Психолошко тестирање

Интегрисане академске студије _____ датум: _____

ШИФРА _____

ПОЛ: 1. мушки 2. женски

У средњој школи сам похађао/ла:

1. веронауку 2. грађанско васпитање

Индекс интерперсоналне реактивности – ИРИ

У овом упитнику изнет је извештај број тврдњи. На Вама је да их једну по једну прочитате и оцените колико Вас оне добро оцењују, тј. колико верно одражавају Ваше ставове и осећања. У „листу за одговоре“ –приложеном уз тврдње – треба да унесете степен истинитости сваке тврдње, тако што ћете је оценити заокруживањем једног од бројева (1-5), зависно од тога колико верно описује Ваше понашање. Нема тачних и погрешних одговора у уобичајеном смислу те речи, а подаци ће се користити само у истраживачке сврхе. Хвала на искреној сарадњи!

1-уопште ме не описује	2-претежно ме описује	3-неутрално (ни да ни не)	4-углавном ме описује	5-потпуно ме описује
------------------------	-----------------------	---------------------------	-----------------------	----------------------

Упитник

1. Сањарим и маштам – и то релативно редовно – о стварима које би тек могле да ми се догоде.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2. Често ме обузме болећивост и забринутост за људе који су лошије од мене прошли у животу.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. Понекад ми је тешко да ствари сагледам са туђег становишта.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Није ми увек баш нарочито жао оних што западну у животне недаће.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Истински се уносим у осећања личности из романа који читам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. У кризним и ванредним ситуацијама обично сам напет, а каткада осећам и извештај страх.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Обично остајем „непристрасни посматрач“ кад гледам филм или позоришни комад и ретко ми се догађа да ме збивања потпуно понесу и „увуку“.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Пре но што донесем коначни суд, обично се потрудим да размотрим становишта оних који се не слажу у некој расправи.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Кад видим да неког искоришћавају, осетим потребу да га заштитим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Понекад – кад пустим да ме преплаве осећања – осетим се потпуно беспомоћним.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

11. Понекад – кад желим да боље разумем своје пријатеље – покушавам да себи представим ствари онако како их они виде.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

12. Ретко се потпуно и до краја унесем у књигу или филм, чак и када су заиста добри.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

13. Када видим да је неко повређен, обично остајем и даље прибран и миран.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

14. Углавном ме туђе невоље не погађају баш превише.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

15. Кад сам сигуран да сам у праву, не траћим време слушајући туђе разговоре.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

16. Кад гледам неки филм или позоришни комад, обично имам утисак да сам, гледајући га, и сам био неки од приказаних ликова.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

17. Уплашим се кад се нађем у некој напетост и емоционално повишеној ситуацији.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

18. Понекад не осећам баш велико сажаљење кад видим како према неком непоштено поступају.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

19. У кризним и ванредним ситуацијама, обично сам прилично ефикасан.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

20. Често ме дубоко дирне неки догађај.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

21. Верујем да свака ситуација има своје лице и наличје и обично се трудим да их оба сагледам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

22. Мислим да спадам у оне које је лако ганути.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

23. Кад гледам добар филм, могу да се лако уживим у судбину главног јунака.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

24. Обично се емоционално „изгубим“ кад наступе кризне и ванредне ситуације.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

25. Кад ме неко изнервира, покушам да се бар на тренутак „ставим на његово место“.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

26. Кад читам неку занимљиву причу или роман, замишљам како бих се ја осећао да ми се догоде ствари о којима читам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

27. Кад видим неког ко је у невољи и преко му је потребна помоћ, обично се „пресечем“ и „паралишем“.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

28. Пре него што некога осудим, најчешће се потрудим да најпре замислим како бих се ја осећао да сам на његовом месту.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

МОП2002

Молимо Вас да сва питања пажљиво прочитате и на сва одговорите. У овом упитнику нема тачних и погрешних одговора. Искрени одговори су најпожељнији.

Упутство за попуњавање упитника

Треба да искажете у којој мери се тврдње у упитнику односе на Вас:

1-потпуно нетачно	2- углавном нетачно	3- нисам сигуран	4- углавном тачно	5- потпуно тачно
-------------------	---------------------	------------------	-------------------	------------------

1. Увек истрајем у остварењу свог циља.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2. Сваки посао је нови изазов за мене.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. Важно ми је да се истакнем својим успехом.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Чак и када ми не иде лако, посао приводим крају.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Знам шта хоћу да постигнем у животу.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Тежим да у свему будем испред других.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Дивим се успешним људима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. У животу је успех на првом месту.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Највећи подстицај представља ми такмичење са другима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Бити најбољи/а је добар животни мото.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

11. Све унапред испланирам да бих постигао/ла боље резултате.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

12. Успешно обављен посао је за мене највећа награда.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

13. Упорност је људска особина коју веома ценим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

14. Не разумем људе који јуре за успехом.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

15. Из својих грешака увек извлачим поуку за убудуће.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

16. Не узбуђујем се много ако не завршим оно што сам започео/ла.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

17. Најбоље се осећам када постижем добре резултате.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

18. Обично одлажем онај посао који захтева пуно труда.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

19. Моја парола је “ Што не мораш данас, остави за сутра”.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

20. Прижељкујем успех у свакој активности коју започињем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

21. У свему што радим настојим да будем најбољи/а.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

22. Ако радим нешто тешко, најчешће истрајем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

23. Пред собом увек имам неки циљ који желим да остварим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

24. Важно ми је да се истакнем у ономе што радим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

25. Уколико је неко бољи од мене желим да га достигнем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

26. У сваком тренутку треба имати јасно дефинисан циљ.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

27. Сваку активност претходно треба добро испланирати.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

28. Себи постављам углавном високе циљеве.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

29. По сваку цену морам да постигнем успех у активностима којима се бавим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

30. Имам потребу да другима покажем колико сам успешан/на.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

31. Улажем пуно енергије да бих се истакао/ла пред другима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

32. Увек завршим оно што сам започео/ла.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

33. Планирам сваку своју активност.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

34. Важно ми је шта други мисле о мени и о мојим постигнућима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

35. Планирам своје активности за сутрашњи дан.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

36. Други људи сматрају да сам особа која “зна шта хоће”.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

37. Увек се трудим да радим боље него што сам радио/ла.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

38. Важно ми је како други оцењују мој рад.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

39. Кад немам испланиран дан осећам се необично.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

40. Спреман/на сам да преузmem одговорност за задатке које извршавам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

41. И после више неуспешних покушаја, не одустајем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

42. Ценим људе који су истрајни у постизању својих циљева.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

43. Сматрам да сам такмичарског духа.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

44. Осећам велико задовољство када испуним дневни план.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

45. Увек остварим највећи део онога што сам предвидео/ла.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

46. Када остварим један циљ, одмах проналазим друге јер ме то испуњава.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

47. Мислим да нема смисла многе ствари планирати унапред.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

48. До успеха се не долази преко ноћи, већ пажљивим планирањем и марљивим радом.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

49. Често се досађујем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

50. И сама помисао на остварење циља код мене буди позитивна осећања.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

51. У будућности себе видим као успешног човека.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

52. Мој мото је “ Треба живети од данас до сутра, без великих планова”.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

53. Веома ми је важно да се прича о мојим успесима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

54. Када ми се нека особа допадне, не одустајем док је не освојим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

55. Више волим да сам спонтан/а, него да све унапред испланирам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

СКАЛА СМИСЛА ЖИВОТА

Молимо Вас да сва питања пажљиво прочитате и на сва одговорите.
Треба да искажете у којој мери се тврдње у упитнику односе на Вас:

1-уопште не	2-углавом не	3-нисам сигуран	4-углавном да	5-у потпуности да
-------------	--------------	-----------------	---------------	-------------------

1. Често се досађујем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2. Живот ми је увек узбудљив.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. У животу немам никаквог циља.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Моје постојање је пуно смисла.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Мој живот ми измиче из руку и њиме управљају спољашњи чиниоци.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Кад би могао да бирам, волео бих да се никад нисам родио.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. У свом животу нисам открио никакав циљ или смисао.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Мој живот је празан, испуњен само очајем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Свакодневни радни задаци за мене су извор радости и задовољства.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Кад бих данас умирао, осећао бих да је мој живот вредело живети.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

11. Кад размишљам о свом животу, увек видим разлог за своје постојање.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

12. Свет око мене ме потпуно збуњује.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

13. У односу на друге око мене, чини ми се да мој живот има смисла.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

14. Ја сам јако одговорна особа.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

15. Мало напредујем у остваривању животних циљева.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

16. Озбиљно сам размишљао о самоубиству као о једином излазу.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

17. Успешно проналазим смисао, циљ и мисију у свом животу.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

18. Мој живот је под мојом контролом.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

19. Сваки дан за мене је нов и другачији.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

20. Свакодневни радни задаци за мене су болно и досадно искуство.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

21. Мој живот је препун узбудљивих догађаја.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

22. Кад бих могао да бирам, живео бих поново овакав живот.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

23. Моје постојање је јако значајно.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

УПИТНИК СУОЧАВАЊА СА СТРЕСНИМ СИТУАЦИЈАМА ЕНДЛERA И ПАРКЕРА

Листа испред Вас садржи тврдње које описују реакције људи на различите животне тешкоће, стресове или узнемиравајуће ситуације. Молимо Вас да уз сваку тврдњу заокружите број и то онај који показује у којој мери Ви обично користите тај тип активности понашања када се сусретнете са узнемиравајућом ситуацијом. Бројеви означавају следеће.

1-уопште не	2-претежно не	3-и да и не	4-претежно да	5-у потпуности да
-------------	---------------	-------------	---------------	-------------------

1. Боље планирам време.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2. Усмерим се на проблем да видим како би га решио.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. Мислим о добрим стварима које су се догодиле.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Настојим да будем са другим људима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Прекоревам се због одуговлачења.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Чиним оно што мислим да је најбоље.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Заокупљен сам бригама и проблемима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Пребацујем себи што сам се довео у такву ситуацију.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Разгледам излоге.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Издвајам оно што ми је најбитније.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

11. Покушавам да преспавам то.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

12. Частим се омиљеним јелом и пићем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

13. Стрепим због неспособности суочавања са проблемима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

14. Постајем јако напет.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

15. Мислим о томе како сам решио сличне проблеме.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

16. Говорим себи да се то мени заправо не догађа.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

17. Прекоревам се што ситуацију превише емоционално доживљавам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

18. Излазим на пиће и јело.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

19. Постајем јако узнемирен.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

20. Купим нешто за себе.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

21. Одредим шта ћу учинити и то чиним.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

22. Прекоревам се да не знам шта ми је чинити.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

23. Одлазим на забаву (журку, парти).

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

24. Радим на објашњењу ситуације.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

25. “Следим се” и не знам шта радим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

26. Одмах покушавам да поправим ствари.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

27. Размишљајем о догађају и учим на властитим грешкама.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

28. Пожелим да могу да променим оно што се догодило или како сам се осећао.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

29. Посећујем пријатеља.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

30. Бринем о ономе што морам да урадим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

31. Проводим време са особом коју ценим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

32. Идем да прошетам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

33. Говорим себи да се ово више никад неће поновити.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

34. Усредредим се на своје главне недостатке.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

35. Разговарам са неким чији савет ценим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

36. Анализирам проблем пре него што реагујем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

37. Телефонирам пријатељу.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

38. Наљутим се.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

39. Мењам редослед оног што ми је најбитније.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

40. Идем у биоскоп.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

41. Контролишем ситуацију.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

42. Додатно се трудим да средим ствари.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

43. Налазим неколико различитих решења проблема.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

44. Искључујем се и избегавам ситуацију.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

45. Искалим се на другим људима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

46. Искористим ситуацију да докажем како то могу да урадим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

47. Организујем се тако да могу владати ситуацијом.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

48. Гледам ТВ.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

СКАЛА ЗРЕЛЕ РЕЛИГИОЗНОСТИ

Следећи низ од осам парова тврдњи изражава различита гледања на религиозност. Прочитајте их пажљиво и у сваком пару изаберите заокружите ону тврдњу, А) или Б), која више одговара вашем мишљењу.

1.

А) Потпуно или готово потпуно верујем учењу своје цркве.

Б) Не слажем се са црквом у многим подручјима моје вере.

2.

А) Мислим да само моја вера пружа потпуни увид у то што Бог жели од нас и како би требало да Га поштујемо.

Б) Иако моја вера има доста тога да понуди, мислим да и друге религије могу пружити важне верске спознаје.

3.

А) Врло ми је важно да критички преиспитујем своја религиозна веровања и вредности.

Б) Врло ми је важно да прихватам религиозна веровања и вредности моје цркве.

4.

А) Моја религиозна оријентација је првенствено резултат мојих властитих настојања да разумем Бога.

Б) Моја религиозна оријентација првенствено је резултат учења моје породице и цркве.

5.

А) Не смета ми да сам изложен другим религијама, свака од њих може имати понешто што ми може бити корисно и што ме може обогатити.

Б) Не видим сврхе ни смисла у томе да се излажем другим религијама, не верујем да у њима има нечег што би ми могло бити корисно или ме обогатити.

6.

А) У развоју мојих религијских размишљања и уверења било је неких неизбежних разлика и неслагања са размишљањима и уверењима моје породице или пријатеља.

Б) У развоју својих религијских размишљања и уверења нисам заправо никад имао размимоилажења с размишљањима и уверењима моје породице или пријатеља.

7.

А) Врло ми је важно да моја верска уверења буду једнака уверењима мојих родитеља.

Б) Није ми најбитније да моја верска уверења буду једнака уверењима мојих родитеља.

8.

А) Религиозна традиција и уверења уз које сам одрастао су ми врло важни и не треба их мењати.

Б) Религиозна традиција и уверења уз које сам одрастао су све мање важна за моју религиозност.

СКАЛА АЛТРУИЗМА

Упутство

Овај упитник садржи описе понашања у свакодневним ситуацијама. Ваш задатак је да одговорите јесте ли се, и колико често, понашали на описани начин. Уз сваку од ситуација предложени су следећи одговори:

0-никада	1-једном	2-свега пар пута	3-често	4-веома често
----------	----------	------------------	---------	---------------

Заокружите само број који одговара вашем понашању.

Уз сваку тврдњу заокружите само један број. Проверите да ли сте одговорили на све тврдње.

1. Показао сам пријатељу који је био болестан школско градиво.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

2. Купио сам суседима нешто у самопослузи.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

3. Одneo сам пријатељу неке моје ствари кући, иако сам знао да је сам морао доћи по њих.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

4. Помогао сам старијој особи да понесе ствари које су јој биле тешке.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

5. Помогао сам непознатој особи која ме зауставила на улици како да дође до одређених места у граду.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

6. Позајмио сам пријатељу књигу (или белешке) које су и мени хитно требале.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

7. Уступио сам своје седиште у аутобусу старијој непознатој особи.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

8. Након што сам дуже чекао у реду у продавници (испред телефонске говорнице и сл.) пустио сам неког коме се јако журило.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

9. Сам сам се понудио да помогнем око неког посла, комшијама, рођацима или пријатељима када је било потребно.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

10. Дао сам део свог џепарца пријатељу коме је новац хитно требао.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

11. Учинио сам неку услугу познанику иако ме је он знао понекад да изневери.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

12. Учествовао сам у некој добротворној акцији.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

13. Поделио сам свој сендвич (чоколаду, слаткиш и сл.) са неким у друштву, иако сам био гладан.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

14. Обавио сам уместо пријатеља неки посао кад је он био спречен.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

15. Љубазно сам одговорио кад ме је неко зауставио на улици и питао за услугу.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

16. Покушао сам да заштитим неког у друштву када су га други исмејавали.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

17. Изашао сам ван са пријатљем који ме је молио да му правим друштво, иако бих радије остао код куће.

0	1	2	3	4
---	---	---	---	---

УПИТНИК ЕМОЦИОНАЛНИХ ВЕШТИНА И КОМПЕТЕНТОСТИ (УЕК-15)

Упутство

Ово није тест којим испитујемо Ваше знање и зато не можете дати погрешан одговор. Занима нас како се обично осећате и како размишљате. На постављена питања одговарајте по првом утиску и немојте превише размишљати о њима.

Одговарајте колико се понуђене тврдње односе на Вас и то заокруживањем једног од бројева који имају следеће значење:

1- уопште не	2- углавном не	3- како када	4- углавном да	5- у потпуности да
--------------	----------------	--------------	----------------	--------------------

1. Добро расположење могу задржати и ако ми се нешто лоше догоди.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2. Из неугодних искустава учим како се убудуће не треба понашати.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. Код пријатеља могу разликовати када је тужан, а када разочаран.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Лако ћу смислити начин да приђем особи која ми се свиђа.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Лако приметим промену расположења свога пријатеља.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Лако могу да смислим како да обрадујем пријатеља којем идем на рођендан.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Лако уверим пријатеља да нема разлога за забринутост.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Могу добро изразити своје емоције.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Могу описати како се осећам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Могу рећи да знам пуно о свом емоционалном стању.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

11. Настојим да ублажим неугодне емоције, а да појачам позитивне.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

12. Обавезе или задатке радије одмах извршим него да о њима мислим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

13. Приметим када неко осећа кривицу.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

14. Већину својих осећаја могу препознати.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

15. Знам како могу пријатно изненадити сваког свог пријатеља.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

БЕКОВ УПИТНИК ЗА АНКСИОЗНОСТ

Молимо Вас да заокружите онај број који означава колико сте наведене симптоме и осећања имали током прошле недеље. При томе користите ову шему:

0-уопште није било присутно

1-мало изражено или ретко

2-много изражено или често

3-веома много изражено, било је скоро неподношљиво

1)	Утрнулост (неосетљивост на додир) или трњење	0	1	2	3
2)	Осећање врелине	0	1	2	3
3)	Несигурност у ногама	0	1	2	3
4)	Немогућност да се опустите	0	1	2	3
5)	Страх да ће се догодити најгоре	0	1	2	3
6)	Вртоглавица или омаглица	0	1	2	3
7)	Лупање или убрзан рад срца	0	1	2	3
8)	Нестабилност	0	1	2	3
9)	Ужаснутост	0	1	2	3
10)	Нервоза	0	1	2	3
11)	Осећање да ћете се угушити	0	1	2	3
12)	Дрхтање руку	0	1	2	3
13)	Осећање да се тресете	0	1	2	3
14.	Страх од губитка контроле	0	1	2	3
15)	Тешкоће у дисању	0	1	2	3
16)	Страх од умирања	0	1	2	3
17)	Преплашеност	0	1	2	3
18)	Лоше варење или сметња са стомаком	0	1	2	3
19)	Несвестица	0	1	2	3
20)	Црвенило лица	0	1	2	3
21)	Знојење (које није изазвано врућином)	0	1	2	3
УКУПАН ЗБИР:					

БЕКОВА СКАЛА ЗА ПРОЦЕНУ ДЕПРЕСИВНОСТИ

У овом упитнику дате су групе различитих стања. Пажљиво прочитајте сваку. Затим изаберите једно стање из сваке групе које најбоље описује како сте се осећали **прошле недеље, укључујући и данас**. заљокружите број поред стања које сте изабрали. Уколико Вам у некој групи подједнако одговара неколико стања, заокружите свако од њих. **Али предходно обавезно прочитајте свако стање из сваке групе пре него што се одлучите.**

1)	Нисам тужан/а	0
	Тужан/а сам	1
	Тужан/а сам све време и не могу да се отресем тога	2
	Толико сам тужан/а или несрећан/а да то не могу да поднесем	3
2)	Нисам посебно обесхрабрен/а у односу на будућност	0
	Обесхрабрен/а сам у односу на будућност	1
	Осећам да немам чему да се надам	2
	Осећам да ми је будућност безнадежна и да ствари не могу да се поправе	3
3)	Не осећам се промашено	0
	Осећам да сам промашио/ла више него просечан човек	1
	Када размишљам о свом животу, све што видим мноштво је промашаја	2
	Осећам да сам потпуно промашен човек	3
4)	Осећам задовољство у свему као и раније	0
	Не уживам више у стварима као раније	1
	Више нема правог задовољства ни у чему	2
	Осећам незадовољство и досаду у свему	3
5)	Не осећам неку посебну кривицу	0
	Осећам кривицу доста често	1
	Углавном се осећам кривим	2
	Осећам кривицу стално	3
6)	Не осећам да сам кажњен/а	0
	Осећам да ћу можда бити кажњен/а	1
	Очекујем да будем кажњен/а	2
	Осећам да сам кажњен/а	3
7)	Не осећам да сам разочаран/а самим собом	0
	Разочаран/а сам самим собом	1
	Згађен/а сам над собом	2
	Мрзим самог/у себе	3
8)	Не осећам да сам гори/а од других	0
	Критичан/а сам у односу на своје слабости и грешке	1
	Стално кривим себе због својих грешака	2
	Кривим себе због свега лошег што се догоди	3
9)	Не размишљам да се убијем	0
	Размишљам о самоубиству, али то не бих учинио/ла	1
	Волео/ла бих да се убијем	2
	Убио/ла бих се да имам прилике то да учиним	3
10)	Не плачем чешће него обично	0

	Плачем више него раније	1
	Стално плачем	2
	Раније сам могао/ла да плачем али сада више не могу иако осећам потребу	3
11)	Не осећам да сам раздражљивији/а него раније	0
	Раздражљив/а сам и узнемирих се лакше него пре	1
	Непрекидно сам раздражен/а	2
	Више ме уопште не иритирају ствари које би ме раније иритирале	3
12)	Нисам изгубио/ла интересовање за друге људе	0
	Мање се интересујем за друге људе него раније	1
	Углавном сам изгубио/ла интересовање за друге људе	2
	Потпуно сам изгубио/ла интересовање за друге људе	3
13)	У стању сам да доносим одлуке као и раније	0
	Одлажем доношење одлука чешће него раније	1
	Имам већих потешкоћа у доношењу одлука него раније	2
	Уопште више нисам у стању да доносим одлуке	3
14)	Не осећам да изгледам лошије него пре	0
	Забринут/а сам да изгледам старо или непривлачно	1
	Осећам сталне промене у свом спољашњем изгледу које ме чине непривлачним	2
	Верујем да сам ружан/а	3
15)	Могу да радим добро као и раније	0
	Морам да уложим посебан напор да бих нешто започео/ла	1
	Морам да уложим веома много напора да бих било шта урадио/ла	2
	Уопште нисам у стању да радим	3
16)	Спавам добро као и обично	0
	Не спавам више тако добро	1
	Будим се сат-два раније него обично и тешко ми је да поново заспим	2
	Будим се неколико сати раније него обично и више нисам у стању да заспим	3
17)	Не замарам се више него обично	0
	Лакше се замарам него раније	1
	Замара ме готово све што радим	2
	Сувише сам уморан/а да бих било шта радио/ла	3
18)	Апетит ми није слабији него обично	0
	Апетит ми више није тако добар као пре.	1
	Имам врло слаб апетит	2
	Уопште више немам апетит	3
19)	У последње време нисам изгубио/ла много на тежини (или уопште нисам)	0
	Изгубио/ла сам више од 2,5 кг	1
	Изгубио/ла сам више од 5 кг.	2
	Изгубио/ла сам више од 7кг	3
20)	Не бринем о свом здрављу више него обично.	0
	Забрињавају ме телесни симптоми као што су разни болови, лоше варење, затвор	1
	Веома ме брине моје физичко стање, тако да ми је тешко да бринем о другим стварима	2
	Толико ме брине моје физичко стање да ни о чему другом не размишљам	3
21)	Нисам приметрио/ла да се у последње време мање интересујем за секс.	0
	Мање сам заинтересован/а за секс него пре.	1
	Много мање се интересујем за секс.	2
	Потпуно сам изгубио/ла интересовање за секс.	3
	УКУПАН ЗБИР:	

СКАЛА АФИЛИЈАТИВНЕ МОТИВАЦИЈЕ

У овом делу упитника се налазе тврдње које се односе на Процене Вашег доживљавања себе. Одговарајте тако да уз сваку тврдњу заокружите број Вашег одговора.

1- уопште се не односи на мене	2- Углавном се не односи на мене	3- Нити се односи нити се не односи на мене	4- Углавном се односи на мене	5- У потпуности се односи на мене
--------------------------------	----------------------------------	---	-------------------------------	-----------------------------------

1. Кад ствари крену наопако, највећу утеху ми могу пружити други људи.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2. Више волим да учествујем у некој активности са другим људима него сам, тако да могу видети колико сам успешан у тој активности.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. Главна ствар због које волим да будем у присуству других људи јесте топлина коју добијам у контакту са њима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Кад год ми се догађа нешто лоше, желим да будем са блиским и поузданим пријатељем.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Углавном волим људе које сам снажно привукао, и који као да су са мном заслепљени.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Мислим да ја добијам више задовољства у контакту с људима него што већина других икад оствари.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Кад нисам сигуран колико сам добар у нечему, обично волим да будем са другим људима тако да имам са ким да се упоредим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Свиђа ми се да будем у друштву других људи када могу бити у центру пажње.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Када сам неуспешан у нечему што ми је јако битно, и само присуство других људи ме може орасположити.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Једну од најзанимљивијих ствари које могу радити представља ми већ и сама чињеница да се налазим с другима и да нешто могу сазнати о њима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

11. Изгледа да мени присуство других људи пружа веће задовољство него већини других људи.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

12. Ако нисам сигуран шта се од мене очекује у неком задатку или у некој другој социјалној ситуацији, драго ми је да око мене има других људи који ми могу послужити као узор.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

13. Кад сам са неким близак, осећам да сам постигао нешто заиста вредно.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

14. кад не знам тачно шта се догађа, више волим да будем са људима који су истој ситуацији као и ја.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

15. Кад је неко са мном тешке ствари чине ми се безболонијим.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

16. Често осећам потребу да будем са људима на које сам оставио јак утисак својом посебношћу и радом.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

17. Ако сам несрећан или депресиван обично настојим да будем са другим људима који ће ме орасположити.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

18. Чини ми се да често проматрам одређене људе да бих видео колико се слажем са другима.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

19. Углавном волим бити са људима који мисле да сам ја важна и узбудљива особа.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

20. Често има снажну жељу да ме људи запазе и да ме цене таквог какав јесам.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

21. Обично имам највећу потребу за другим људима када сам због нечег узнемирен.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

22. Мислим како слушање, блискост и односи с другим људима представљају једну од мојих омиљених забава.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

23. Био бих задовољан кад бих могао стварати нова пријатељства с онима који ми се свиђају.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

Скала локуса контроле - Екстерналност

Молимо Вас да за следеће тврдње процените у којој мери оне описују **Ваша размишљања и осећања**.

Заокружите одговарајући број у зависности од степена колико је садржај тврдње за Вас тачан или нетачан.

1- потпуно нетачно	2- делимично нетачно	3- неодлучан сам	4- делимично тачно	5- потпуно тачно
--------------------	----------------------	------------------	--------------------	------------------

1. У многим случајевима чини ми се да судбина одређује шта ће ми се догодити.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

2. Сматрам да у животу добро пролазе људи који су за то предодређени.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

3. Већина догађаја у мом животу је унапред одређена.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

4. Лоше ствари у животу ми се дешавају јер немам среће.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

5. Што се треба догодити, догодиће се.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

6. Без обзира на то шта ја радим тога дана, дан ће се добро завршити ако је добро започео.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

7. Неки људи су напросто рођени срећни.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. Без обзира шта учиним да то спречим, оно лоше што треба да се догоди и догодиће се.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Веома често случајности одређују ток мога живота.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

10. Не треба планирати превише јер је оно што ми се догађа само резултат добре или лоше среће.

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

8. ЛИТЕРАТУРА

1. Браничевски епископ Игњатије. Православни катихизис: приручник за наставнике основних и средњих школа. Завод за уџбенике и наставна средства Београд 2004; 20-87.
2. Kirkpatrick L, Hood Jr.R. Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation. Journal for the Scientific Study of Religion 1990; 442-462.
3. Glock C. On the Study of Religious Commitment. Religious education.1962; 57: S98-S110.
4. Марфи Г. Историјски увод у савремену психологију, Савремена школа Београд 1963; 171-177.
5. Freud S. Moses and Monotheism. Hogarth press and the Institute of Psychoanalysis 1939; 30-138.
6. Jung C. The Symbolic Life: Miscellaneous Writings. Princeton University Press 1977; 177-259.
7. Jung C. Psychology and religion. Yale University Press.1960; 232-300.
8. Еванс Р. Градитељи психологије, Нолит Београд 1980; 221-234.
9. Allport G. The individual and his religion. Macmillan New York 1950; 15-66.
10. Hyde K. Religion in Childhood and Adolescence: A Comprehensive Review of the Research. Religious Education Press.1990; 3-33.
11. Maslow A. Religions, Values, and Peak Experiences. Ohio State University Press 1964; 5-40.
12. Frankl V. Man's Search For Ultimate Meaning. Perseus Book Publishing. New York 1997; 24-56.
13. Fromm E. Psychoanalysis and Religion. Yale University Press. 1950; 66-110.

14. Fowler J. Stages of Faith. Harper & Row 1981; 50-121.
15. Eisenberg N, Fabes R, Spinrad T. Prosocial development. Handbook of child psychology: Social emotional and personality development .Wiley 2006; 646–718.
16. Batson D, Shaw L. Evidence for Altruism. Toward a Pluralism of Prosocial Motives. Psychological Inquiry 1991; 2: 107-122.
17. Tangney J, Stuewig J, Mashek D. Moral Emotions and Moral Behavior. Annual Reviews in Psychology 2007; 58: 345–372.
18. Бек Р. Мотивација-теорија и начела. Јастребарско Наклада Слап 2003. 123-423.
19. Работег-Шарић З. Психологија алтруизма. Друштвена истраживања 1996; 20-121.
20. Bandura A. Social Learning through Imitation. University of Nebraska Press. 1962; 143-301.
21. Vischer R. On the Optical Sense of Form. A Contribution to Aesthetics. Mallgrave and Ikonomou 1994; 89-123.
22. Радовановић В. Емпатичност средњошколских наставника. Психологија 1993; 26: 11-50.
23. Калиопуска, М. Учење поштовању живота, емпатији и самоконтроли. У зборнику Моралност и друштвена криза. Београд: Институт за педагошка истраживања 1995; 180-203.
24. Fenichel O. Problems of psychoanalytic technique. New York: International University Press 1941; 321-442.
25. Batson C. Is empathic emotion a source of altruistic motivation? Journal of Personality and Social psychology 1981; 40: 290-30.
26. Feshbach N, Roe K. Empathy in six and seven-years-olds. Child Development 1968; 39: 133-145.

27. Rogers C. Necessary and Sufficient Conditions of Therapeutic Personality Change. *Journal of Consulting Psychology R.* 1957; 21: 95-103.
28. Davis M. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 1983; 44: 113–126.
29. Hoffman, M. Empatija i moralni razvoj. *Dereta Beograd* 2003; 10-153.
30. Rotter J, Mulry R. Internal versus external control of reinforcement and decision time. *Journal of Personality and Social Psychology* 1965; 2: 598-604.
31. Judge TA, Bono JE. Relationship of core self-evaluations, traits—self esteem, generalized self-efficacy, locus of control, and emotional stability—with job satisfaction and job performance: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology* 2001; 86: 80–92.
32. Judge TA, Bono JE. A rose by any other name . . . Are self-esteem, generalized self-efficacy, neuroticism, and locus of control indicators of a common construct? In B. W. Roberts & R. Hogan (Eds.), *Personality psychology in the workplace* Washington, DC: American Psychological Association. 2001; 93-118.
33. Frankl V. *Man's Search for Meaning*. Beacon Press 2006; 77-135.
34. Desan W. *The Tragic Finale: An Essay on the Philosophy of Jean-Paul Sartre*. New York: Harper Torchbooks 1960; 53-95.
35. Hilgard E, Atkinson R, Atkinson R. *Atkinson & Hilgard's Introduction to Psychology*. Harcourt Brace 2009; 636-683.
36. Holmes TH, Rahe R. The Social Readjustment Rating Scal. *J Psychosom Res* 1967; 11: 213–218.
37. Leuner B. Emotional intelligence and emancipation. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie* 1966; 15: 193-203.
38. Mayer J, Salovey P. What is emotional intelligence? Emotional development and EI: Implications for educators. New York: Basic. 1997; 3–31.

39. Goleman D. Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam Books 1995; 39-190.
40. Gardner, H. Frames of mind. New York: Basic Books 1983; 333-385.
41. Goleman D. Social Intelligence: The New Science of Human Relationships. Bantam Books 2006; 28-200.
42. Carpara G, Cervone L. Личност: детерминанте, динамика и потенцијали. Дерета Београд 2003; 420-463.
43. Рот Н. Општа психологија 2010. Завод за уџбенике Београд 2010: 261-281.
44. Zimbardo P, Formica, R. Emotional Comparison and Self-Esteem as Determinants of Affiliation. Journal of Personality. 1963; 31(2): 142 -162.
45. O'Connor S, Rosenblood L. Affiliation motivation in everyday experience: A theoretical comparison. Journal of Personality and Social Psycholog. 1996; 70: 513-522.
46. Mehrabian A, Epstein N. A measure of emotional empathy, Journal of Personality 1972; 40: 525-543.
47. Рот Н. Општа психологија. Завод за уџбенике и наставна средства Београд; 2004; 259-303.
48. Maslow A. Motivation and personality. New York, NY: Harper 1954; 25-81.
49. Maslow A. A theory of human motivation. Psychological Review 1943; 50-51.
50. Baker C. Defining and measuring Affiliation Motivation. European Journal of Social Psychology 1979; 9: 97-99.
51. Ћорић Ш. Психологија религиозности. Наклада Слап Загреб 1998; 40-243.
52. Schachter S. The psychology of affiliation. Stanford, Calif.:Stanford University Press 1959; 121-128.

53. Murray H. Explorations in Personality. New York: Oxford University Press 1938; 164-165.
54. McClelland D, David C. Managing motivation to expand human freedom. American Psychologists 1978; 33: 201-210.
55. Brown D. Frontiers of motivational psychology: essays in honor of John W. Atkinson Springer-Verlag. 1986; 100-194.
56. Atkinson J, Feather N. A theory of achievement motivation. New York: Wiley. 1966; 81-105.
57. Франческо М, Мухић В, Бала Г. Структура мотива постигнућа мерена скалом МОП2002, Личност у више културном друштву, Зборник одсека за психологију Филозофског факултета у Новом Саду 2002; 4: 134- 143.
58. Ђубела Адорић В. Збирка психологијских скала и упитника. Свеучилиште у Задру. 2006; 27-151.
59. Davis M. A multidimensional approach to individual differences in empathy. JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology 1980; 10: 85-86.
60. Davis M. Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. J Pers Soc Psychol. 1983; 44: 1-2.
61. Rotter J. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. Psychological Monographs 1966; 1- 28.
62. Бежиновић П., Савчић, Д. Локус контроле и његово мјерење: Приказ нове скале за мјерење екстерналне оријентације. Филозофски факултет Задар, одсек за психологију 1987; 24-91.
63. Франческо М. Социјални мотиви: Мотив постигнућа 2010; 33-79.
64. Beck A, Steer R, Ball R, Ranieri W .Comparison of Beck Depression Inventories - IA and -II in psychiatric outpatients. Journal of Personality Assessment. 1996; 67: 588–589.

65. Beck A. *Depression: Causes and Treatment*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2006; 13-24.
66. Storch E, Roberti J, Roth D. Factor structure, concurrent validity, and internal consistency of the Beck Depression Inventory-Second Edition in a sample of college students. *Depression and Anxiety* 2004; 19: 187–189.
67. Moran P, Lambert M. A review of current assessment tools for monitoring changes in depression. In Lambert MS, Christensen ER and DeJulio S. *The Assessment of Psychotherapy Outcomes*. New York: Wiley 1983; 77-100.
68. Reyes-Rodríguez ML Rivera-Medina CL, Cámara-Fuentes L, Suárez-Torres A, Bernal G. Depression symptoms and stressful life events among college students in Puerto Rico. *J Affect Disord*. 2013;145: 324-330.
69. Ambrosini P, Metz C, Bianchi M, Rabinovich H, Undie A .Concurrent validity and psychometric properties of the Beck Depression Inventory in outpatient adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. January 1991; 30: 51–57.
70. Beck A, Ward C, Mendelson M, Mock J, Erbaugh J. An inventory for measuring depression. *Arch. Gen. Psychiatry*. 1961; 4: 561–571.
71. Steer R, Ball R, Ranieri F, Beck A .Dimensions of the Beck Depression Inventory-II in clinically depressed outpatients. *Journal of clinical psychology* 1999; 55:117–128.
72. Zhou XD, Li L, Yan Z, Hesketh T. High sex ratio as a correlate of depression in Chinese men. *J Affect Disord*. 2013; 144: 79-86.
73. Pang Wang Y, Gorenstein C. Assessment of depression in medical patients: A systematic review of the utility of the Beck Depression Inventory-II. *Clinics* 2013; 68: 1274-1287.
74. Veerman JL, Dowrick C, Ayuso Mateus JL, Dunn G, Barendgrejt JJ. Population prevalence of depression and mean Beck Depression Inventory score. *The British Journal of Psychiatry* 2009; 195: 516-519.

75. Нововић З, Михаић Љ, Товиловић С, Јовановић В, Биро М. Психометријске карактеристике Бекове скале депресивности на узорку студената у Србији. *Психологија* 2011; 44: 225–243.
76. Beck A, Epstein N, Brown G, Steer R. An inventory for measuring clinical anxiety: Psychometric properties". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1988; 56: 893–897.
77. Koenig H. Religion Index for Psychiatric Research', *American Journal of Psychiatry* 1997; 153:885–886.
78. Plante T. Integrating Spirituality and Psychotherapy: Ethical issues and Principles to consider. *Journal of Clinical Psychology* 2007; 63: 891-902.
79. Pargament K. *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. The Guilford Press 1997; 19-189.
80. Allport G, Ross J. Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1967; 5: 432–443.
81. Koenig HG. Religion and depression in older medical inpatients. *American Journal of Geriatric Psychiatry*. 2007;15: 282–291.
82. Gorsuch R, McPherson S. Intrinsic/extrinsic measurement: I/E-revised and single-item scales. *Journal for the Scientific Study of Religion*.1989; 28: 348–354.
83. Neusner J, Chilton B. *Altruism in world religions*. Washington, DC: Georgetown University Press 2005; 65-87.
84. Saroglou, V. Religion, spirituality, and altruism. In Pargament, K., Exline J., Jones J., James W. *APA handbook of psychology, religion, and spirituality: Context, theory, and research*, APA handbooks in psychology Washington, DC, US: American Psychological Association 2013; 439-457.
85. Langford M. *Religion and Rationality*. Eerdmans Publishing 2014; 34-200.
86. Thorson J, Powell F, Abdel-Khalek A, Beshai J. Constructions of religiosity and death anxiety in two cultures. *Journal of Psychology and Theology*. 1997; 25: 374-383.

87. Tek C, Ulug. B. Religiosity and religious obsessions in obsessive- compulsive disorder. *Psychiatry Research* 2001; 104: 99-108.
88. Schapman A, Inderbitzen-Nolan H. The role of religious behaviour in adolescent depressive and anxious symptomatology. *Journal of Adolescence* 2002; 25: 631-643.
89. Shreve-Neiger A., Edelstein A. Religion and anxiety: A critical review of the literature. *Clinical Psychology Review* 2004; 24: 379–397.
90. Pfeifer S, Waelty U. Psychopathology and religious commitment – a controlled study. *Psychopathology* 1997; 28: 70-77.
91. Paek E. Religiosity and perceived emotional intelligence among Christians. *Personality and Individual Differences*. 2006; 41: 479–490.
92. Rassin E, Koster E. The correlation between thought–action fusion and religiosity in a normal sample. *Behaviour Research and Therapy*. 2003; 41: 361–368.
93. Lundh L, Radon V. Death anxiety as a function of belief in afterlife. Omparison between a questionnaire measure and a Stroop measure of death anxiety. *Personality and Individual Differences*. 1998; 25: 487-494.
94. Koenig H. Religion and medicine II: Religion, mental health, and related behaviours. *International Journal of Psychiatry in Medicine*. 2001; 31: 97-109.
95. Lazarus R. Folkman S. *Stress, appraisal, and coping*. New York. Springer Pub. 1984; 29-90
96. Carver C, Scheier M, Weintraub J. Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 1989; 56: 267-283.
97. Newton T, McIntosh D. Specific Religious Beliefs in a Cognitive Appraisal Model of Stress and Coping, *The International Journal for the Psychology of Religion* 2010: 20:39–58.
98. Billings A, Moos R. The role of coping responses and social resources in attenuating the stress of life events. *Journal of Behavioral Medicine* 1981; 4: 139-

99. Washburn-Ormachea J, Stephen B, Shlomo S. Gender and Gender-Role Orientation Differences on Adolescents Coping with Peer Stressors. *Journal of Youth and Adolescence* 2004; 33: 31–40.
100. Merckelbach H, Horselenberg R, Muris P. The Creative Experiences Questionnaire (CEQ): a brief self-report measure of fantasy proneness. *Personality and Individual Differences* 2001; 31: 987-995.
101. Stocks E, Lishner D, Waits B, Downum E. I'm embarrassed for you: The effect of valuing and perspective taking on empathic embarrassment and empathic concern. *Journal of Applied Social Psychology* 2011; 41:1–26.
102. Eisenberg N, Lennon R. Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological Bulletin* 1983; 94: 100–131.
103. Rueckert L, Naybar N. Gender differences in empathy: The role of the right hemisphere. *Brain and Cognition*. 2008; 67:162-167.
104. Davis M. *Empathy: A Social Psychological Approach*. Madison, WCB Brown and Benchmark 1994; 65-153.
105. Batson C., Polycarpou M., Harmon-Jones E., Imhoff H., Mitchener E., Bednar L., Klein T, Highberger L. Empathy and attitudes: can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group? *J Pers Soc Psychol*. 1997; 72:105-118.
106. Sinha R. Review How does stress increase risk of drug abuse and relapse? *Psychopharmacology (Berl)*. 2001; 158: 343-359.
107. Saarela M, Hlushchuk Y, Williams A, Schürmann M, Kalso E, Hari R. The compassionate brain: humans detect intensity of pain from another's face.. *Cereb Cortex*. 2007; 17:230-237.
108. Moriguchi Y, Decety J, Onishi T, Maeda M, Mori T, Nemoto K, Matsuda H, Komaki G. Empathy and judging other's pain: an fMRI study of alexithymia. *Cerebral Cortex*. 2007;17: 2223-2234.

109. Smith C. *Motivation and Personality: Handbook of Thematic Content Analysis* 1992; 209-210.
110. Pang J, Schultheiss O. Assessing implicit motives in U.S. college students: Effects of picture type and position, gender and ethnicity, and cross-cultural comparisons. *Journal of Personality Assessment*. 2005; 85: 280–294.
111. Veroff J, Atkinson J, Feld S, Gurin G. The use of thematic apperception to assess motivation in a nationwide interview study. *Psychological Monographs* 1960; 74: 499-450.
112. McClelland. *The achievement motive*. New York: Appleton 1953; 65-98
113. Weber M, Baehr P, Wells G. *The Protestant ethic and the "spirit" of capitalism and other writings*. Penguin 2002; 81-95.
114. Veroff J, Feld S, Gurin G. Achievement motivation and religious background - *American Sociological Review*. JSTOR 1962; 25-113.
115. Miller L, Bansal R., Wickramaratne P, Hao X, Tenke C, Weissman M, Peterson B. Neuroanatomical Correlates of Religiosity and Spirituality A Study in Adults at High and Low Familial Risk for Depression, *JAMA Psychiatry* 2014; 71:128-135.
116. Sageje M. *Religiosity and Depression: A Ten-Year Follow-up of Offspring at High and Low Risk for Depression*. Submitted in partial fulfillment of the requirements for the Doctor of Philosophy degree Under the Executive Committee of the Graduate School of Arts and Sciences. Columbia University 2011; 23-35.
117. Freud S. *The Future of an Illusion*. London. Hogarth Press 1968; 75-91.
118. Koenig H, King D, Carson V. *Handbook of Religion and Health*. Oup Usa 2012; 195-196.

9. ПРИЛОГ

9.1 КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАТИКА

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
МЕДИЦИНСКИ ФАКУЛТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ

Редни број:
РБ

Идентификациони број:
ИБР

Тип документације: монографска публикација
ТД

Тип записа: текстуални штампани материјал
ТЗ

Врста рада: Докторска дисертација
ВР

Аутор: Ана Воларевић
АУ

Ментор/коментор: проф.др Небојша Здравковић
МН

Наслов рада: Утицај православног
катохизиса на психо-емоционалне
особине личности адолесцената
НР

Језик публикације: српски
ЈП

Језик извода: српски и енглески
ЈИ

Земља публикавања: Република Србија
ЗП

Уже географско подручје: Крагујевац, Шумадија
УГП

Година: 2014
ГО

Издавач: Факултет медицинских наука Универзитета у Крагујевцу
ИЗ

Место и адреса: Ул. Светозара Марковића 69 34000 Крагујевац
МС

Физичи опис рада: докторска
дисертација, 153 страна, 11 табела, 24
графикона, 118 референци
ФО

Научна област: Медицина

Научна дисциплина: Неуронауке
ДИ

Предметна одредница/ кључне речи: православни катихизис, адолесценти, психо-
емоционалне особине
ПО

УДК

Чува се: Библиотека Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу

ЧУ

Важна напомена:

МН

Извод: Циљ ове дисертације је био да се испита утицај Православни катихизиса на испољавање психо-емоционалних особина адолесцената. Добијени резултати су показали да учење православне религије подстиче емпатију, алтруизам и емоционалну интелигенцију адолесцената и тиме им помаже у суочавању са стресним ситуацијама, као и да то остварује утицајући на локус контроле, подстичући развој унутрашњег локуса контроле, односно зреле религиозности.. Православни катихизис је позитивно утицао на развој и испољавање такмичарског мотива мушких адолесцената, имао значајан утицај на развој емоционалне подршке и постизање циља као извор задовољства женских адолесцената и значајно утицао на ставове адолесцената о смислу живота. Резултати представљени у овој докторској дисертацији указали су на значај Православног катихизиса и православне религије на развој психо-емоционалних особина адолесцената указујући на потребу учења православне религије ради подстицања развоја зрелости религиозности, алтруизма, емпатије, екстерналности, суочавања са стресним ситуацијама и емоционалне интелигенције код младих.

ИД

Датум прихватања теме од стране ННВ: 25.12.2013

ДП

Датум одбране:

ДО

Чланови комисије:

КО

- 1. Проф. др Славица Ђукић Дејановић**, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, председник
- 2. Проф. др Горан Михајловић**, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, члан
- 3. Проф. др Зоран Крстић**, ванредни професор Православног Богословског факултета Универзитета у Београду за уже научну област канонско право и социологија хришћанства, члан

9.2 KEY WORDS DOCUMENTATION

**UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC
FACULTY OF MEDICINE KRAGUJEVAC**

Accession number:

ANO

Identification number:

INO

Documentation type: Monograph

DT

Type of record: text printed material

TR

Contents code: PhD thesis

CC

Author: Ana Volarevic

AU

Menthor : Prof. dr Nebojsa Zdravkovic

MN

Title: The impact of Orthodox Cathehism on psycho-emotional traits of adolescents

TI

Language of text: Serbian

LT

Language of abstract: Serbian and English

Country of publication: Republic of Serbia

CP

Locality of publication: Kragujevac, Sumadija
LP

Publication year: 2014
PY

Publisher: Faculty of Medical Sciences University of Kragujevac
PU

Publication place: 69 Svetozara Markovica street, 34000 Kragujevac, Serbia
PP

Physical description: PhD thesis, 153 pages,
11 tables, 24 graphs, 118 references

PD

Scientific field: Medicine

SF

Scientific discipline: Neuroscience

SD

Subject/key words: Orthodox Catechism, adolescents, psycho-emotional traits

SKW

UDC

Holding data: Library of the Faculty of Medical Sciences, University of Kragujevac

Note:

N

Abstract:

The aim of this thesis was to investigate the influence of the Orthodox Catechism on the expression of psycho-emotional traits of adolescents. The obtained results showed that Orthodox Catechism favored mature religiosity, stimulated the development of internal locus of control and managed to significantly enhance altruism and emotional intelligence of adolescents, helping them to cope with stressful situations through Task-oriented stress coping strategy. Orthodox Catechism affects adolescents' needs for affiliative and achievement motivation in gender dependant manner. Orthodox Catechism enhances competition motive of male adolescents, has a significant influence on the development of emotional support and achievement of the goal as a source of pleasure of female adolescents affecting gender differences in adolescents' sense of purpose in life. These findings emphasize the impact of Orthodox Catechism on the expression of psycho-emotional characteristics of adolescents demonstrating that orthodox religion has a positive influence on adolescents' psycho-emotional well being.

AB

Accepted by the Scientific Board on: 25.12.2013

ASB

Defended on:

DE

Thesis defended board

(Degree/name/surname/title/faculty)

DB

- 1. Prof. dr Slavica Djukic Dejanovic**, Full time professor, Department of Psychiatry, Faculty of Medical Sciences University of Kragujevac, president
- 2. Prof. dr Goran Mihajlovic**, Full time professor, Department of Psychiatry, Faculty of Medical Sciences University of Kragujevac, member
- 3. Prof. dr Zoran Krstic**, Associate professor, Department of Canon Law and Sociology of Christianity, Faculty of Orthodox Theology University of Belgrade, member

9.3 ИДЕНТИФИКАЦИОНА СТРАНИЦА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

<i>I. Аутор</i>
Име и презиме: Ана Воларевић
Датум и место рођења: 05.06.1979
Садашње запослење: дипломирани психолог, Факултет медицинских наука Крагујевац
<i>II. Докторска дисертација</i>
Наслов: Утицај православног катихизиса на психо-емоционалне особине личности адолесцената
Број страница: 153
Број слика: 11 табела, 24 графикона
Број библиографских података: 118
Установа и место где је рад израђен: Факултет медицинских наука Крагујевац
Научна област (УДК): Медицина, Неуронауке
Ментор: проф. др Небојша Здравковић
<i>III. Оцена и одбрана</i>
Датум пријаве теме: 01.10.2013
Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације: IV-03-10/3 23.01.2014
Комисија за оцену подобности теме и кандидата: 1. Проф. др Славица Ђукић Дејановић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, председник 2. Проф. др Небојша Здравковић, ванредни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Медицинска статистика и информатика, члан 3. Проф. др Зоран Крстић, ванредни професор Православног Богословског факултета Универзитета у Београду за ужу научну област канонско право и социологија хришћанства, члан
Комисија за оцену подобности теме и кандидата: 1. Проф. др Славица Ђукић Дејановић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, председник 2. Проф. др Небојша Здравковић, ванредни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Медицинска статистика и информатика, члан 3. Проф. др Зоран Крстић, ванредни професор Православног Богословског факултета Универзитета у Београду за ужу научну област канонско право и социологија хришћанства, члан

Комисија за оцену докторске дисертације:

1. Проф. др Славица Ђукић Дејановић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, председник
2. Проф. др Горан Михајловић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, члан
3. Проф. др Зоран Крстић, ванредни професор Православног Богословског факултета Универзитета у Београду за уже научну област канонско право и социологија хришћанства, члан

Комисија за одбрану докторске дисертације:

1. Проф. др Славица Ђукић Дејановић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, председник
2. Проф. др Горан Михајловић, редовни професор Факултета медицинских наука Универзитета у Крагујевцу за ужу научну област Психијатрија, члан
3. Проф. др Зоран Крстић, ванредни професор Православног Богословског факултета Универзитета у Београду за уже научну област канонско право и социологија хришћанства, члан

Датум одбране дисертације: